

KONDÁSZ MÓNIKA¹
ENGERT CLAUDIA²

**A MODERNKORI MAGYAR–NÉMET
KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A MAGYARORSZÁGI NÉMET
MŰKÖDŐTŐKE-BEFEKTETÉSEKRE***

1. BEVEZETÉS

Magyarország és Németország kereskedelmi és gazdasági kapcsolatainak egy-egy rész kérdéséről számos tanulmány és cikk íródott, ezen tanulmány a fenti téma átfogó elemzésére irányul az 1920-as évektől napjainkig. Különösen Magyarország szemszögéből fontos tisztában lenni a magyar–német kapcsolatokkal, hiszen hazánk legfontosabb külgazdasági partnere Németország.

E tanulmány célja elsősorban Magyarország gazdasági fejlődésére és struktúrájára ható magyar–német kereskedelmi kapcsolatok időrendi ábrázolása, különös hangsúllyal Németország szerepére hazánk gazdaságának modernizálásában a rendszerváltást követő években, ezért a magyar–NDK kapcsolatokat csak érintőlegesen említjük. A puszta számok és adatok mellett fontosnak tekintettük az adott kor gazdaságára ható politikai tényezők megemlítését is, hiszen a magyar és a német történelem gyakran összefonódott, és a politikai célok sokszor befolyásolták a gazdasági kapcsolatok alakulását.

¹ A BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar Szakdiplomácia és nemzetközi menedzsment szakon 2003-ban végzett közgazdász. Szakdolgozatának címe: „Német működőtőke-beruházások Magyarországon”; témavezetője dr. Majoros Pál főiskolai tanár.

² A BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar Külgazdaság szakon 2003-ban végzett közgazdász. Szakdolgozatának címe: „A modernkori magyar–német gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok”; témavezetője Ferkelt Balázs főiskolai adjunktus.

* A jelen cikket a szerzők szakdolgozataik felhasználásával készítették.

A dolgozat a történelem logikai sorrendjét követve három nagy részre tagolódik. Az első két rész a húszas évektől a rendszerváltásig dolgozza fel a kereskedelmi kapcsolatainkat Németországgal. E történeti részek után a közelmúlt, Magyarország gazdasági átalakulásának vizsgálata következik a kilencvenes évektől napjainkig. Magyarország euroatlanti orientációja következtében Németország egyre fontosabbá vált hazánk számára, és a megváltozott feltételekhez igazodott a magyar kivitel szerkezete. A magyar export területi átrendeződésével az Európai Unió, ezen belül is Németország vált a legfontosabb partnerünké.

A kereskedelmi kapcsolatok után a német közvetlen tőkebefektetések áttekintése következik, amely azért is elengedhetetlen, mert a kettő kölcsönösen hatással van egymásra, és segíti Magyarország gazdasági átalakulását.

Végezetül részletesebb elemzésre kerül két, a magyar–német kapcsolatok szempontjából fontos szövetségi tartomány, Bajorország és Baden–Württemberg.

A tanulmány elkészítéséhez forrásul szolgált a magyar és külföldi történelmi és gazdaságtörténeti szakirodalom, külkereskedelmi adatsorok, statisztikák, a Német–Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara kiadványai, valamint naprakész információk a magyar és német sajtóból és az internetről.

2. A MAGYAR–NÉMET GAZDASÁGI ÉS KERESKEDELMI KAPCSOLATOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG

2.1. Az első világháború és hatásai a kereskedelemre

A hagyományosan jó magyar–német kereskedelmi kapcsolatok mellett a XIX. század közepétől egyre több német vállalkozó telepedett le Magyarországon (l. *1. táblázat*). Ehhez nagyban hozzájárult az, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában általánosan a német nyelv terjedt el üzleti nyelvként. A gyáripar kialakítása, a vasúthálózat kiépítése és a bankrendszer korszerűsítése külföldi vállalkozók segítségével valósulhatott meg. A banki szférában kezdetben az osztrák és francia tőke, később a német tőke is jelentős szerepet vállalt (Deutsche Bank, Diskonto Gesellschaft, Darmstädter). A malomipar területén fontos betelepülő vállalkozó volt a bajor MECHWART. A századfordulón fejlődésnek indult villamossági ipar legfontosabb vállalatai német érdekeltségűek voltak: Siemens-Schukert Művek, Telefongyár, Ericsson Magyar Villamossági Művek, Villamossági Tröszt, Ganz (AEG) Villamossági Gyár. A vas-, gépipar, bányászat, vegyipar, malomipar területén fontos vállalkozó családok voltak a CHORIN-, WEISS-, BRÜLL- és DEUTSCH-család. A Győri Ágyúgyárban a KRUPP-család segített.¹

A Magyarországon beinduló iparosításnak és az ezzel járó gazdasági fejlődésnek az 1914-ben kezdődő első világháború vetett véget. Magyarország és Németország is súlyos területi veszteségeket szenvedett és ez nagy csapást mért a hazai iparra. A magyar tartalékok teljesen kimerültek, a hadi kiadások nemzeti jövedelmünknek a felét emésztették fel, az infláció hatalmas volt. A háború utáni gazdasági káosz és a rendezés igénye megteremtette a gazdasági kapcsolatok újjáalakulásának feltételét a térség fejlett és fejletlen országai között. A versailles-i békerendszer alkotói az Osztrák–Magyar Monarchia szétdarabolásával

¹ Berend-Ránki i.m. 1987 p. 298.

politikai céljaikat megvalósulni látták, azonban gazdasági rendezésre nem került sor. Magyarország területének 71%-át, népességének 49%-át és a vasérc-lelőhelyeinek 80%-át veszítette el. A gazdaságilag értékes területek, a bányák nagy része a levált területeken helyezkedett el és az új határok értékes beszállítói kapcsolatokat metszettek el. Németország területének 13%-át veszítette el csupán, azonban ezzel együtt vasérclelőhelyeinek 75%-át és szénbányáinak 26%-át is. Ezen felül mindkét országnak jelentős háborús jóvátételt kellett fizetnie devizában, amelynek előteremtése csak az export növelésével volt elképzelhető.

1. táblázat

Az Európába irányuló német tőke kivitel megoszlása a XIX. század végén¹

Ország	Millió USD	%
Osztrák–Magyar Monarchia	700	22,6
Oroszország	450	14,5
Balkáni országok	450	14,5
Törökország	450	14,5
Spanyolország, Portugália	450	14,5
Franciaország, Anglia	300	9,7
Egyéb európai országok	300	9,7
Összesen	3100	100,0

Magyarországon a két világháború között fokozottan jelentkeztek a kis államok gazdasági gyengeségének problémái. A legfőbb problémák az exportérzékenység, a fizetési mérleg nehézségek és a gazdaságilag domináns nagyhatalom és országunk viszonya voltak. Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnését követően alakult új államokban értelemszerűen megnőtt a külkereskedelem szerepe, hiszen ami eddig belföldi értékesítésnek számított, az a határok megváltozása következtében külkereskedelemmé vált. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok átrendeződtek, a hagyományos kelet- és nyugat-európai munkamegosztás rendjét megváltoztatta az Európán kívüli piacok (Argentína, Egyesült Államok, Ausztrália) egyre növekvő jelentősége, és ennek eredményeképpen Kelet-Európa elvesztette hagyományos agrárpiacait.

A világháborút követő első békeévekben a külkereskedelem drámai körülmények közé került. A húszas évek Magyarországot komoly export-elhelyezési nehézségek sújtották. A külkereskedelem volumene messze a háború előtti szint alá süllyedt, a magyar export 1920-ban 21%-a volt a háború előttiének.² Ebben az időszakban a magyar külpolitika legfontosabb célkitűzése az volt, hogy biztosítani tudja az életben maradáshoz nélkülözhetetlen élelmiszer- és szénbeszállítványokat. Magyarország hagyományos szénforrásai ugyanis az újonnan meghúzott határokon kívül rekedtek, a meglévő kapacitások (mecseki és nógrádi

¹ Forrás: Berend-Ránki i.m. 1987 p. 295.

² Berend-Ránki i.m. 1976 p. 263.

szénbányák) pedig elégtelennek bizonyultak. A súlyos szénhiány enyhítése csupán import révén volt megoldható. Ezen a területen bizton lehetett számítani a német gazdaságra, hiszen számára is rendkívül fontos volt, hogy új piacokat szerezzen.

A megszakadt kereskedelmi kapcsolatok helyreállítását célozva 1919-ben német kereskedők kezdeményezték egy német gazdasági kamara létrehozatalát Magyarországon. A tervekben olyan kereskedelmi kamara szerepelt, amely magyar vállalkozók részvétele nélkül jött volna létre, mivel az eddig az időpontig megalakult összes német külföldi kereskedelmi kamara monolaterálisan működött, azonban a magyar kereskedelmi minisztérium ragaszkodott az államközi módon működő kereskedelmi kamarához. A német kereskedők elfogadták ezt, így 1920. augusztus 6-án megalakulhatott a Német–Magyar Kereskedelmi Kamara. A Kamara hozzájárult a német-magyar kereskedelmi kapcsolatok elmélyítéséhez, tagjainak tanácsadással nyújtott segítséget, részt vett a kereskedelmi szerződések megkötésében és szorgalmazta a magyar termékek – mindenekelőtt a mezőgazdasági termékek – exportját Németországba.

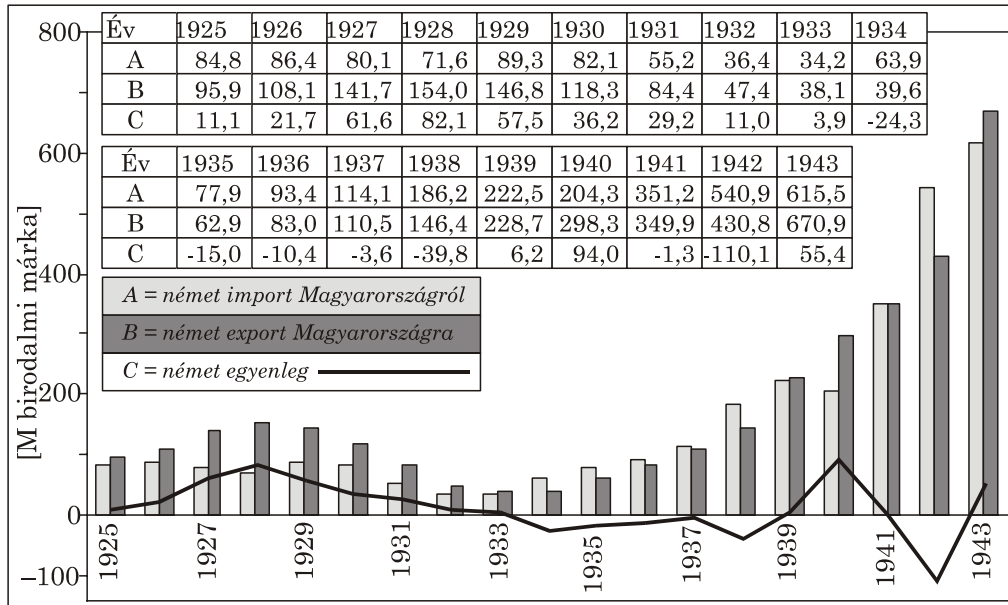
2.2. Az 1920-as évek kereskedelempolitikai helyzete

A HORTHY-rendszer gazdasági és politikai motívumból is a német kapcsolatokat helyezte előtérbe. Az 1920-ban induló tárgyalások a két ország között ideiglenes kereskedelmi egyezményrel zárultak az év végére. Németország az állategészségügyi előírások szempontjából belterületként kezelte Magyarországot, így nem alkalmazott megszorításokat. Ezzel teret engedett a magyar agrárexportnak, és lehetővé tette a marha, állati eredetű termékek stb. kiszállítását.

Magyarország kereskedelmi mérlege Németországgal szemben az egész évtizedben passzív maradt. 1925-ben csökkent a kereskedelmi mérleg hiánya, azaz a 84,8 millió márkás nagyságú exporttal 95,9 millió márkás import állt szemben. 1928-ban azonban a deficit nagymértékben emelkedett, kétszer annyi árut importáltunk Németországból, mint amennyit oda exportáltunk (l. 1. ábra).

A 20-as évek végén a behozatali statisztikákban Németország 20%-os részesedésével a második helyet foglalta el Ausztria mögött. Németország elsősorban szén, vasat, fémeket, ásványi anyagokat, gépeket, papírt és gyarmati árukat exportált Magyarországra. Hazánk ezzel szemben elsősorban mezőgazdasági termékeket: gabonát, különböző őrleményeket, hüvelyeseket, marhát, állati eredetű termékeket és bort vitt ki, azaz olyan árukat, amelyeket Németország részéről az 1920-as ideiglenes kereskedelmi egyezmény alapján a legalacsonyabb vámok terheltek.

A külkereskedelem áruszerkezete tipikusan a fejlett ipari ország és a gazdaságilag elmaradott agrár jellegű ország kapcsolatát mutatja. Berlin 1925-ben felmondta az 1907-es német–magyar állategészségügyi megállapodást és nem volt hajlandó újat kötni, ez pedig gyakorlatilag exporttilalmat jelentett a magyar jószág és hús számára, és a német parasztok érdekeit is messzemenően kielégítette. A német háborús jóvátétel fizetése csak az export bevételeiből történhetett, azonban a német kereskedelmi mérleg erősen deficitese volt, ezért Németország befagyasztotta az agrárimportot a kelet- és közép-európai országokból és saját exportja növelésére törekedett. Ennek eredményeképpen 1925 és 1929 között 50%-kal nőtt a magyar viszonylatú német export, miközben hazánk kivitele gyakorlatilag stagnált, így Németország elérte célját, a pozitív kereskedelmi mérleget (l. 1. ábra).

1. ábra

Német-magyar kereskedelem 1925-1945 között (millió birodalmi márkában)¹

Ugyancsak 1925-ben a BÜLOW-vámtarifával kezdetét vette német oldalról az agrárprotekciónizmus. Nöttek az állatbehozatali vámok és szigorították az állategészségügyi szabályokat is. Csökkenteni akarták a magas német munkanélküliséget, és ennek eszközeül szolgált az agrárfoglalkoztatás védelme és erősítése. Magyar részről több próbálkozás is történt új kereskedelmi szerződés megkötésére, de mindig elutasították a kérést, mert Németországnak nem kellett tartania jelentős hátrányoktól. A két fél álláspontja közti közelítésre a két kereskedelmi partner között még a 20-as évek végére sem volt remény, a világgazdasági válság pedig csak tovább rontotta a helyzetet. Magyarország, hogy javítsa alkupozícióját, kísérletet tett a német ipari késztermékek behozatalának megnehezítésére, de ennek eredménye meg sem közelítette a német agrárprotekciónizmus hatásait. A probléma forrása az volt, hogy Magyarország érdekelt volt a fejlett technikát hordozó ipari termékek behozatalában, ugyanakkor a magyar kivitel termékszerkezetét döntően az agrártermékek alkották.

A térség kis államaiban a húszas évek második felére gazdasági fellendülés figyelhető meg, ami két tényezőre vezethető vissza. Egyrészt normalizálódott a helyzet, tehát felszámolták a háborús gazdaságot, újra létrejöttek azok a gazdasági kapcsolatok (stabil beszállítói viszonyok), amelyeket a háborús idők, illetve a megváltozott államhatárok vágtak szét. Másrészt viszont a tudatos állami gazdaságpolitika is serkentette a gazdasági növekedést: az önállóságukat újonnan elnyert államok (az ún. kisantant országai) nemzeti szuverenitásuk részeként érez-

¹ Dr. Jörg Wiesemann: i.m. 2000. p. 10.

ték a hazai ipar kifejlesztését, megerősítését, hogy mérsékeljék a külföldi piacoktól – többek között a korábbi anyaországtól, Magyarországtól – való gazdasági függőségüket. Az importhelyettesítő iparosítási politika azonban, minden pozitívuma ellenére is, súlyos strukturális ellentmondásokat teremtett. Nőtt a gazdaság nyersanyag- és gépigénye, amely szükségszerűen vezetett kereskedelmi, és fizetésimérleg-nehézségekhez, hiszen mind a beruházási javakat, mind pedig a nyersanyagokat importálni kellett, míg a késztermékek kizárólag belföldön voltak értékesíthetők. A kis államok közötti külkereskedelem és árucseré folyamatosan csökkent, ami mögött egyrészt a már említett importhelyettesítő szándék, másrészt viszont politikai akarat húzódott meg.

2.3. A nagy gazdasági világválság és a harmincas évek eleje

Kelet-Közép-Európa államainak nagy részében már a nagy gazdasági világválság előtt is megmutakoztak a válság jelei. A felvett külföldi hiteleket törleszteni kellett, azonban ez fizetésimérleg-nehézségekbe ütközött. Az adósságállomány minden országban növekedett. Magyarországon a húszas évek második felétől beinduló ipari fellendülést az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság akasztotta meg. A magyar mezőgazdaságot a húszas években erősen sújtotta a nyugati államok agrárprotekciónizmusa és az USA olcsóbb gabonaexportja. Az agrárállamok között 1930 júliusában kezdődött bukaresti tanácskozás sem hozott megoldást a résztvevők számára, mivel érdemleges együttműködésre nem került sor, ennek gátját képezték a nacionalista gazdaságpolitika és az ellentétes politikai érdekek. A Duna-völgyi országok exportlehetőségeit visszaszorította a világkereskedelem szűkülése.

A gazdasági világválság 1931-ben érte el mélypontját. Magyarországon a termelés erősen visszaesett, a belső és külső piac egyaránt szűkült. Az élelmiszeripari termékek és az ipari fogyasztási termékek iránt nagymértékben csökkent a kereslet. Legsúlyosabban a mezőgazdaságban mutatkoztak meg a válság jelei. 1934-ben 27%-kal kevesebb magyar agrárterméket exportáltak, mint 1929-ben. További problémát jelentett az árak zuhanása, aminek következtében a bevételek gyorsabb ütemben csökkentek, mint az export mennyisége. A búza ára 65%-kal, az állati termékek ára 50%-kal csökkent. A 27%-os visszaesés így valójában 60%-os bevételecsökkenést jelentett. Az agrártermékek árának zuhanása a világpiacon nagyobb mértékű volt, mint az ipari termékeké, a kialakult agrárrolló következtében pedig ebben az időszakban a cserearány mutatója 30%-kal csökkent az ipari országokkal szemben.¹

Még inkább súlyosbította a helyzetet az 1931-től jelentkező pénzügyi és hitelválság. A magyar gazdaság erősen függött a külföldi forrásoktól – 1929-ben a magyar ipar egyharmada külföldi érdekeltségben volt –, de ezen források növekedésére már nem lehetett számítani ekkortól. Ehhez járult hozzá a hitelállomány hatalmas kamat- és tőketörlesztési kötelezettsége. 1931 közepén teljesen összeomlott a nemzetközi pénzügyi és hitelrendszer, mivel augusztustól megszűnt az amerikai dollár és az angol font aranyra válthatósága. A Magyarországon jelentős érdekeltséggel rendelkező német és osztrák bankok súlyos helyzete a magyar bankokat is katasztrofális helyzetbe sodorta. A külföldi hitelezők a felmondható hiteleket mind visszavon-

¹ Berend – Ránki i.m. 1972. p. 130.

ták. Magyarország ebben a helyzetben bevezette a kötött devizagazdálkodást, és megszüntette a külföldi hitelek törlesztését is. A külkereskedelem és az exportösztönzés állami ellenőrzés alá került. Az export ösztönzésére és az import csökkentésére bevezették a felárrendszert. A felárrendszer az ipari termékek exportálása esetén került alkalmazásra. A lényege az volt, hogy az exportbevétel átváltásakor a hivatalos árfolyam alapján számított összeg kb. másfélszeresét kapta az exportőr. Ezzel ösztönözték az exportot, az importot pedig mennyiségi korlátozásokkal, védővámokkal szorították vissza. A magyar mezőgazdaságban az ún. boletta-rendszert vezették be, amely ugyancsak az exporttámogatás egy fajtájának volt tekinthető: kiviteli igazolás alapján a kivitt mennyiségtől függően az exportőr felárat kapott.

2.4. A Magyarországnak szánt gazdasági szerep

Németország Európa legnagyobb agrárimportőreként hamar felismerte, hogy gazdasági erejével befolyásolhatja a külpolitikát a délkelet-európai államok viszonylatában. (Ebben az időben Németország Bulgárián, Románián és Jugoszlávián kívül Magyarországot is a délkelet-európai államok közé sorolta.) Németországban előtérbe került az *Ergänzungswirtschaft* (kiegészítő vagy komplementáris gazdálkodás) gazdasági elmélete és gazdaságpolitikai gyakorlata. A komplementáris gazdaság elmélete kihangsúlyozta a térség mezőgazdasági és nyersanyagbőségét és, hogy ennek a fölöslegnek a német gazdaságba kell áramlania, mivel a németországi mezőgazdaság gyengébb, így agrárpiacot jelent a délkelet-európai országok számára. Az ipar tekintetében pedig éppen fordított a helyzet: Németország erős ipara számára a keleti országok jelentenék a felvevőpiacot, mert ezekben az országokban pedig az ipar a gyenge.

Az *Ergänzungswirtschaft* két elméleten alapult: Az első a *Grossraumwirtschaft* (nagyter-gazdaság) elmélete, amely szerint a technológia akkori szintjén egy kis állam csak úgy boldogulhat, ha beolvad egy nagyobb gazdaságba, egyébként életképtelen marad. A nagyter-gazdaság elmélete elveti a nemzeti államot, mint a gazdasági fejlődés keretét, helyette olyan teret fogalmaz meg, amely gazdasági és földrajzi egységet alkot és megfelelő nagyságú kereslettel bír. Az elmélet legfontosabb célja, hogy Németország számára a maximális gazdasági növekedést biztosítsa. A nagyter-gazdaságban Délkelet-Európa töltené be a gyarmatok funkcióját. A második elmélet a délkelet-európai koncepció, amely politikai, földrajzi, gazdasági és kulturális adottságként, szükségszerűségként ábrázolja ezen kis államok kapcsolatait Németországgal. Valójában Németország is rá volt utalva a délkelet-európai piacra, azonban Németország méretéből adódóan ez a ráutaltság nem volt akkora, mint a délkelet-európai országok esetében.¹ Magyarországot tekintve a külpolitikai célkitűzések és a közvetlen gazdasági előnyök kettős motivációja teremtette meg azt a kényszerpályát, amelynek eredményeképpen gazdasága a német gazdaság és politika fennhatósága és ellenőrzése alá került.

¹ Ránki i.m. 1988. p. 321-322.

2.5. A kereskedelem alakulása a harmincas években

Az 1929-1933-as világválság következtében egyre több állam tért át a szabadkereskedelem multilaterális elvéről a kétoldalú preferenciális megállapodásokra. A német Külügyi Hivatal és a Birodalmi Gazdasági Minisztérium kétoldalú kereskedelmi szerződéseket szorgalmazott Magyarországgal és Romániával. Magyarországnak – mint az első világháború egyik vesztes országának – a szerepe kiemelt volt Németország számára, mivel az a gazdasági együttműködés révén csökkenteni akarta Franciaország politikai befolyását Délkelet-Európában. Magyarországot pedig, mint mezőgazdasági termékfelesleggel rendelkező országot, súlyosan érintette az agrártermékek árainak esése és mindenáron piacot keresett ennek a fölöslegnek.

1930-ban gróf BETHLEN ISTVÁN miniszterelnök látogatást tett Berlinben, ahol tervbe vették egy kétoldalú kereskedelmi megállapodás kötését, amelyet ténylegesen 1930. július 18-án írtak alá. Ennek a megállapodásnak az eredményeképpen Magyarország engedélyt kapott évi 80 ezer levágott sertés és 6-7 ezer élő szarvasmarha exportálására. Németország ezenkívül előnyös vámtételt (az általánosan érvényes tarifa 75%-át) alkalmazott a magyar búzára. Németország beleegyezett 100 ezer tonna búza világszintű ár feletti áron történő átvételére, azonban a súlyos pénzügyi helyzet következtében ezt vissza kellett vonnia. Magyarország ennek ellenére mégis számos ipari vám csökkentését vállalta. A szerződés azon része, amely nem a gabonapreferenciákkal foglalkozott, 1931. december 28-án lépett életbe.¹

Németország fenn akarta tartani jó kapcsolatát a többi gabonaszállítóval, ezért a magyar szerződés ratifikálását az ő beleegyezésükhöz kötötte. Számos szállító természetesen ellenezte a szerződést. 1932 májusában az Amerikai Egyesült Államok is megtagadta a hozzájárulását és ezzel végképp ellehetetlenítette a német preferenciális vámok alkalmazását a magyar és román gabonára. Argentína fontos gabonaexportőrként szintén nem járult hozzá a szerződés ratifikálásához.

A német–magyar kereskedelem 1928 és 1932 között majdnem 70%-kal csökkent, a magyar kereskedelmi mérleg deficit pedig 1932-ben 11 millió márkával négy éves minimumot ért el. Németország részesedése a magyar importból ugyanakkor az 1928-as 19,5%-ról 1931-re 24,4%-ra nőtt, s a magyar exportban való részesedése is növekedést mutat a vizsgált időszakban (l. 2. táblázat). Mindkét ország súlyos devizahiánnyal küszködött, ezért 1932 áprilisában megállapodást kötöttek, hogy az áruforgalmukat klíring-elszámolási alapon fogják lebonyolítani. Ezzel a két állam jegybankja kulcsszerepet kapott az ügyletek bonyolításában. Jól jelzi ennek a formának a jelentőségét, hogy 1933-ra Magyarország összexportjának 70%-át kompenzációs alapon bonyolította.

¹ Wiesemann i.m. 2001. p. 5-6.

2. táblázat
Német–magyar kereskedelem 1926-1944 között (a forgalom arányában)¹

Év	Magyarország részesedése a német		Németország részesedése a magyar	
	importból (%)	exportból (%)	importból (%)	exportból (%)
1926	0,9	1,0	16,7	13,0
1927	0,6	1,2	n.a.	n.a.
1928	0,5	1,3	19,5	11,8
1929	0,7	1,1	20,0	11,7
1930	0,7	0,9	21,3	10,3
1931	0,8	0,8	24,4	12,7
1932	0,8	n.a.	22,5	15,1
1933	0,8	0,8	19,7	11,2
1934	1,4	0,9	18,3	22,2
1935	1,9	1,5	22,7	23,9
1936	n.a.	n.a.	25,8	23,1
1937	n.a.	n.a.	25,9	24,1
1938	2,1	2,1	30,1	27,4
1939	4,6	4,4	48,4	50,4
1940	4,1	6,1	52,9	48,7
1941	5,1	5,1	58,1	59,9
1942	6,2	5,7	51,1	54,9
1943	7,5	7,8	53,4	60,3
1944	n.a.	n.a.	70,3	73,6

2.5.1. A náci rezsim hatása a két ország közötti kapcsolatokra

Miután 1933 májusában ADOLF HITLER került hatalomra, a Külpolitikai Hivatal Külkereskedelmi Szekciójának vezetője, WERNER DAITZ előadást tartott Budapesten a német-magyar kereskedelmi kapcsolatokról. A magyar nyilvánosság felháborodással fogadta az előadó véleményét, amely szerint Magyarországnak sürgősen a német szükségletek szerint kellene alakítania az exportját, tehát a komplementáris gazdálkodás elméletének megfelelően az agrártermelésre lenne

¹ Dr. Jörg Wiesemann: i.m. 2000. 11. p.

célszerű berendezkednie. Magyarországnak kételyei voltak afelől, hogy a német piac továbbra is felveszi-e termékeit, és félt attól is, hogy Németország vámpolitikáját egyik pillanatról a másikra megváltoztatja, és így a magyar gazdák nem tudják eladni terményeiket.

1934-től megkezdődött a német gazdaság teljes háborús átállítása. Még ebben az évben megszületett a SCHACHT-féle terv, amit „Neuer Plan”-nak („Új terv”) is neveztek. Ez a teljes állami irányítás bevezetését jelentette a külkereskedelemben és a nemzetközi fizetési forgalomban. Nagy mértékben korlátozták az import mennyiségét, és előtérbe kerültek a bilaterális kereskedelmi és fizetési megállapodások. Mivel Németország súlyos devizahiányban szenvedett, a „Neuer Plan” alapelve az volt, hogy olyan államok exportálhassanak Németországba, amelyek ellenértékül német termékeket importálnak. A kivített államilag szabályozták, sőt támogatták. A SCHACHT-féle tervvel a délkelet-európai országok váltak a legfőbb külföldi nyersanyagbázissá a német gazdaság számára, mely törekedett a minimális szintre redukálni a tengerentúli kereskedelmi kapcsolatokat. A „Neuer Plan” sajátossága, hogy rövidtávon a délkelet-európai országok szükségleteit is kielégítette, hiszen biztosította az agrártermékek felvevőpiacát és lehetővé tette az ipari termékek importját is.

Az 1934 februárjában megkötött német-magyar kereskedelmi szerződés tulajdonképpen az 1931-es szerződést léptette életbe. Formailag az 1931. évi megállapodás 2. pótegyezménye volt. Az újonnan megfogalmazott záró rendelkezés azonban tartalmazta a magyar mezőgazdasági termelés német importszükségletekhez történő alakítását. Ezzel a DAITZ előadásában elhangzottak alig egy éven belül valóra váltak. Magyarország számára is előnyösnek bizonyult a szerződés, mivel érvényesíteni tudta világpiaci ár feletti gabonaárait és hatalmas agrárkiviteli lehetőségek nyíltak meg. Évente 6 ezer szarvasmarha, 3 ezer tonna sertéshús, 1,5 ezer tonna szalonna és 3 ezer tonna zsír, valamint 0,5 millió mázsa búza kiviteli kontingenseit állapították meg.

A magas német agrárvédővámok miatt a német kormány vám visszatérítést fizetett a magyar kormánynak, ezáltal váltak versenyképesé a magyar áruk a német piacon. Magyar oldalról importkontingenseket állapítottak meg, és ezen mennyiségek vonatkozásában 20-30%-kal csökkentették a vámokat a német ipari termékek importjára, mivel ezek képezték 90%-ban a magyar agrárkiviteli cikkek ellentételeit. A német kormány a fennmaradó 10% kiegyenlítésére deviza és devizát érő tranzit áruk (fémötvözetek, gumi, olaj) fizetését és szállítását vállalta.¹

A német-magyar kereskedelmi szerződést egy sor hasonló szerződés követte Délkelet-Európában, mivel számos német közigazdász ezt a területet határozta meg a Németország dominálta Großraumwirtschaft központjaként, Délkelet-Európát tekintették természetes „élettérnek”. A klíring-megállapodások alapján Németország biztosítani tudta mezőgazdasági termék- és nyersanyagigényét valamint piacot talált ipari késztermékei számára. Ezzel kevésbé függött tengerentúli szállítóitól, aminek jelentőségét az adta, hogy az első világháború idején az ellenséges államok (Franciaország, Nagy-Britannia) tengeri blokádja hatékonyan vágta el Németországot az importforrásoktól, komoly gazdasági nehézséget okozva.

¹ Berend – Ránki i.m. 1972. p. 140.

Az 1934-es év Magyarország számára fontos évnek bizonyult, mert megnyíltak számára a német piacon kívül egyéb agrárpiacok is. 1934 márciusában Rómában aláírták az olasz–magyar–osztrák hármass egyezményt, és ez jelentős agrárkivitelei lehetőséghez juttatta Magyarországot Ausztriában és Olaszországban is. Az egyezmény legfontosabb célja hazánk számára a magyar búza értékesítése volt, amely a válság ideje alatt a legnagyobb problémát jelentette a gazdaság számára.

Magyarország az 1934-es kereskedelmi szerződést követően kompenzációs üzlet keretében 5 millió birodalmi márka értékben exportált gyümölcsöt és zöldséget Németországba. Ugyancsak az egyezmény hatására Németország részesevé a magyar kivitelben ebben az időben 11%-ról 22%-ra nőtt. Az áruk elszámolása továbbra is a klíring-megállapodás alapján történt, azonban a magyar árukat a német kereskedők márkában fizették be egy számlára a Birodalmi Banknál, amely minden befizetésről értesítette a Magyar Nemzeti Bankot. Az MNB azonban pengőben fizetett a német exportőrnek. 1935-ben Magyarország klíringel-számolással bonyolította külkereskedelmének 63%-át. Tulajdonképpen cserekereskedelemről beszélhetünk ebben az időben, és ennek oka a még mindig tartó devizahiány volt.

2.5.2. Növekvő kereskedelem és annak hatása a magyar kereskedelmi mérlegre

A délkelet-európai országok részesevé a német exportban 1929-től 1937-ig 3,8%-ról 10,5%-ra, az importban pedig 4,3%-ról 9,4%-ra emelkedett. Délkelet-európai országokból származott a búzaimport 37, a húsbehozatal 35, a zsírbehozatal 31, az ércbehozatal 29, a bauxitnak pedig 62 százaléka (l. 3. táblázat). Németország tulajdonképpen elérte célját, mivel csökkent a tengeri szállítással, azaz az ellenséges hatalmak által könnyen támadható útvonalon beszerzett áruk mennyisége, és nőtt a keleti hátszágok gazdasági szerepe – a háborús felkészülés sikeresnek bizonyult, a „Neuer Plan” kezdett megvalósulni.

3. táblázat
Németország délkelet-európai országokból származó importja a teljes importhoz viszonyítva (%)¹

Év	Búza	Hús	Zsír	Érc	Bauxit
1929	2,4	7	0,1	3	37
1937	37	35	31	29	62

Nagy mértékben növekedett a két állam közötti kereskedelem. 1934 és 1938 között megháromszorozódott a magyar export Németország irányába (63,9 millió márkáról 186,2 millió márkára nőtt), s a növekedés üteme még magasabbnak bizonyult a Németországból származó importot tekintve (39,6 millió márkáról 146,4 márkára, l. az 1. ábrát). Meg kell azonban említeni, hogy az 1938-as adatok tartalmazzák a bekebelezett Ausztriával lebonyolított áruforgalmat is.

1935-1936-ra Németország Magyarország legfontosabb külkereskedelmi partnerévé vált, maga mögé utasítva Ausztriát. A magyar külkereskedelmi forgalom

¹ Berend – Ránki i.m. 1972 p. 139. adatai alapján saját szerkesztés.

23-24%-a Németországgal bonyolódott (l. a 4. táblázatot). Megindult tehát a magyar gazdaság „beillesztése” a német „élettérbe”.

4. táblázat
A magyar–német külkereskedelmi forgalom alakulása¹

Év	Magyar behozatal Németországból			Magyar kivitel Németországba		
	Ezer pengőben	Index	Az összes import %-ában	Ezer pengőben	Index	Az összes export %-ában
1933	61 507	100	19,7	43 701	100	11,2
1934	63 025	103	18,3	89 866	205	22,2
1935	91 295	148	22,7	108 098	247	23,9
1936	113 353	184	26,0	115 198	263	22,8
1937	125 352	204	25,9	141 334	323	24,1
1938	123 673	201	30,1	143 350	328	27,4

A harmincas évek végére a térség összes kis állama aktív külkereskedelmi mérleggel rendelkezett, így sikerült javítania gazdaságának helyzetén. A német exportpiac ára természetesen olyan külkereskedelmi dominancia volt, amely erős politikai függéssel járt együtt. Német részről azonban nem a piachódítás célja volt elsődleges, amit az a tény is bizonyít, hogy a magyar export sokkal gyorsabban nőtt, mint a német. 1934-ben először zárt aktív kereskedelmi mérleget Magyarország Németországgal szemben, és ez az aktívum egyre növekedett: 1934-ben 26,5, 1934-1936 között pedig 46 millió pengőt tett ki. 1938-ban a magyar aktívum elérte a 40 millió márkát. Ez nem utolsósorban annak volt köszönhető, hogy Németország viszonylag olcsón exportálta festék-, vas-, üveg- és elektromos ipari késztermékeit, Magyarország pedig továbbra is a világpiacinál magasabb áron exportálta mezőgazdasági termékeit.

A német kereskedelmi mérleg passzívuma korántsem tekinthető véletlen egybeesésnek. A passzívum kialakítása német részről tudatos törekvésnek bizonyult. 1936 végére félmilliárd birodalmi márka adósságuk halmozódott fel a délkelet-európai országokkal szemben, ami nem volt más, mint ellenszolgáltatás nélküli áruszállítások igénybevétele. A szállítókat tehát arra kényszerítették, hogy áruhitelt nyújtsanak. Németország ezekben az években nem tudott hitelhez jutni, azonban szüksége volt anyagi forrásokra a fegyverkezés megindításához, ezért az ellenszállítások elodázásával vett fel áruhitelket Magyarországtól és más délkelet-európai országtól. 1936 után ez a folyamat egyre nyíltabbá vált (l. 5. táblázat).

¹ Berend – Ránki: i.m. 1972. 142 p.

5. táblázat
A délkelet-európai országok Németországgal
folytatott külkereskedelmének alakulása¹

Ország	A Németországba irányuló kivitel aránya az összes kivi- telben (%)		Németországból származó behozatal aránya az összes behozatalban (%)	
	1937	1939	1937	1939
Bulgária	43,1	71,1	54,8	69,5
Magyarország	24,1	52,4	26,2	52,5
Románia	19,2	43,1	28,2	56,1
Jugoszlávia	21,7	45,9	32,4	53,2

A magyar aktívum még inkább nőtt, amikor Németország 1936-tól a háborús készülődés következtében még nagyobb igényeket támasztott a magyar áruszállítások iránt (hús-, zsír-, búzakivitel) és megkezdte az ipari nyersanyagok importját is. A legfontosabb nyersanyagot az alumíniumgyártás alapanyaga, a bauxit jelentette, amelyre leginkább a repülőgépgyártáshoz volt szükség. 104 ezer tonnáról 358 ezer tonnára nőtt 1934 és 1938 között a bauxittermelés, és a forgalom 99%-a Németországba irányult.² Az 1937-ben megkötött újabb kereskedelmi megállapodás (3. pótegyezmény) a német fél gazdasági és politikai érdekeit szolgálta. A megállapodás eredménye a magyar export 25%-os fokozása és a német szállítások 10%-os növekedése volt. Az agrártermékek értékesítési lehetőségei a világpiacon egyre kedvezőbben alakultak. 1933 és 1937 között a búza világpiacon 70%-kal, a húsé 100%-kal emelkedett, és már devizáért is lehetett értékesíteni a mezőgazdasági termékeket. Ezzel szemben a német piacra irányuló export feltételei egyre romlottak.

Annak érdekében, hogy csökkentsék a német deficitet, a magyar kormány 1936-ban katonai felszereléseket (tankelhárító fegyverek, aknavető, tarackok és repülőgépek) rendelt 45 millió márka értékben. Ezt követte 1938-ban a második megrendelés 32 millió márka értékben.

A német tartozások mellett a térítések fejében történő német áruszállítások összetétele is kedvezőtlené vált Magyarországnak számára. 1933-ban az importált cikkek 22%-a nyersanyag volt, 1936-ra 12%-ra, 1937-re pedig 6-7%-ra csökkent a nyersanyagok részaránya, amely a magyar nyersanyaghiány tükrében kedvezőtlen tendencia volt országunk számára. A magyar export legfontosabb cikkei elsősorban Németországba irányultak. 1937-ben a vágóállatok exportjának egyötöde, a húсарu és a szalonna több mint fele, a hüvelyesek egyharmada, a magvak 60%-a, az őrlemények egyötöde, a gyümölcsnek majdnem fele, a baromfi, toll és tojás fele a német gazdaságba irányult.

Ausztria bekebelezésével és Csehszlovákia feldarabolásával Németország gazdasági befolyása tovább fokozódott. 1939-re a magyar export és import kb. 50%-a

¹ Ránki György: i.m. 1988. 328. p.

² Wiesemann i.m. 2001. p. 8.

Németországgal bonyolódott (l. 2. táblázat). A német igényekhez történő illeszkedés a válság okozta mezőgazdasági termelés és értékesítés visszaesésének megállítását eredményezte a harmincas évek második felében, azonban lényegesebb előrehaladás nem következett be, vagyis a mezőgazdasági termelés feleslegét sikerült elhelyezni, de pótlólagos kapacitás nem épült ki.

2.6. A német expanzió hatása Magyarországra – a hadigazdaság évei

1938-ban 1 milliárd pengős ötéves beruházási program indult Magyarországon, melynek nagy részét a hadsereg felfegyverzésére fordították (de tartalmazta a vasutak és postahivatalok fejlesztését is) és megkezdődött a nyílt fegyverkezés. Az ún. „Győri program” célja az volt, hogy pótlólagos kereslet támasztásával, vagyis állami megrendelésekkel teremtsenek munkaalkalmat a kb. 100 ezer fős munkanélküli-tömeg számára. Az állami megrendelések főként a nagyipart (kiemelve a nehézipart) valamint a könnyűipart árasztották el.

Az 1939-es kereskedelmi tárgyalásokon német oldalról megfogalmazódott, hogy a magyar gazdaságnak még inkább igazodnia kellene a német piac igényeihez. Követelték, hogy a magyarok tegyék szabaddá a német behozatalt és az állam hagyjon fel az ipar támogatásával. Németország Magyarországnak a mezőgazdasági termék- és nyersanyagszállító szerepét szánta.

Az első bécsi döntés Magyarországhoz csatolta Szlovákia déli, többnyire magyar lakta területeit. A második bécsi döntéssel 1940 augusztusában a tengelyhatalmak Magyarországnak juttatták Erdély egy részét. A területi növekedésért azonban nagy árat kellett fizetni, hiszen minden döntéshez súlyos német követelések társultak. Az 1940. októberi német–magyar mezőgazdasági megállapodás újszerű tartalmát az adta, hogy évente növekvő szállításokat tartalmazott magyar részről, annak ellenére, hogy már ellátási nehézségek mutatkoztak itthon is.

1940-ben megszületett a mezőgazdasági termények zárolásáról szóló rendelet, azonban még ez sem bizonyult elegendőnek a növekvő háborús igények és a német követelések kielégítésére, így 1942-ben új beszolgáltatási rendszert vezettek be, továbbá ösztönözték az ipari növények termesztését.

1941 tavaszáig Magyarország „nem hadviselőnek” nyilvánította magát és nem vett részt katonai akcióban. Azonban 1941 áprilisában a magyar hadsereg bevonult Jugoszláviába, ahol előzőleg a németek már sikereket könyvelhettek el maguknak. Az akció révén Magyarország visszakapta a Jugoszlávia magyarlakta, kiváló termőföldű bácskai részét. Ezzel Trianon után hazánk területe 85%-kal növekedett, a lakosság száma pedig 5,3 millió fővel nőtt. A nemzetközi alku részeként Bácska mezőgazdasági termelését szinte teljes egészében Németországnak valamint Olaszországnak kellett szolgáltatnia. Magyarország exportfüggése Németországtól 1941-ben hatalmas méreteket öltött. Németország részesedése a magyar importból 58%-ot tett ki, míg az exportban majdnem elérte a 60%-ot (l. 2. táblázat).

1941-ben Magyarország vállalta, hogy a hazai fogyasztáson felüli búza- és rozstermésének felét, az olajos magvak 100%-át és a kukoricatermés 80%-át Németországba szállítja. Ekkor azonban már csak a hazai fogyasztás erős korlátozásával tudták biztosítani, hogy exportra is jusson a németek számára.

2.6.1. Magyarország növekvő gazdasági kiszolgáltatottsága

TELEKI PÁL miniszterelnök a következőket mondta 1939-ben Magyarországgal kapcsolatban: „A német birodalom hazánkban olyan nagymérvű és szétágazó érdekeltséggel rendelkezik, hogy ezen keresztül az egész magyar gazdasági életet ellenőrizni, sőt bizonyos mértékben befolyásolni tudja.”¹ TELEKI felismerte a magyar gazdaság és politika kiszolgáltatottságát és alárendeltségét a német hatalomnak, azonban szakításra ekkor már nem volt esély.

1941-ben a magyar fél ismét engedett a német követelésnek, amely szerint a stratégiaiul fontos nyersanyagok (olaj, bauxit) exportját növelni kell. 1941-1942-ben a bauxittermelés 90%-át, kb. 1 millió tonna bauxitot, 1943-1944-ben már 1,5, 1944-1945-ben pedig már 2 millió tonna bauxitot követelt Németország. A háború alatt az olajtermelés 50-60%-a áramlott Németországba. 1942-re a hadiipar néhány ága többet termelt a német hadseregnek, mint a magyarnak.

A magyar gazdaság teljes alárendeltségét a náci gazdaság primátusának az 1942-es évtől számíthatjuk. Német oldalról a klíringkeretet jelentősen túllépték, így Magyarország fél éven belül, februártól júliusig, háromszor nyújtott kölcsönt a németeknek összesen 400 millió márka értékben. Németország kétszer is elérte a földgázszállítványok növelését, ezenkívül Magyarország engedett a növekvő élelmiszerkövetelésnek, annak ellenére, hogy már belföldön is súlyos ellátási nehézségek mutatkoztak. 1942- és 1943-ban is rohamosan nőtt búzakivitelünk Németországba. Valamennyi fontos élelmiszerre élelmiszerjegyeket, a ruházati cikkekre pedig vásárlási jegyeket vezettek be.

A Grossraumwirtschaft elmélete a kölcsönös előnyök helyett végül teljes gazdasági kizsákmányolásnak és kifosztásnak bizonyult. A klíringelszámolás meg mindig érvényben volt, de azt német részről egyre gyakrabban sértették meg.

1941 júniusa után további problémák jelentkeztek a kétoldalú kereskedelem hatalmas terhein kívül. Mivel Magyarország belépett a Szovjetunió elleni német háborúba, közvetlenül ezután létrehoztak Budapesten egy hivatalt, amely koordinálta a Wehrmacht magyar termelési megbízásait. Kedvelt üzemek voltak a Danuvia, a Weiss Manfréd Művek, mindkettő budapesti székhellyel, valamint a Győri Vagongyár. Fokozódtak a kiszállítások, aminek következtében egyre jelentősebb német deficit halmozódott fel. 1941-ben a német tartozások összege 326 millió pengő volt, 1942-re már 558 millió, 1943-ra 969 millió pengő. 1942-től már államközi tárgyalásokra volt szükség, hogy a német tartozásokat rendezzék. Hamarosan azonban egyértelművé vált, hogy Németország nem képes és nem is hajlandó megfizetni a magyar szállításokat, és az egész kérdéskör rendezését legkorábban a háború utánra akarta halasztani. A Wehrmacht 760 millió márka értékben adott megbízásokat Magyarországnak 1943 január végéig, de természetesen az esedékes ellenszállításokra nem lehetett számítani.²

A német megbízás alapján történő magyar ipari termelés így nem volt más, mint kikényszerített kamatmentes hitel a Német Birodalom számára. Ennek hátterében annak a fenyegetettségnek a tudata állt, hogy a Wehrmacht bármikor megszállhatja az országot. 1944-ben már 3 milliárd pengőre dagadt a német adósságállomány, és a katonai kiadások (a tartozásokat is ideszámítva) elérték a

¹ Berend – Ránki i.m. 1972. p. 211.

² Wiesemann i.m. 2001. p. 9.

nemzeti jövedelem 44,1%-át. Ennek következtében a költségvetés deficitje 2 milliárd pengőre növekedett az 1938-as 100 millió pengőről. A fedezetlen papírpénzkiadás, amely az állami kölcsönök fedezetét volt hivatott képezni, nagymértékben növelte a bankjegyforgalmat és inflációt okozott. A német adósság okozta a bankjegyszaporulat 42%-át.¹

Az ipari termelés gyors ütemben növekedett a háború évei alatt, ehhez járult hozzá a csatolt területek teljesítménye is. A gyáripár mellett a kisipar is megerősödött. A hadigazdálkodás növelte a nehézipar részarányát az ipar struktúrájában a könnyűipar rovására. A mezőgazdaság belterjesebbé vált a háború alatt. Az ipar részesedése a nemzeti jövedelemből folyamatosan emelkedett a mezőgazdasággal szemben. 1944-re Magyarország már ipari-agrár országnak számított, mivel az ipar teljesítménye – a bombázások és a korlátozott nyersanyagellátás ellenére – meghaladta a mezőgazdaságét.

A német bérmunkaszállítások értéke 1941-ben elérte a 130 millió, 1944-ben pedig a 825 millió pengőt. 1944-ben a németek létrehoztak egy bizottságot (Deutsche Industrie Commission in Ungarn), amely formailag a német megrendeléseket bonyolította, de ténylegesen a magyar gyáripárt ellenőrizte. A németek biztonsági okokból és az elégtelen kapacitás miatt közös repülőgépgyártó programot dolgoztak ki 3 milliárd pengő értékben. A program keretében Db 605 típusú repülőgépmotorokat, valamint sárkányszerkezeteket, továbbá komplett repülőket, Messerschmidt és Me109 típusú vadászrepülőket gyártottak százas nagyságrendben Győrben és a Dunai Repülőgépgyárban.

A magyar gyáripárban (azon belül főként a repülőgépgyártásban, az alumíniumiparban és az olajiparban) egyre jellemzőbbé vált a német tőke jelenléte. A német tulajdonban lévő ipari és kereskedelmi vállalati részvények állománya 1938 és 1942 között 50%-kal, a hitelintézeteké pedig 100%-kal emelkedett. A magyar kiszállásokat és bérmunkákat Németország egyre kisebb arányban egyenlítette ki.

Magyarországon 1943 őszétől kezdtek mutatkozni a termelés dezorganizálódásának jelei. Rohamosan gyorsult a gazdasági hanyatlás az 1944. március 19-ei német megszállás következtében. A közlekedés megbénult, a mezőgazdaságban fekvő nemzeti vagyon egyötöde elpusztult. Munkaerőhiány jelentkezett, mivel 600 ezer férfi vonult be katonának, a nők munkavállalása pedig alacsony volt. A gyáripár megbénult a munkaerőhiány, a szövetséges bombázások és a nyersanyaghiány következtében. 1944-től hazánk hadszíntérré vált. Az ország hatalmas károkat szenvedett: a nemzeti vagyon 40%-a pusztult el. Magyarország egyike volt a legsúlyosabb háborús károkat szenvedő országoknak.

¹ Berend – Ránki i.m. 1972. p. 213.

3. AZ NSZK ÉS MAGYARORSZÁG KÖZÖTTI KERESKEDELEM A SZOCIALIZMUS ÉVEI ALATT

3.1. Magyarország a második világháború után

1945. április 4-re a szovjet hadsereg kiszorította a német csapatokat Magyarország területéről. 1948-ban kezdetét vette a szocialista átalakítás, amely a társadalmi, gazdasági és politikai élet radikális változását hozta magával. A meginduló földreform teljesen megváltoztatta Magyarország birtokszerkezetét. A közép- és nagybirtokok köztulajdonba kerültek, a törpebirtokok száma jelentősen csökkent és a kisbirtok vált uralkodóvá. Az állam kiterjedt gazdasági tevékenységet folytatott. Erőteljesen korlátozták a magántulajdont, és 1948-ig a részleges államosítás több lépése valósult meg az iparban valamint a bankszektorban. Bevezették a tervgazdálkodást, és 1947-ben megindították az első hároméves tervet.

Az újjáépítés következtében az importigény Magyarországon nagymértékben megnőtt. A szovjet mintát követő első ötéves terv, amely tulajdonképpen a nehézipar fejlesztési terve volt, 1950-ben indult el és célként tűzte ki a nemzeti jövedelem 163%-kal történő emelését és az életszínvonal javítását. Az állami pénz nagy részét beruházásra kívánták fordítani. Az irreális célkitűzések megvalósítása eleve lehetetlen volt, a gazdasági szerkezet pedig deformálódott. Az iparosítás finanszírozása a mezőgazdaságtól elvont forrásokból történt. 1953-ban Nagy Imre meghirdette az „új szakasz” gazdaságpolitikáját, amely csökkentette a nehézipari beruházásokat és több forrást juttatott a könnyűiparnak és mezőgazdaságnak, ezzel jobban illeszkedett Magyarország gazdasági adottságaihoz. 1955-ben NAGY IMRE helyére RÁKOSI embere, HEGEDŰS ANDRÁS került, és így a reformkísérlet megszakadt.

3.1.1. A külkereskedelem átrendeződése hazánkban

A világháború után a meginduló újjáépítés következtében nagymértékben megnőtt a beruházások száma Magyarországon. A bővülő beruházásokkal megnőtt a gépek és gépi berendezések importja (elsősorban a Szovjetunióból). A gépek és gépi berendezések behozatala az ötvenes években hatszorosára nőtt, a nyersanyag és a félgyártmány importja pedig három és félszeresére. Az összimport értéke ötszörösére bővült, amit a kivitelnek kellett ellensúlyoznia. A hagyományosan vezető exportcikk – a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek – kivitele a termelés lassú fejlődése következtében még a háború előtti szintet sem érte el. (Közrejátszott ebben az átalakított birtokstruktúra és az új tulajdonosok alacsony technikai ellátottsága is.) Változást ebben csak az 1959-es év hozott. Ettől kezdve a mezőgazdasági export folyamatosan nőtt. Az import ugrásszerű megnövekedését azonban csupán a mezőgazdaság nem volt képes fedezni, így nőtt a félgyártmányok, gépek és gépi berendezések, nyersanyagok exportja is. Az export is hozzávetőleg ötszörösére emelkedett. A hatvanas években a külkereskedelmi forgalom növekedésének üteme tehát jóval meghaladta a nemzeti jövedelem valamint a termelés növekedési ütemét. Magyarország gazdasági nyitottsága ennek következtében erőteljesen megnőtt, hiszen a külkereskedelem részaránya a nemzeti jövedelmen belül fokozatosan emelkedett. Ez a részarány az 1959-es

25%-ról 1967-re 40%-ra emelkedett, amely megközelítette a hasonló adottságokkal rendelkező fejlett nyugat-európai országok struktúráját.¹ A külkereskedelem ilyen mértékű növekedésének eredményeképpen a magyar gazdaság betagozódott a szovjet gazdaságba, csakúgy, mint a két világháború között a német gazdaságba.

A külkereskedelmi forgalom szerkezete jelentős változásokon ment keresztül. Az importnál is radikálisabban változott az export szerkezete. Míg a második világháború előtt a magyar export 60%-át képezték a mezőgazdasági cikkek és élelmiszerek, 13%-át pedig az ipari késztermékek, a hatvanas évek második felében a mezőgazdasági cikkek és élelmiszerek aránya 20-25%-ra esett vissza, megnőtt viszont a gépek és fogyasztási iparcikkek exportja a KGST országaiba. A gépipar részesedése az ipari exportban meghaladta az 50%-ot. Az exportszerkezet változása a fejlett ipari országok kiviteli struktúrája szerint alakult, azonban a külkereskedelem szerkezeti fejlettsége jóval meghaladta a gazdaság általános színvonalát. Amennyiben azonban a fejlett nyugati országokkal folytatott kereskedelmet vizsgáljuk, kiderül, hogy 1967-ben a gépexport részaránya csupán 10% és továbbra is a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek dominálnak a kivitelben.

A külkereskedelem elemzésekor ki kell térni a területi átrendeződésekre is. A KGST-országokkal folytatott kereskedelem folyamatosan bővült, és 1949-re mintegy 50%-ra nőtt ezen országok részesedése a magyar külkereskedelemben. A fejlett országokkal való kereskedelem részaránya már a második világháború után 30%-ra süllyedt, és mindvégig ezen a szinten maradt. A szocialista országokkal való kereskedelem a hatvanas években már elérte a 67-70%-os részarányt. 1950-ben a magyar export 65-70%-a szocialista országokba irányult, és ebből is 33-35% a Szovjetunióba. 1954-re csupán 10%-kal képviseltették magukat a fejlett országok a magyar exportból, ezen belül is Németország és Ausztria 3-5%-kal, Olaszország pedig 1-2%-kal.²

3.2. Németország helyzete a negyvenes évek második felében

Németország a második világháború után négy megszállási övezetre szakadt. Kelet-Németország szovjet fennhatóság, a másik három rész a nyugatiak fennhatósága alá került. A nyugatiak a polgári demokrácia alapjait kívánták lerakni, ez alapján az 1938-as határokhoz tértek vissza, és így Németország nem veszített jelentős területeket. Az újjáépítés egyik legfontosabb feladata a német gazdaság helyreállítása volt. A forgalomban lévő papírpénz mennyisége egyre nőtt, de ezzel a növekedéssel nem tartott lépést a termelés növekedése, ennek következtében elszabadult az infláció. Az 1946-ban tervezett németországi valutareform a szovjetek miatt nem valósulhatott meg. 1948-ban végül a szövetségesek véget vetettek a hiperinflációnak: Megtörtént a „Trizóniában” a gazdaság szanálása, a pénzforgalmat és a bankbetéteket 130 milliárd birodalmi márkáról 12-13 milliárd új német márkára redukálták. 1949-ben létrejött az NDK és az NSZK. 1947-ben megszületett az USA-ban a Marshall-terv, amely alapján Nyugat-Európa kölcsönkhöz és segélyekhez jutott, hogy a Szovjetunió további térhódítását megakadályozzák, tehát, hogy a nyugat-európai országok ne akarjanak áttérni a kommu-

¹ Berend – Ránki i.m. 1972. p. 300.

² Berend-Ránki i.m. 1972. p. 304.

nista berendezkedésre. 1951-1952-re azonban Európának önfenntartóvá kellett válnia, a Marshall-segély eredményeképpen helyre kellett állniuk az európai gazdaságoknak, be kellett indulnia az ipari termelés növekedésének és az infrastruktúra fejlődésének.

A Szovjetunió és a befolyási övezetébe tartozó közép-európai országok az amerikai befolyástól félve visszautasították a multilaterális elvek alapján működő segílyt. Az NSZK a Marshall-segély 17 milliárd dollárjából 1,389 milliárd dollárt kapott.¹ A Marshall-terv az első években kitűnő eredményeket hozott: az infrastruktúra helyreállt, az ipari termelés nőtt.

3.3. Német-magyar kereskedelmi kapcsolatok a kelet-nyugati konfliktus jegyében

1947 szeptemberében kereskedelmi szerződéshez hasonló megállapodást kötött Németország és Magyarország. Ez a megállapodás szolgált alapjául a német-magyar kereskedelmi forgalomnak egészen a hatvanas évekig.

A kelet-nyugat ellentét oly mértékben megnőtt a negyvenes évek végére, hogy a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok drasztikusan csökkentek. Egy sor nyugati állam, többek között az USA, Nagy-Britannia, Olaszország és a Benelux államok az áruk nagy részére embargót vezetett be a nyugat-keleti kereskedelemben. 1949-ben megalapították a COCOM-ot (Coordinating Committee for Strategic East-West Trade). A COCOM 1949 és a '90-es évtized közepe között a kettős, tehát polgári és katonai felhasználású termékek forgalmának ellenőrzésével foglalkozó szervezet volt. A COCOM tilalmi listáján szereplő termékek nem kerülhettek szocialista országokba. Ezek a termékek a legfejlettebb technológiával kerültek előállításra, és a haditechnikai kutatások legújabb eredményeit hordozták. A COCOM-lista eredményeképpen még inkább nőtt a fejlett Nyugat és a szocialista országok közötti technológiai fejlettségbeli szintkülönbség. Németország kezdetben több árut volt kénytelen az embargós listára felvenni, csak 1952-től volt érvényes az általános COCOM-lista az NSZK-ban is. A gazdasági kapcsolatok sorvadásához az 1949-ben megalapuló KGST is hozzájárult.

A Szovjetunió lett minden kis ország legfontosabb külkereskedelmi partnere. Magyarországon 1950-ben az export 66%-a irányult KGST-országokba és az import 57%-a származott ezen országokból. A szocialista országok közül azonban Magyarországnak maradt a legnyitottabb a gazdasága a tőkés országok irányába. Míg a KGST nem biztosította a gazdasági újjáépüléshez és harmonikus fejlődéshez szükséges háttérrel, a nyugati integráció, az Európai Gazdasági Közösség, megteremtette az NSZK számára is a sikeres gazdasági fejlődés alapjait. A politikai környezet ellenére a kereskedelmi kapcsolatok Németország és Magyarország között kedvezően alakultak (l. 6. táblázat). A kereskedelmi volumen 1952 és 1962 között megháromszorozódott. A magyar import több mint kétszeresére nőtt, az export pedig több mint másfélszeresére 1949 és 1958 között. A növekedés azonban nem folyamatos volt, hanem mind a kivitel mind pedig a behozatal esetében hullámzást mutatott. Az NSZK főleg gépeket, közlekedési eszközöket,

¹ Kaposi i.m. 2001. p. 40.

nyersanyagot és félkész termékeket exportált, Magyarország pedig nyersanyagot, élelmiszeripari anyagot és élelmiszert (l. 7. táblázat).

6. táblázat
A külkereskedelmi forgalom alakulása az NSZK-val¹

Év	Behozatal NSZK-ból	Kivitel NSZK-ba
1938	123 673	143 351
1949	188 954	238 681
1950	366 637	286 790
1951	200 670	217 901
1952	198 867	192 144
1953	190 325	181 194
1954	328 931	227 941
1955	461 774	352 853
1956	312 861	410 436
1957	343 476	351 212
1958	415 734	401 280

1938: 1000 pengőben, Németország; 1949-től: 1000 devizaforintban.

7. táblázat
A külkereskedelmi forgalom áruszerkezete az NSZK-val (százalékos megoszlás)²

Összevont árufélcsoportok	Import				Export			
	1949	1952	1955	1958	1949	1952	1955	1958
I. Gépek, gépi berendezések	32,1	37,3	11,5	32,8	6,9	0,4	0,7	1,5
II. Ipari fogyasztási cikkek	1,9	4,6	3,2	4,6	0,3	3,0	4,9	11,5
III. Nyersanyagok és félkész termékek	65,0	50,2	57,4	51,0	8,8	15,1	19,6	31,0
IV. Élelmiszeripari anyagok és élelmiszerek	1,0	7,9	27,9	11,6	84,0	81,5	74,8	56,0

A két részre szakadt Európa a keleti és nyugati félnek is hátrányokkal járt. Nyugat-Európában a piac méretei bizonyultak szűknek, Kelet-Európában ezzel szemben hiányzott a modern technika. A nyugat-európai kereslet szűkös volta főként a termelési eszközöket gyártó ágazatok terén jelentkezett. A szocialista

¹ KSH Külkereskedelmi Évkönyv 1938, 1949-1958, 1960.

² KSH Külkereskedelmi Évkönyv 1938, 1949-1958, 1960.

országokban a kereslet megvolt, de a fizetési lehetőségek korlátozottak voltak. Problémát jelentett az is, hogy a szocialista országok nyugat-európai viszonylatú exportszerkezete olyan árukat tartalmazott, amelyek kivitelének bővítése nehézségekbe ütközött (pl. olaj, ipari nyersanyagok, takarmány, fa, hús), vagy amelyek a nyugati piacon is nehezen voltak elhelyezhetőek (pl. gyümölcs vagy zöldség).

A magyar exportképesség növelése keresleti és kínálati szemszögből is akadályokba ütközött. A cserearányok romlása és a korlátozott elhelyezhetőség miatt a kivitel bővítése is csak csökkenő devizabevételt eredményezett. A tőkés országokból származó importunkban nagy szerepet kaptak a nyersanyagok és félkész termékek. A növekvő nyersanyagimport szükségletek az olajárrobbanással párosulva, valamint az olyan késztermékek importjának növekedése, amelyek hazánkban egyszerűen hiányoztak a piacról, áttörték az évi exportlehetőségek kereteit.¹

Azonban nemcsak a magyar oldalon mutatkoztak negatív tendenciák a külkereskedelem terén, az NSZK-ban éppúgy megtörtént a külkereskedelem drasztikus átrendeződése. Az NSZK külkereskedelmi struktúráját teljesen megváltoztatta a nyugat-keleti konfliktus. Míg a második világháború előtt Németország külkereskedelmének 13%-át Kelet-Európával bonyolította le, ez a részarány 1952-re 1%-ra csökkent. Ez a kedvezőtlen politikai háttér mellett az embargós listáknak, és annak is volt köszönhető, hogy a kelet-európai valuták nem voltak konvertibilisek, ami továbbá elszámolási gondokat okozott.

3.4. A kedvező nemzetközi légkör hatása a német-magyar kereskedelemre

A diplomáciai kapcsolatok újjáélesztését 1955 után a HALLSTEIN-doktrina tette lehetetlenné. Eszerint az NSZK hivatalosan nem ismer el olyan államot, amely elismeri az NDK-t. Enyhülés csak az 1960-as években következett be. A két nagyhatalom javuló kapcsolata megszüntette a korábbi gazdasági elzárkózást is, s az NSZK ebben az időszakban „a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok legjelentősebb nyugati összetevője”², valamennyi KGST ország fő nyugati partnere lett. Ehhez valószínűleg hozzájárult az, hogy míg keleten a modern technika hiányzott (ennek beáramlását a nyugatról a COCOM tiltotta), addig a „nyugatnémet gazdasági csodaként” emlegetett NSZK-ban a piac méretei bizonyultak szűknek. A kapcsolatok fejlesztését tehát mindkét fél szorgalmazta. 1963-ban hivatalos kereskedelmi és fizetési megállapodás született a két állam között. A megállapodás hatására fellendült a német-magyar kereskedelem (l. 8. táblázat). A kereskedelmi volumen 1962-től 1966-ig 400 millió márkáról 700 millió márkára emelkedett. Ehhez hozzásegített az is, hogy az államilag garantált exporthitelek futamidejét 5 évről 8 évre emelték az NSZK-ban. A magyar export legfőbb tételét az élelmiszeripari termékek, tehát a gyümölcs (málna, őszibarack), az édesvízi halak, a húsipari szárazárak (szalámi), a konzervek, a vadhús és a méz képezték, behozatalunkban pedig a gépek, iparcikkek játszottak fő szerepet.

¹ Kozma i.m. 1970. p. 178.

² Inotai András: Az NSZK a változó világgazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986.

8. táblázat
A külkereskedelmi forgalom alakulása az NSZK-val (1000 devizaforint)¹

	1960	1965	1966	1967	1968
Import az NSZK-ból	615 361	859 145	1 010 215	1 153 883	883 394
NSZK az összes importból (%)	5,8	5,2	5,9	5,9	4,4
Export NSZK-ba	506 504	857 835	868 863	766 019	854 133
NSZK az összes exportból (%)	5,3	5,2	5,0	4,1	4,3

Tovább erősítették a kapcsolatot azok az 1968-as magyar gazdaságirányítási reformok, amelyek oldották a magyarországi elzárkózást és fő célul tűzték ki az export, azon belül is a tőkés kivitel fokozását (Új Gazdasági Mechanizmus). Az ipari nagyvállalatok több szabadságot kaptak a gazdasági döntések meghozatalára, nyereségük egy részét szabadon beruházhatták. Saját maguk határozhatták meg, hogy milyen módon folytatják a termelést, milyen mennyiséget termelnek, mely piacokon értékesítik az árut és mely gazdasági partnerekkel dolgoznak. Ennek hatására fokozatosan fellendültek kapcsolataink hagyományos nyugat-európai partnereinkkel, a fejlett tőkés országokkal.²

Engedélyezték a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szervezeti keretein belül az ipari melléküzemek kialakítását. A termelői árrendszer liberalizálásával egyre több termék került a szabad áras vagy limitált áras csoportba a kötött hatósági ár helyett. A kötött bér- és jövedelemszabályozást némiképpen oldották és engedélyezték a munkahely változtatást. Különböző szolgáltatási területeken a magán-tevékenység szélesedett.

A magyar kereskedelmi volumen növekedéséhez hozzájárult az, hogy a német szociál-liberális koalíció igyekezett kedvezőbb feltételeket teremteni a szocialista államokkal való kereskedelem számára. Ugyancsak 1968-ban került előtérbe Németországban az úgynevezett Ostpolitik (keleti politika), amely lehetővé tette, hogy a hagyományosan szorosan kapcsolódó két gazdaság feleleveníthesse kapcsolatait. Az NSZK az 1960-as évek végére ismét Európa legerősebb gazdaságának tudhatta magát, és az Amerikai Egyesült Államokat túlszárnyalva a világ első számú iparcikk-exportőre lett. 1970-től 1974-ig a növekedési ráta 22% és 37% között mozgott.

A külkereskedelmi forgalom növekedése általánosságban is megfigyelhető Nyugat és Kelet között. A hetvenes évek során Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország 10 milliárd dollárról 29,3 milliárdra növelte forgalmát a nyugati államokkal. A nyugati államok közül 41%-os részesedéssel a kelet-európai exportból az NSZK-nak jutott a vezető szerep, hiszen ő volt a fő felvevő piaca a kelet-közép-európai gazdaságoknak.

1970-ben hosszú lejáratú megállapodás született a két állam között az áruforgalomról és a gazdasági és műszaki együttműködésről. 1973-ra a német-magyar együttműködések száma már meghaladta a százat.³ 1974-ben jött létre az első

¹ KSH Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1968, 1969.

² Wiesemann i.m. 2000. p. 26.

³ Wiesemann i.m. 2000 p. 28.

között a Sicontact Kft., német–magyar vegyes vállalat a Siemens közreműködésével, azonban természetesen csak kisebbségi részesedése lehetett a nyugati vállalatoknak. A jó politikai kapcsolatoknak köszönhetően a magyar ipari kooperációk 39%-a a nyugatnémet cégekkel jött létre.

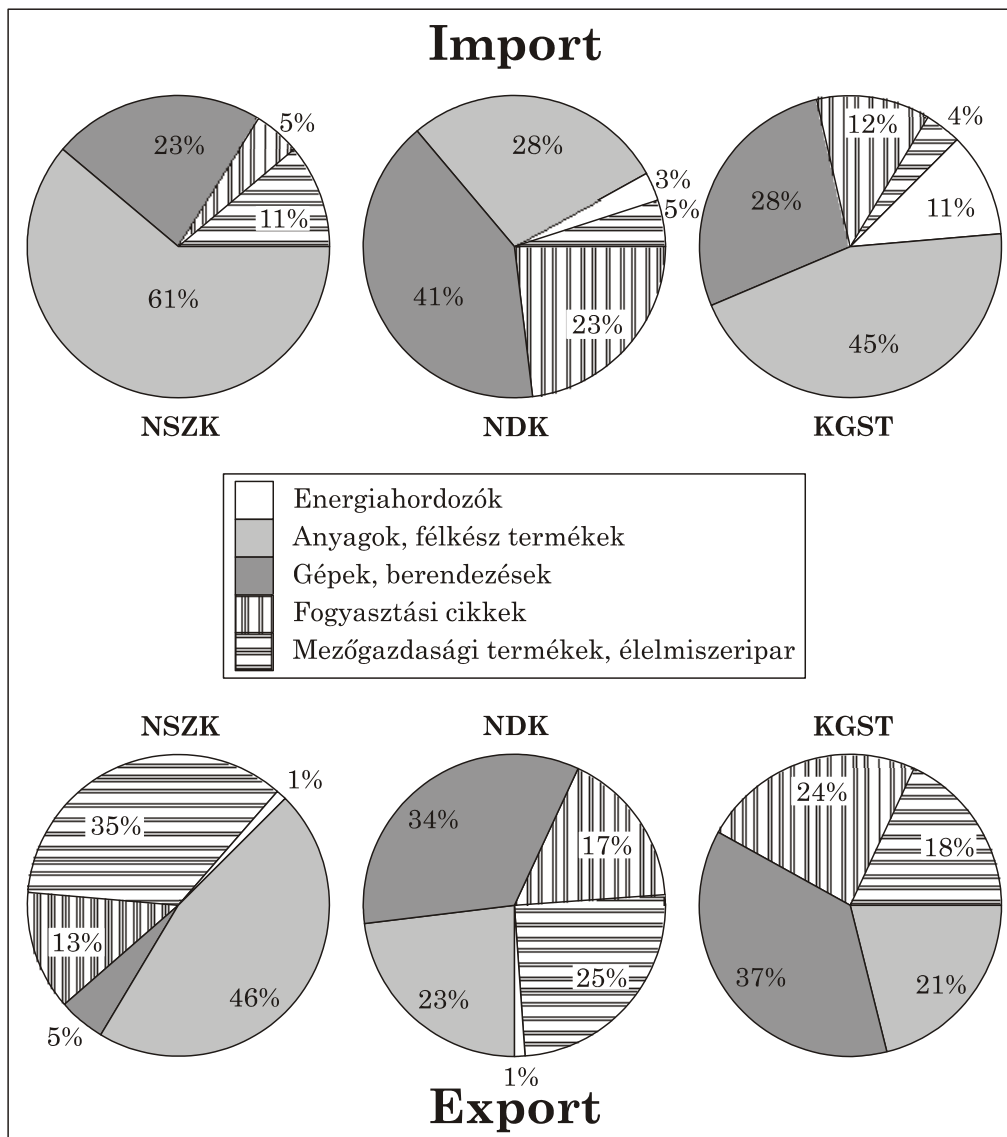
Mindezek hatására dinamikus növekedésbe lendült a két ország külkereskedelmének forgalma, s mint a 9. táblázat adatai is mutatják, 1974-re az NSZK-val már nagyobb forgalmat bonyolítottunk le, mint az NDK-val.

9. táblázat
Magyarország külkereskedelmi forgalmának alakulása 1960-1974¹

	Év	Szocialista országok	Fejlett tőkés országok	NDK	NSZK
Behozatal eladó országokként	1960	7 908	2 553	1 180	615
	1965	11 709	4 872	1 538	859
	1968	14 273	5 638	2 305	883
	1970	18 637	9 257	3 058	1 417
	1972	22 168	10 296	3 570	2 360
	1974	27 975	19 988	4 678	5 310
Kivitel vásárló országokként	1960	7 064	1 949	1 122	506
	1965	12 001	3 523	1 527	858
	1968	14 684	4 167	2 030	854
	1970	17 442	6 861	2 557	1 734
	1972	24 656	9 166	3 495	2 036
	1974	29 582	14 493	4 374	4 278

Az áruszerkezetet vizsgálva (l. 2. ábra) megállapítható, hogy míg az NDK-ból elsősorban gépeket, gépi berendezéseket hoztunk be, addig az NSZK importunk túlnyomó részét az anyagok, félkész termékek tették ki, de jelentős volt a gépek behozatala is. Exportunkról viszont elmondható, hogy gépipari termékeket szinte csak az NDK-ban és a KGST országokban adtunk el, az NSZK-ba elsősorban anyagokat, félkész termékeket és mezőgazdasági, élelmiszeripari cikket exportáltunk. Látható tehát, hogy – a szocialista iparosítás ellenére – NSZK-val való kereskedelmünkben továbbra is fennmaradt az a fajta kiegészítő jelleg, miszerint gépekért agrártermékeket adtunk cserébe. Az is elmondható a 2. ábra alapján, hogy az NDK-ba való kivitelünk termékszerkezete szinte egy az egyben tükrözi a KGST piacra irányuló exportunk termékszerkezetét.

¹ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyvek: 1968, 1974, KSH.

2. ábra
Magyarország külkereskedelmének áruszerkezete 1970-ben¹

¹ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1971, KSH.

3.5. A tervgazdasági rendszer nehézségei és összeomlása – növekvő német–magyar kereskedelem

Az 1973-as olajválsággal járó olajárrobbanás drasztikus alkalmazkodásra kényszerítette a világgazdaságot. A KGST országai azonban nem voltak képesek erre az alkalmazkodásra, ezért a gazdasági- és termékszerkezet elavulttá vált. Az év végére a magyarországi nettó adósságállomány már elérte a 0,8 milliárd dollárt. Problémát jelentettek ezenkívül az Európai Közösség által bevezetett diszkriminatív intézkedések az élelmiszeripari és mezőgazdasági termékekre.

Magyarországnak a fejlett nyugati országokkal való külkereskedelmében nagy veszteséget okozott a hátrányos megkülönböztetés és a piacsabályozás miatti nagy mennyiségű exportkiesés. A Szovjetunióban az olajárrobbanás következtében pénz halmozódott fel, amely lehetővé tette, hogy jelentősen bővüljön a magyar agrártermékek iránti fizetőképes kereslet, így a mezőgazdasági termékek kivitelének nagy része átterelődött a szovjet piacra.

Németország keleti politikájának és a két ország közötti kapcsolatok elmélyülésének köszönhetően 1973 decemberében Magyarország és az NSZK felvette a diplomáciai kapcsolatokat, 1974 novemberében pedig megállapodás született a gazdasági, technikai és ipari együttműködés fejlesztéséről. A magyar import és a német export komplementaritása azonban továbbra is fennállt (l. 10. táblázat).

A német export legfontosabb tételévé a beruházási javak és a modern technológia vált a könnyűipari fogyasztási cikkek helyett. Ugyanakkor a kereskedelem tradicionális vonásait is fellelhetjük a német-magyar kapcsolatban, hiszen domináns cikk a magyar exportban az élelmiszer maradt. Jelentős tételek voltak még a magyar kivitelben a gyógyszer-, finomvegyipari és szerves vegyipari alapanyagok, intermedierek koncentrátum formában, vas- és acélkohászati termékek, bórárúk, izzók, ruházati cikkek, fekete-fehér televíziók.

10. táblázat

A NSZK-val lebonyolított külkereskedelmi forgalom áruszerkezete (E Ft, 1978)¹

	Import	Export
1. Energiahordozók, villamos energia	186 587	489 916
2. Anyagok, félkész termékek, alkatrészek	23 543 926	7 602 583
3. Gépek, szállítóeszközök, egyéb beruházási javak	11 019 429	1 118 852
4. Fogyasztási iparcikkek	1 455 593	5 540 858
5. Élelmiszeripari anyagok, élő állatok, élelmiszerek	992 840	5 474 788
Összesen	37 198 375	20 226 997

A hetvenes éveket az NSZK-val szembeni kereskedelmi passzívum jellemzi, miközben új elemmel bővült a két ország kapcsolatrendszere – a nyugati hitelek közül a német kereskedelmi hitelek váltak dominánssá.² Az eladósodási folyama-

¹ KSH Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1978, 1979.

² Inotai i.m. 1986 p. 204.

tot felgyorsította a hetvenes évek világgazdasági recessziója, amely adósságszűkített eredményezett. A felvett hitelek a korábbi kölcsönök visszafizetésére használtak fel.

A magyar-német kapcsolatok folyamatos javulását támasztotta alá, hogy 1973-ban csatlakoztunk a GATT-hoz, s 1977 júliusában sor került a két állam közötti kettős adóztatás elkerüléséről szóló egyezmény aláírására is, ami újabb lökést adott a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fejlődésének.

Magyarországon 1978-tól az egyensúlyi problémák miatt visszafogták az állami beruházásokat. Lazítottak az irányítási szigoron, decentralizálták az összevont állami vállalatokat, engedélyezték a külföldi tulajdonú vállalatok magyarországi megtelepedését és nőtt a magánszektor szerepe a belkereskedelemben. A makrogazdasági mutatók az intézkedések ellenére sem javultak és az adósságállomány sem csökkent.

A német-magyar kereskedelem 1981-ben érte el a csúcst, 4,65 milliárd márka értékű áruforgalommal, évek óta jelentős német aktívummal.¹ A magyar exportot főként a mezőgazdasági termékek, ásványi nyersanyagok, egyéb anyagiellégű termékek (vas, acél, textília) és egyes fogyasztási cikkek képezték. A fogyasztási cikkek terén azonban már számolni kellett a délkelet-ázsiai fejlődő országok versenyével. Összességében megállapítható, hogy a magyar exportstruktúra korszerűtlen és árérzékeny volt. Az olaj- és nyersanyagárak világpiaci emelkedése következtében Magyarországot súlyos fizetési válság fenyegette.

11. táblázat

A magyar külkereskedelmi forgalom alakulása az NSZK-val²

	1976	1977	1978	1988	1989
Import az NSZK-ból (M Ft)	22 521,6	29 415,6	37 859,2	65 965	88 002
NSZK az összes importból (%)	9,8	11,0	12,6	14,3	16,8
Export az NSZK-ba (M Ft)	16 814,6	21 020,7	19 807,4	55 466	72 613
NSZK az összes exportból (%)	8,2	8,8	8,2	11,3	12,7

Magyarország 1982. évi felvétele az IMF-be lehetővé tette, hogy áthidaló kölcsönökkel enyhítsünk az állandó fizetési problémákon. Az 1985-ben induló újabb ötéves terv, a „gyorsítás” eredménye, hogy 1985-87 között a nettó adósságállomány ismét megduplázódott.

Az egyre erősödő gazdasági kapcsolatokat jól szemlélteti, hogy 1970-ről 1985-re az NSZK részaránya a magyar külkereskedelemben 5,9%-ról 8,4%-ra nőtt. Az NSZK a 80-as évekre szocialista országok – köztük Magyarország – konvertibilis exportjának első számú piaca lett. Az a piac, amelyen keresztül a legtöbb deviza,

¹ Wiesemann i.m. 2000. p. 28.

² KSH Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1978, 1989.

technológia, modern termék áramolhatott a szocialista országokba. De nem csupán az NSZK értékelődött fel hazánk számára, a nyolcvanas években hazánk is az NSZK első számú külkereskedelmi partnerévé vált a KGST-régióban 5 milliárd márkás forgalommal. Ehhez nagymértékben hozzájárult az ezekben az években Magyarországon elindult liberalizációs hullám, amely 1988-ra fokozatosan söpörte el az akadályokat a külkereskedelmi vállalatok alapítása, a külföldi tőke beáramlása elől, s így a nyugatnémet piac lett hazánk számára a legstabilabb tőkés külgazdasági reláció.

1986 áprilisában megszületett a beruházásvédelmi és -fejlesztési megállapodás Magyarország és az NSZK között.¹ Ugyanebben az évben a magyar kormány egy új, liberálisabb szabályozást vezetett be a német-magyar vegyes vállalatokra. Ebben az időszakban a Szovjetunió után Németország volt a második legfontosabb kereskedelmi partnere Magyarországnak. Magyarország kereskedelmének 35-40%-a nyugati államokkal folyt. A Szovjetunió gazdasági helyzete egyre kedvezőtlenebbé vált úgy, hogy már nem is volt képes fizetni a magyar árukért, aminek következtében magyar részről újra megindult a tapogatózás a nyugati piacok felé.

A nyolcvanas évek végén a kedvező konjunkturális feltételek az NSZK-ban megteremtették a magyar export növekedésének feltételeit. A két ország közötti kereskedelem értéke 1988-ban 26%-kal növekedett, s 1989-ben már meghaladta a 6 milliárd márkát. Ehhez hozzájárult az, hogy a magyar kormány 1988-ban jelentős előrelépéseket tett a piacgazdaságra történő áttérésben: a magyar vállalkozások számára szinte minden területen lehetővé vált az önálló áru- és szolgáltatás-kereskedelem. Üzletemberek számára könnyítettek a vízumkötelezettségen. A jövedelmi és forgalmi adók bevezetése pedig ösztönözte a saját felelősségre történő kereskedést is. A Magyarországon beindult reformfolyamatok hatására az EK 1988 decemberében eltörölte a magyar termékeket sújtó diszkriminatív mennyiségi korlátozásait, ami a magyar-német kereskedelemben is további növekedést eredményezett.

4. A KÉT ORSZÁG KERESKEDELMI ÉS GAZDASÁGI KAPCSOLATAI A KILENCVENES ÉVEKTŐL NAPJAINKIG

Az 1988–1990-es évekre tehető a szocializmus európai összeomlása. 1991-ben megszűnt a KGST, felbomlott a Varsói Szerződés, s a volt kelet-közép-európai szocialista országok mindegyikében óriási politikai, társadalmi és gazdasági változás ment végbe. 1990 Németország történetében is jelentős évnak számít. Az Európában kibontakozó politikai változások 1990-ben lehetővé tették a II. világháborút követően nyugati és keleti részre szakadt Németország újraegyesítését, s a keleti tartományok felzárkóztatása azóta is nagy terhet ró az egyesült Németország gazdaságára.

Magyarország és Németország gazdasági és kereskedelmi kapcsolatainak alakulását jelentősen befolyásolják a két országban a kilencvenes években végbeménő gazdasági változások, ezért a következőkben először ezeket szeretnénk részletesebben nagyító alá venni, majd a kétoldalú kapcsolatok alakulását elemezzük.

¹ Majoros i.m. 1999. p. 226.

4.1. A magyar gazdaság helyzete a rendszerváltás után

A nyolcvanas években egyre nagyobb nyomás nehezedett Magyarországra, a gazdasági problémák belföldön és a KGST-országok között egyaránt jelentkeztek. A KGST országokba való magyar kivitel erősen visszaesett, ez a piacvesztés márpedig egy kis, nyitott gazdaságú ország számára – mint amilyen Magyarország is – rossz kilátásokkal fenyegetett.

Hazánk adósságai egyre növekedtek, az ország devizaéhségét pedig csak az exportból lehetett volna csillapítani. Magyarország így nem is tehetett volna mást, minthogy a nyugati piacok felé fordult. Ezzel megindult külkereskedelmünk átstrukturálódása: egyre nőtt, s 1989-re már meg is haladta a fejlett ipari országokkal való kereskedelmünk aránya a szocialista országokkal való kereskedelem arányát.¹ Ezzel egyidejűleg a magyar vezetésben tudatosult, hogy gazdaságunkat nem szigetelhetjük el a világpiactól, csak annak részeként, a világpiacon törvényekhez és követelményekhez alkalmazkodva működhetünk.

Hazánkban 1988-1989-ben a rendszerváltás békésen és civilizáltan zajlott le. Sikerült megteremteni a gazdaság számára a politikai környezet stabilitását. Folytatódott a külkereskedelem fokozatos liberalizációja, a piacgazdaság kiépítése, s a külgazdaság-orientált gazdaságpolitika kialakítása. Magyarország ugyanakkor integrációs elképzeléseit is újragondolta, s az euroatlanti integrációt tűzte ki célul.

A kilencvenes évek elején a világgazdasági nyitással járó gazdasági szerkezetátalakítás Magyarországon sem járt kevés feszültséggel. A liberalizáció óriási versenyt jelentett a hazai termelőknek. A termelésben a gazdaságosság került előtérbe, az ennek megfelelni képtelen tevékenységekre a felszámolás várt. A magyar gazdaság egyik legnagyobb problémáját ezért ebben az időszakban a növekvő munkanélküliség és a magas infláció jelentette (l. 12. táblázat).

Az infláció szempontjából az 1991-es év volt a legkritikusabb (36%), de ez a makrogazdasági mutatónk – az 1995-ös hirtelen változást leszámítva, amikor is egyszerre 9%-kal értékelték le a forintot – javuló tendenciát mutat.

A munkahelyek számának gyors csökkenését fokozták a csődtörvény hatására bekövetkező vállalat-felszámolások. A csődhullám hatása a termelés visszaesésében is érződött az 1990-93-as években.

Mindez azt mutatja, hogy közvetlenül a rendszerváltás utáni néhány évben a magyar gazdaság óriási válságot élt át. Ehhez nagymértékben hozzájárult, hogy a piaci orientációváltás jóval gyorsabban lezajlott, mint a termelési struktúra átalakulása, az exportképes termékszerkezet kialakítása. Néhány évvel a rendszerváltás után legfontosabb kereskedelmi partnereink ugyanis már a fejlett országok lettek (l. 3. ábra).

Míg 1988-ban külkereskedelmünk 49%-át bonyolítottuk a kelet-közép-európai és 42%-át a fejlett országokkal, addig ez az arány 1992-re 71:23-ra változott, tehát összforgalmunk több mint kétharmada mögött már a fejlett országok piacai álltak. Ugyanakkor a 4. ábrán látható, hogy termelési struktúránk szerkezete 1988 és 1992 között még nem sok változást mutatott a modernizálás irányába. 1992-ben tehát már a fejlett országok piacain kellett megmérkőzniük a KGST piacaihoz szokott, s ezért kevésbé versenyképes magyar termékeknek.

¹ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1999, KSH.

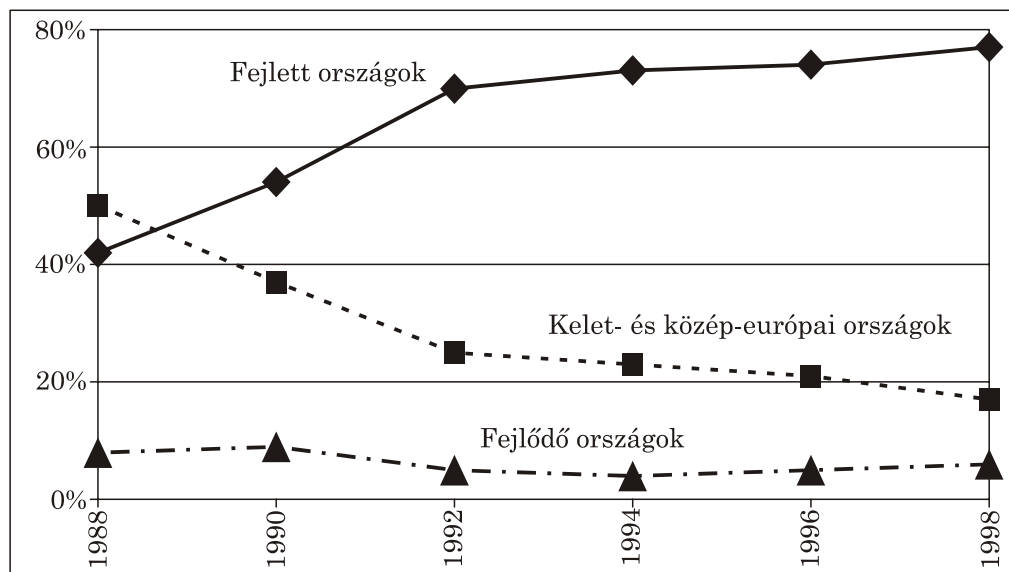
12. táblázat
Magyarország legfontosabb makrogazdasági mutatói 1990-2002¹

Év	„A”	„B”	„C”	Év	„A”	„B”	„C”
1990	28,9	1,4	-3,5	1997	18,3	8,7	+4,6
1991	35,0	7,5	-12,0	1998	14,3	7,8	+5,1
1992	22,0	9,0	-3,0	1999	10,0	7,0	+4,5
1993	22,5	11,9	-0,8	2000	9,8	6,4	+5,2
1994	18,8	10,7	+2,9	2001	9,2	5,7	+3,7
1995	28,2	10,2	+1,5	2002	5,3	5,9	+3,4
1996	23,6	9,9	+1,3				

A = Infláció (%)

B = Munkanélküliségi ráta (%)

C = A GDP növekedésének üteme, változatlan áron (%)

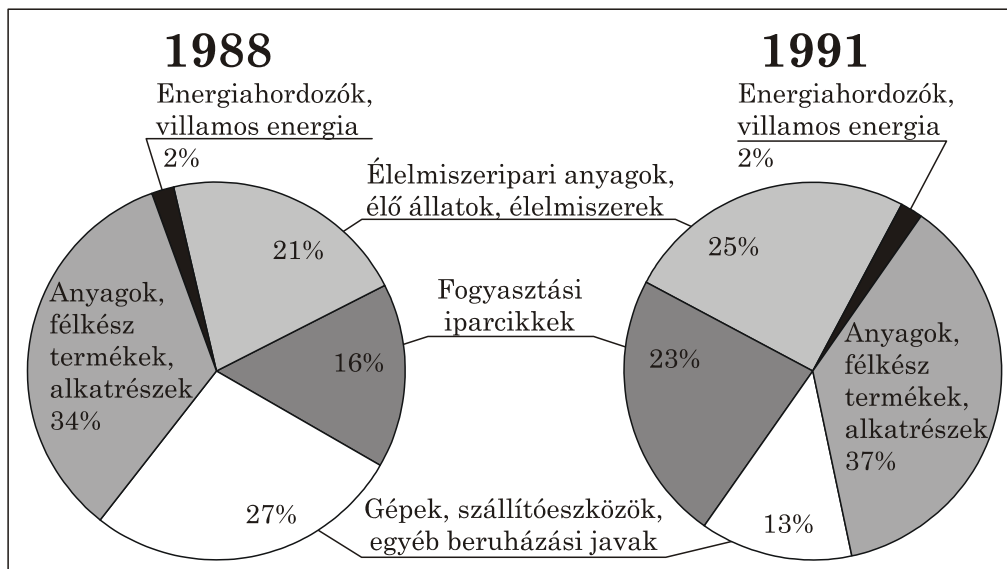

3. ábra

A külkereskedelmi termékforgalom arányai országcsoporthoz szerint (%)²

¹ MNB, Külügyminisztérium, KSH.

² KSH Statisztikai Évkönyvek 1988 - 1998.

4. ábra

A kivitel áruszerkezetének százalékos megoszlása (árufőcsoportonként)¹

Az 1989-ben megindult importliberalizáció ráadásul Magyarországon nem járt együtt megfelelő piacvédelmi eszközök bevezetésével, ami az import fokozott növekedését eredményezte, míg az export stagnált, illetve enyhe csökkenést mutatott. A korábban KGST piacra termelt alacsonyabb minőségű és kevésbé modern magyar áruk nemigen tudták felvenni a versenyt a fejlettebb nyugati termékekkel, ami sok vállalkozás ellehetetlenülését okozta. Az exportfinanszírozás hiányosságai szintén negatívan befolyásolták kivitelünket. Mindez a folyó fizetési és költségvetési mérlegben súlyos hiányosságokat okozott.²

A jogszabályi keretek a kilencvenes évek elején nagyrészt már biztosították a piacgazdaságba való átmenetet. Megszülettek mindazok a gazdasági törvények, melyek a magángazdaság alapvető jogi feltételeit határozzák meg. Megindult a privatizáció, a magántulajdonosi réteg kialakulása, melynek szerepe egyre növekedett. Ugyanakkor a kialakulóban levő magánszférát főleg az új, tőkehiánnyal küszködő kisvállalatok alkották, melyek még túl gyengék voltak ahhoz, hogy jelentős többletértéket termeljenek.

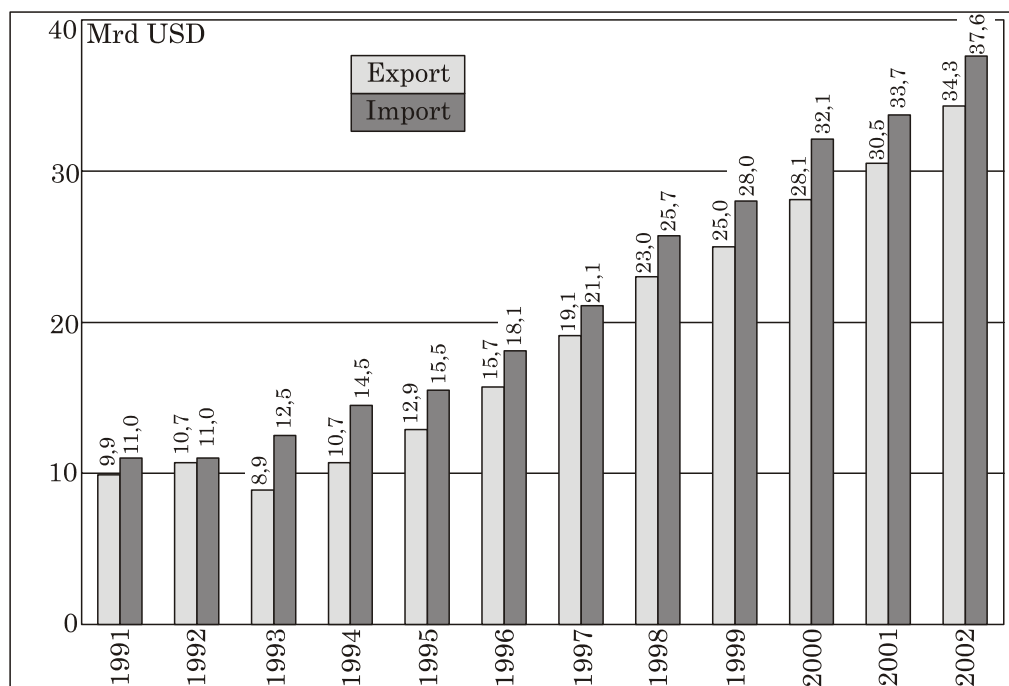
A kilencvenes évek elején tehát a magyar vállalatok egyszerre szembesültek a hagyományos piacok elvesztésével (KGST összeomlása) valamint az importliberalizáció következtében a külföldi versenytársak megjelenésével. Ezt a helyzetet csak nehezítette a gazdaság közismert tőkeszegénysége, az elavult termékkínálat.

1993-ra a magyar gazdaságpolitikában tudatosodott: a gazdasági teljesítmény romlása, a gazdaság növekedési pályára állítása érdekében a termékszerkezet

¹ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv. KSH, 1996.

² Majoros i.m. 1999.

exportképessé alakítása szükséges. Megindult a modernizáció, technikai fejlesztés, a beruházások állami támogatása, emelkedni kezdett a lakossági fogyasztás, s végre beindult a gazdasági növekedés.

5. ábra

Magyarország külkereskedelmének alakulása 1991-2002¹

Ez az átalakulási folyamat azonban nagy költségekkel járt, s az eredmények még vártak magukra. Romlottak az ország pénzügyi mutatói, a gazdaság a fizetéseképtelenség közeli állapotba került.

Az 1995 márciusában bevezetett, és BOKROS LAJOS pénzügyminiszter nevéhez fűződő stabilizációs csomag („BOKROS-csomag”) intézkedései ezeket a problémákat célozták megoldani. A forint egyszeri, 9%-os leértékelése és a 8%-os vámpótlék bevezetése ösztönözte az exportot és a beruházások fejlődését, a privatizáció kiterjesztése pedig a strukturális átalakulás felgyorsulásához vezetett.

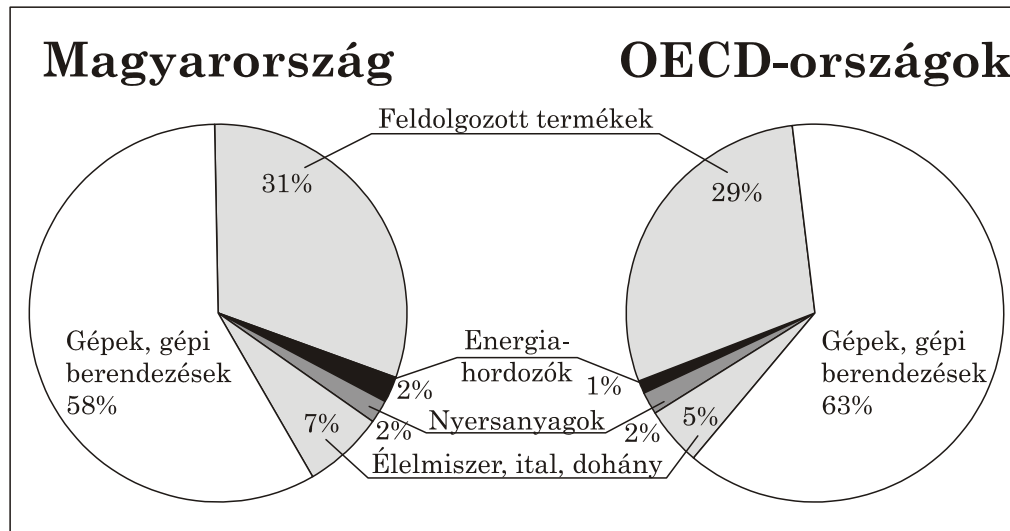
A 12. táblázat makrogazdasági mutatói alapján elmondható, hogy a magyar gazdaság a 90-es évek közepén túljutott a piacgazdasági átmenet válságán, gyorsuló ütemben növekedni és igazodni kezdett az egyre keményebb verseny feltételeihez. Azóta folyamatosan csökken az infláció és a munkanélküliség, s a GDP növekedésének üteme pedig 1997 és 2001 között 4-5%-ra emelkedett. Ebben nagy szerepe volt a külföldi tőke beáramlásának. A gazdaság fejlesztéséhez, modernizálásához ugyanis pénzre volt szükség, Magyarország pedig nagy tőkehiánnyal küz-

¹ Magyarország külgazdasága 1995, 1998, 2001, 2002, Külügyminisztérium.

dött. A növekvő működőtőke-import eredményeként nyílt meg a lehetőség a fejlett technológia, a know how átvételére, a gazdaság szerkezetének átalakítására, s így a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódásra.

Mindezek hatására 1995 óta jelentős szerkezeti változások történtek a külkereskedelemben. Míg a kilencvenes évek első felében az exportot elsősorban a gabona, az élelmiszeripari termékek és a bérmunka, az importot pedig a bérmunkához beérkező anyag és félkész termékek, fogyasztási cikkek és az energiahordozók mozgatták, 1996-tól egyre meghatározóbbá vált a gépipari termékek forgalma. E mögött elsősorban az áll, hogy ekkorra értek be igazán a kilencvenes évek első felének működőtőke-beruházásai, s ezek a külföldi (többségükben multinacionális) vállalatok zöldmezős beruházásaik révén új iparágakat honosítottak meg hazánkban.¹

A magyarországi exportorientált multinacionális vállalatoknak köszönhetően a magyar külkereskedelem áruszerkezete az ezredfordulón (l. 6. ábra) már a fejlett gazdaságok (OECD országok) külkereskedelmének áruszerkezetét mutatja. A magyar szerkezeti változások illeszkednek a világgazdaságban tapasztalható tendenciákhoz, ugyanis a gép-, műszer-, és közlekedéseszköz-gyártás a világkereskedelem legdinamikusabban növekvő szektora. Ugyancsak megfigyelhető, hogy az utóbbi években sok multinacionális cég kezdi felfedezni a magyar „szürkeállományt”. Megemlíthető például a Nokia, az Audi vagy az Ericson, melyek jelentős K+F tevékenységet végeznek hazánkban.

6. ábra

Magyarország és az OECD-országok termékszerkezetének összehasonlítása²

¹ Antalóczy Katalin: Külgazdasági trendek Magyarországon 1995 és 1998 között. Külgazdaság, XLIII. évf., 1999. június.

² KSH, www.gkm.hu.

A kilencvenes években tehát Magyarország a központi tervezésű gazdaságból piacgazdasággá vált. A gazdaság szerkezetében és intézményeiben történő alapvető változások megteremtették a fenntartható növekedés feltételeit.

A magyarországi átmenet sikerét mutatja az ország fejlett világba történő fokozatos bekapcsolódása. Magyarország az OECD (1996) és a NATO (1999) tagja, és sikeresen lezárta csatlakozási tárgyalásait az EU-val, melynek 2004-ben teljes jogú tagja lesz.

4.2. A német gazdaság helyzete az újraegyesítés után

A II. világháborút követően a két nagyhatalom osztozkodása Németország kettészakadásához vezetett. Az ország nyugati része Német Szövetségi Köztársaság néven a kapitalista, keleti része Német Demokratikus Köztársaság néven a szocialista fejlődés útjára lépett, s a közel 40 éves eltérő fejlődési út a nyolcvanas évek végére óriási különbségeket eredményezett a két ország gazdaságában.

Az 1988-89-ben bekövetkező politikai változások 1990-ben lehetővé tették a Németország újraegyesítését. A KGST piacain „edződött” keleti országgrész gazdasága – a kelet-közép-európai átalakulóban levő országokéhoz hasonlóan – óriási gazdasági problémákkal küzdött. A felzárkóztatás még az ezredforduló után is nagy terhet ró a nyugati tartományok nyakába, melyek a Szolidaritási Megállapodás értelmében még 2004-ig kötelesek folyósítani a beruházási támogatást és újjáépítési segílyt. A nagy összegű keleti fejlesztéseket nem adókból, hanem a pénzpiacról, azaz államkötvényekből finanszírozták. A bevont pénztömeg következtében megnőtt az egész gazdaságban a kamatszint. A kialakuló német recesszió egész Nyugat-Európában érezhető volt.

A német gazdaság GDP növekedési ütemét tanulmányozva kritikusnak mutatkozik az 1993-as év, amikor az előző évi 2,1%-ról a növekedés negatív előjelűvé változott (-1,2%) és a kilencvenes évek legrosszabb eredményét produkálta (l. 13. táblázat). Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy a kelet-német gazdaság szanalásához szükséges forrásokat elsősorban az országon belül kellett előteremteni, ami a nyugati tartományok részéről óriási tőkeráfordítással járt túlnyomó részét a szövetségi kormánynak kellett fedeznie. Ekkor zajlott a volt NDK-beli gazdasági struktúra átalakítása, az állami vállalatok privatizációja. Ehhez a mélyponthoz biztosan hozzájárult az is, hogy az időszakra jellemző világméretű recesszió Németországban is érezte a hatását.

1994 végére a privatizáció a volt NDK területén gyakorlatilag befejeződött. Ebben az évben Németországban úgy látszott sikerült legyőzni az újraegyesítés negatív következményeit, a konjunkturális helyzet javult és különösen az export nőtt. A befektetések mértéke is megnőtt. 6,8%-kal nőtt a német export, 6,2%-kal az import és 7,1%-kal a befektetések az 1993. évhez képest. 180 milliárd márka befektetést realizáltak az új német tartományokban. A keleti tartományokban a befektetések növekedéséhez hozzájárultak az átfogó állami támogatási programok. A nyugatnémet iparban is érezhetően nőtt a termelés. A termelési kapacitás 84%-át használták 1994 végén, amely 5,6 százalékpont növekedést jelent.

A magánfogyasztást azonban az állami adók növekedése korlátozta. A külföldi kereslet növekedése és az alacsonyabb kamatlábak a nyugati országgrészben megteremtették a konjunkturális fejlődés feltételeit. A visszafogott magánfogyasztás gyengítette a belföldi kereslet expanzióját. A GDP ismét növekedni kezdett. Eh-

hez nagymértékben járult hozzá a kezdeti nehézségek után a keleti tartományok beinduló fejlődése. A GDP növekedési üteme 1995-ben a nyugati tartományokban 1,5%, míg a keletiekben 6,3% volt.¹

13. táblázat
Németország legfontosabb makrogazdasági mutatói 1990-2002²

Év	„A”	„B”	„C”	Év	„A”	„B”	„C”
1992	5,1	7,7	+2,2	1998	0,9	11,1	+2,0
1993	4,5	8,9	-1,2	1999	0,9	10,5	+2,0
1994	2,7	9,6	+2,3	2000	1,9	9,6	+2,9
1995	1,8	9,4	+1,7	2001	2,5	9,4	+0,6
1996	1,5	10,4	+0,8	2002	1,5	9,8	+0,2
1997	1,8	11,4	+1,4				

A = Infláció (%)

B = Munkanélküliségi ráta (%)

C = A GDP növekedésének üteme, változatlan áron (%)

A konjunktúra lendületét kissé visszafogta a német márka felértékelése és a magas adótarifák, amelyek egyben a további gazdasági növekedés gyorsulását is veszélyeztették. A német márka felértékelésének pozitív hatása, hogy a nemzetközi piacon növekvő nyersanyagárak által generált inflációs nyomást valamelyest csökkentette. A bérpolitika és az árfolyam-alakulás hátrányos következményei a gazdasági növekedésre azonban már az 1995-ös év közepétől jelentkeztek. Főleg a nyugati tartományokban érezhetően visszaesett az ipari termelés, csupán az építőipar számított némi élénkülésre.³ A derülátóbbak abban reménykedtek, hogy ezt kiegyenlítheti a kevésbé konjunktúra-érzékeny szolgáltatási ágazat fellendülése. Ennek ellenére 1995 közepétől ismét alábbhagyott a GDP növekedése.

A viszonylag magas béremelések és a márka felértékelése különösen érzékenyen érintette a német ipar olyan kulcságazatait mint pl. a járműipar, ahol az addig növekvő export az 1995-ös évben az előző év kevesebb, mint háromnegyedére esett vissza.⁴

A megnövekedett költségek hatására a német vállalatok ebben az időszakban elsősorban olyan beruházásokat terveztek, amelyek tevékenységük racionalizálására irányultak. Ennek köszönhetően sok vállalat termelését inkább külföldre helyezte vagy tovább bővítette a külföldi leányvállalat termelői kapacitását.

Zöldmezős beruházások egyre inkább külföldön realizálódtak a termelés kihe-lyezése következtében. A telephely-kiválasztás elsősorban a bérköltségek alapján történt, így Közép- és Kelet-Európa nagy vonzerővel bírt a német tőke számára. A működő tőke beruházások következtében ezen országokkal a kereskedelmi kap-

¹ DUIHK Jahresbericht 1995/1996 p. 21-22.

² MNB, Külügyminisztérium, KSH.

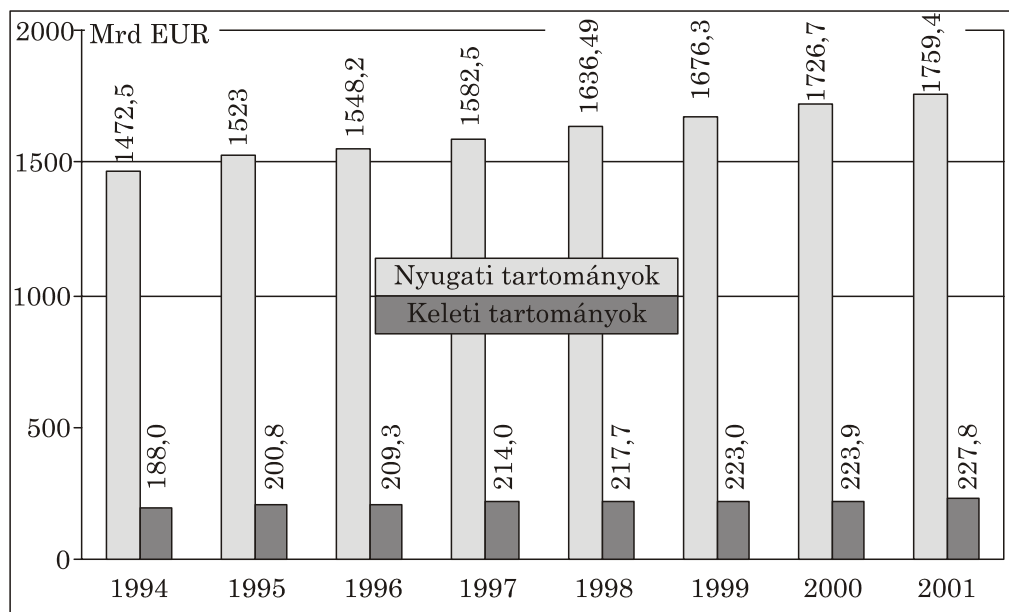
³ Juhász Imre: Ez már recesszió? Figyelő, 1996. június 27.

⁴ Juhász Imre: Mennyit ér fél százalék? Figyelő, 1995. augusztus 3.

csolatok is szorosabbá fonódtak, és a német beruházási javak iránti importigény is nőtt. Hozzávetőleg 40 Mrd márka vándorolt külföldre, főként Kelet-Közép-Európába.¹ Így a két oldal elvárásai közeledtek egymáshoz, vagyis a németek olcsó termelési helyet, a rendszerváltó országok pedig tőkét, piacot, és tudást kerestek.

Az újraegyesített német gazdaság talán legkényesebb pontja a magas munkanélküliség. Ennek főleg strukturális okai vannak: a keleti tartományokban végbemenő üzembezárások, az itt felszabaduló olcsó munkaerő nyugatra vándorlása, illetve az olcsóbb működési költségek miatt a nyugati cégek keletre helyezett termelése mind hozzájárult a foglalkoztatottság romlásához. Ezek megoldása hosszabb időt igényel és a szociális járulások növekedése nagy terhet ró az állami költségvetésre.

A kilencvenes évek elejétől folyamatosan növekedő költségvetési hiány 1995-ben elérte a bruttó hazai termék 3,6%-át, amivel túllépte az EU konvergencia követelményei által megengedett 3,0%-ot. Ennek hatására az NSZK kormánya szigorú pénzpolitikát vezetett be, annak a törekvésének ugyanis, hogy tagja lehessen az 1999-től induló Gazdasági és Monetáris Uniónak (EMU), a pénzügyi helyzet megszilárdítása elengedhetetlen feltétele volt.

7. ábra

Az előállított GDP a keleti és nyugati tartományokban 1994-2001²

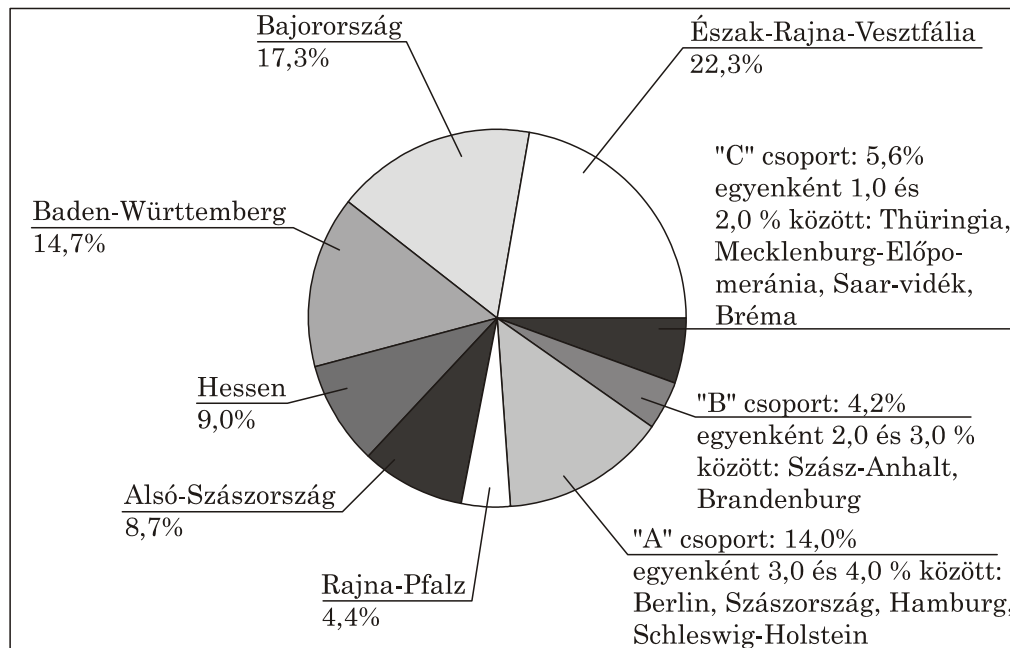
Az 1996 után beindult lendületes GDP-növekedés együtt járt a munkaerő-piaci feszültség némi enyhülésével is, bár a munkanélküliségi ráta még továbbra is az EU-átlag felett maradt. A gazdasági növekedés az ezt követő időszakban már

¹ DUIHK Jahresbericht 1995/1996 p. 15.

² Statistisches Jahrbuch 2002, Statistisches Bundesamt.

főként a nyugati tartományokban jelentkezett, s bár a szövetségi kormány továbbra is feladatának tekinti a keleti tartományok felzárkóztatását, ezek gazdasági fejlődése azonban nemcsak hogy elmarad a nyugatiéktól, de 1998-tól a növekedés ütemkülönbsége egyre nagyobb (l. 7. ábra).

Ha a GDP tartományi eloszlását nézzük, kiemelendő három tartomány, Észak-Rajna-Vesztfália, Bajorország és Baden-Württemberg szerepe, a bruttó hazai termék legnagyobb részének előállítására ugyanis e három tartományban történik (l. 8. ábra).

8. ábra

A GDP megoszlása tartományok szerint 2001-ben¹

A német gazdaság sikerágazata a külkereskedelem. Fontosságát mutatja az is, hogy Németországban minden harmadik munkahely a külkereskedelemmel függ össze. A vállalkozások méretét tekintve igen nagy a közepes vállalkozások szerepe. A gazdasági teljesítmény felét ezek adják, a munkavállalók 70%-ának biztosítva munkahelyet.²

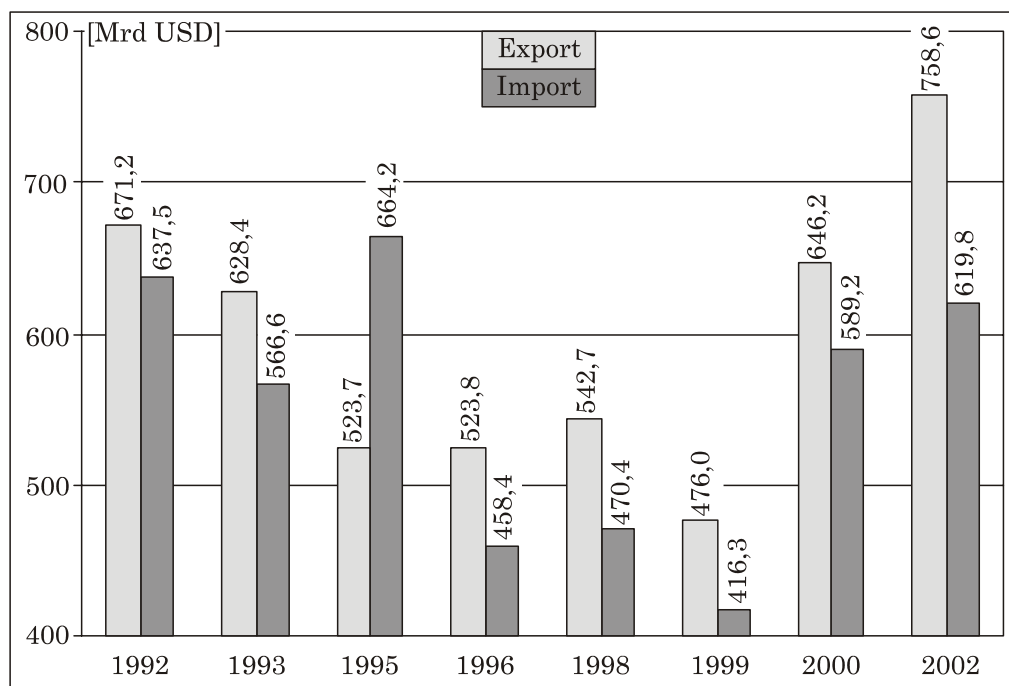
Az ország fő kereskedelmi partnere az EU, az export 56,5%-a, az import 51,5%-a jut erre az országcsoportra. A második legnagyobb kereskedelmi partner a kelet-közép-európai országok csoportja, majd őket követi az USA.³

¹ Statistisches Jahrbuch 2002, Statistisches Bundesamt.

² A fogadó ország gazdasági helyzete, várható alakulása. ITDH kiadványa, 2003.

³ www.gm.hu : Németország.

Németország kivitelének mennyisége 1992 és 2002 között szinte mindig meghaladta a behozatalét, s ez a kereskedelmi aktívum, mely az elmúlt két évben növekvő tendenciát mutat, kedvezően hat az ország fizetési mérlegének alakulására.

9. ábra

Németország külkereskedelmi forgalmának alakulása 1992-2002¹

Míg 1999-ben a világ több pontján kialakult válságjelenségek miatt stagnáló növekedés után 2000-ben bevezetett pénzügyi és adóreform (személyi jövedelemadó és vállalati nyereségadó csökkentése), valamint a nemzetközi konjunktúra erősödése hatására ismét növekedett a fellendülés: a 3%-os növekedési ráta csaknem egy évtized óta a legjobb értéknek számított. A növekedéshez legnagyobb mértékben az export fellendülése járult hozzá. Ezt fokozta az euró gyenge árfolyama, a német termékek ára így versenyképesebb lett a világpiacon a dollár-árszámítású termékekkel szemben. Elsősorban a szolgáltatások és a számítástechnika területén sokasodtak a beruházások. 2001-ben a GDP mintegy 69%-át a szolgáltató szektor adta.²

Az ezredforduló után azonban a Német Szövetségi Köztársaság nehéz évekkal küzd. 2001-ben a GDP-növekedés radikálisan, 0,6%-ra esett vissza, s 2002-ben még tovább romlott ez az eredmény (0,2%). Az EU tagországai közül egyedül Luxemburg nyújtott ennél rosszabb teljesítményt (0,1%). Ehhez kétségtelenül hozzájárult a

¹ Statistisches Jahrbuch 2002, Statistisches Bundesamt.

világgazdaságban tapasztalható dekonjunkcióra, az olajárak emelkedése és az iraki háború veszélye, de az országot feszítő belső problémák is felelősek a visszaesésért.

Az euró készpénz formában történő bevezetése (2002) a fogyasztói árak enyhe emelkedésével járt együtt. Nem véletlen, hogy az új pénznem a „teuro”¹ gúnynevet kapta a német lakosság részéről. Ez a fogyasztás arányának csökkenéséhez vezetett a megtakarítások javára.

A munkanélküliek száma 2002-ben ismét emelkedett (9,8%) és a szakértők további emelkedést prognosztizálnak. Az európai csődhullám ugyanis a Német Szövetségi Köztársaságon is végigsöpört. Minden negyedik, Európában fizetés-képtelenné vált cég székhelye Németországban volt (pl. Holzmann, Kirch Media), s összesen több, mint félmillió német vált vállalati csőd miatt munkanélkülivé.²

A gazdaságélénkítő intézkedések és a stabilizációs politika ellenére az adóbevételek elmaradtak a tervezettől. A 2002 nyarán pusztító árvizek ugyanakkor további terheket róttak a költségvetésre. 2002 novemberében a költségvetési hiány meghaladta a GDP 3%-át (3,7% volt), s emiatt az EU kötelezte az országot, hogy 2006-ig hozza egyensúlyba államháztartását.

A keleti tartományok gazdasági fejlődésének üteme az ezredforduló után sem érte utol a nyugati tartományokét. A munkanélküliség itt több, mint kétszer olyan magas, mint az ország többi részében (a nyugati tartományokban 2002-ben 7,9%, a keleti tartományokban 18%-os volt a munkanélküliségi ráta). A GDP megtermeléséhez való hozzájárulás aránya is tovább csökkent keleten (2002-ben már csak 15%).²

Ezen gazdasági körülmények között a vállalatok beruházási elképzelései is igen visszafogottak. A Német Kereskedelmi és Iparkamarák körkérdésére válaszoló vállalatok 45%-a tervezi a jövőben csökkenteni beruházásra fordított eszközeit és csupán 15% számol ezek növelésével. Ennek oka a finanszírozási nehézségekben is kereshető. A vállalatok üzleti helyzetének romlása ugyanis negatívan befolyásolja likviditásukat, s csak szigorú feltételekkel, vagy egyáltalán nem jutnak hitelhez.

A 2003. évi gazdasági kilátásokat számos tényező befolyásolja: az USA és az Európai Unió konjunkciója, a kőolaj árának alakulása, az iraki háború alakulása. A szakértők 2003-ban is csak 0,5%-os növekedéssel számolnak.

A német kormány a gazdaság élénkítése és a stabilizációs célok elérése érdekében jelen gazdaságpolitikájában többek között lényegesnek tartja a közepes vállalkozások támogatását s a német gazdaság külpiazi terjeszkedését. Az EU keleti bővítéséből a német cégek számára adódó újabb esélyek megragadását kiemelten támogatja a német gazdasági kormányzat, hiszen ez a külkereskedelem további növekedésével függ össze. Ezen belül is elsősorban a közepes vállalkozások külpiacri jutását kívánják elősegíteni állami támogatással.²

¹ A német „teuer” szó magyar jelentése: „drága”.

² A fogadó ország gazdasági helyzete, várható alakulása. ITDH, 2003.

4.3. A magyar–német kereskedelmi kapcsolatok a kilencvenes évektől napjainkig

1989 a magyar–német kapcsolatok területén is kiemelkedő évnak számít. A német újraegyesítésben ugyanis óriási szerepet játszott, hogy 1989 szeptemberében a magyar kormány megnyitotta az ország határait az NSZK-ba tartó NDK polgárok előtt. Ezzel a lépéssel tovább erősítettük mind politikai, mind gazdasági és kereskedelmi kétoldalú kapcsolatainkat.

Gazdaságdiplomáciai kapcsolataink a rendszerváltást követően jelentősen felélénkültek. Az egyesült Németország aktívan támogatja Magyarországon a piacgazdaság kiépítését. A szövetségi kormány „Transform” programja keretében tapasztalt gazdasági és közigazgatási szakértők érkeztek Magyarországra, hogy segítsenek a modern közigazgatás kialakításánál. De az anyagi támogatás is jelentős: 1990-2001 között Németország összességében 258 millió euróval támogatta Magyarországot. Ez a támogatás időközben Magyarország EU-csatlakozásának előkészítésére összpontosult. A német szövetségi kormány és az egyes tartományok kormányai csatlakozási kérelmünk 1994-es benyújtásakor kinyilvánították, hogy garanciát készek nyújtani olyan jelentős összegű bankhitelekhez (összesen 910 M USD), melyek konkrét projektekhez kötődnek a kis- és közepes vállalatok tőkeellátása, az infrastruktúra-fejlesztés, a környezetvédelem és az energiatakarékosság terén.

Említésre méltó – mint fizetési mérlegünket javító tényező – az az 1989-es egyezmény, melynek alapján vállalkozói szerződések (Werkvertrag) keretében jelentős számú – elsősorban az építőiparban tevékenykedő – magyar cég végezhet munkát Németországban. Ez a nagyfokú németországi munkanélküliség miatt mindig is érzékeny pontja volt a kétoldalú kapcsolatoknak, de a magyar gazdaságdiplomáciának sikerült elérni, hogy az engedélyezett kontingens száma az azt követő években is megmaradjon a 6000 fő/hónap körül.

A rendszerváltás után megnőtt a német vállalatok érdeklődése Magyarország, mint élenjáró reformország iránt. Különösen 1992 után, amikor a recessziótól sújtott német gazdaság kifelé menekülve Magyarországon (is) piacot keresett, sorra alakultak a vegyes vállalatok, majd pedig a tisztán német tulajdonú leánycégek.

A két ország diplomáciai és gazdasági kapcsolatai a rendszerváltás után egyre intenzívebbé, sokrétűbbé váltak. Évente többször is sor került magasabb szintű eseményekre, miniszterelnöki, valamint miniszteri szintű látogatásokra Magyarországon és Németországban egyaránt.

1992-től minden évben – általában miniszterelnöki részvétellel – megrendezésre kerül a német–magyar gazdasági fórum, s mind Magyarországon mind az egyes német tartományokban számos üzletember-találkozóra kerül sor. Emellett évente több német városban rendeznek Magyar Kulturális és Gazdasági Napokat, melyeket kereskedelem- és beruházás-fejlesztési rendezvények, árubemutatók kísérik.

1993-ban megnyitotta kapuit Budapesten a Magyar–Német Vegyeskamara, amely akkor a kelet-közép-európai térség első ilyen jellegű intézménye volt. Ennek utódjaként működik ma is a Német–Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara.

Az 1994-es évet – a magyarországi határnyitás 5. évfordulója alkalmából – a német-magyar barátság évének nyilvánították, melynek keretében a gazdasági rendezvények köre is kibővült.

Közben a csökkenő német központi források miatt a szövetségi kapcsolatok mellett egyre nagyobb teret nyertek az egyes régiókkal, tartományokkal kialakított együttműködés formái. Létrejöttek többek a magyar-bajor, magyar-baden-württembergi, magyar-tübingiai, magyar-hesseni és magyar-brandenburgi vegyesbizottságok, a szász-magyar fórum, továbbá megkezdték működésüket Budapesten a hamburgi, brémai valamint tübingiai képviselői irodák.

A diplomáciai kapcsolatok felélénkülése a gazdasági kapcsolatok erősödésében is éreztette hatását. A két ország közötti kereskedelem értéke 1990-ben elérte a 7 milliárd márkát. A magyar export ebben az évben 21,6%-kal nőtt, amely annak is köszönhető, hogy az EK 1990-ben a GSP általános vámpreferencia rendszer kiterjesztésével biztosította a magyar termékek számára a piacra jutást. A Németországból származó import ugyanakkor 8%-kal esett vissza 1989-hez képest, így a kereskedelmi mérlegünk passzívuma 984 millió márkáról 111 millió márkára csökkent. A teljes magyar külkereskedelmi forgalomból Németország 22-23%-kal részesedett.

Ezzel párhuzamosan folytatódott a KGST-n belüli kereskedelmi kapcsolatok leépülése. Az NDK-val való kereskedelmi kapcsolataink 1990 óta teljesen összeomlottak. A KGST keretein belül működő keletnémet és magyar szállítói kapcsolatok felbomlottak. A keletnémet cégek 99%-a rövid idő alatt megszűnt, az újonnan alakuló vállalatok pedig nem magyar termékeket akartak vásárolni. A volt NDK részesedése a magyar kivitelből 1990-ben 6,8%-ról 5,4%-ra csökkent.

1991. június 28-án megszűnt a KGST és ugyanebben az évben Németország átvette a vezető szerepet hazánk külkereskedelmi forgalmában. 25,9%-kal részesedett a magyar exportból, és 20,3%-kal a magyar importból.

Exportszerkezetünk kedvező irányban változott, mivel nőtt a késztermékek részaránya, a félkész termékek és alapanyagok részaránya pedig csökkent. Az exportált termékek közül kiemelendők a bőr- és textilárúk, cipő. Papír, nyomtatványok és irodai felszerelések terén (csomagolóanyagok, borítékok, naptárak) a magyar behozatal dominált. Nagy mennyiségben importáltunk kémiai nyersanyagokat, műanyagokat, faárut, konyhai és irodabútort. A használt gépek behozatala is jelentős volt a nyomtató-, élelmiszer-, műanyag- és textiliparban. Az élelmiszer kivitele még mindig jelentős maradt, a gyümölcslevek és konzervek iránt nagy német kereslet mutatkozott. A magyar export 31%-kal, az import pedig 22%-kal nőtt az előző évhez képest, így az év kismértékű magyar többlettel zárult.

1991-ben a volt NDK-val való forgalmunk a rendszerváltás előtti forgalomnak csupán 30%-át érte el.

A magyar-német kapcsolatok alakulása nem választható el a magyar-EU kapcsolatok alakulásától. Magyarország Lengyelországgal és az akkor még Csehszlovákiával együtt 1991 decemberében írta alá a társulási szerződést az EK-val. A teljes szerződés „Európai Megállapodások” néven 1994. február 1-én lépett hatályba, de „Ideiglenes Megállapodás” része, mely a kereskedelmi rendelkezések zömét tartalmazta, már 1992. március 1-től érvényessé vált.¹

Az Európai Megállapodások az ipari termékekre vonatkozó szabadkereskedelem teljes megvalósítását tűzték ki célul 2000 végéig, melyben az EU vállalat

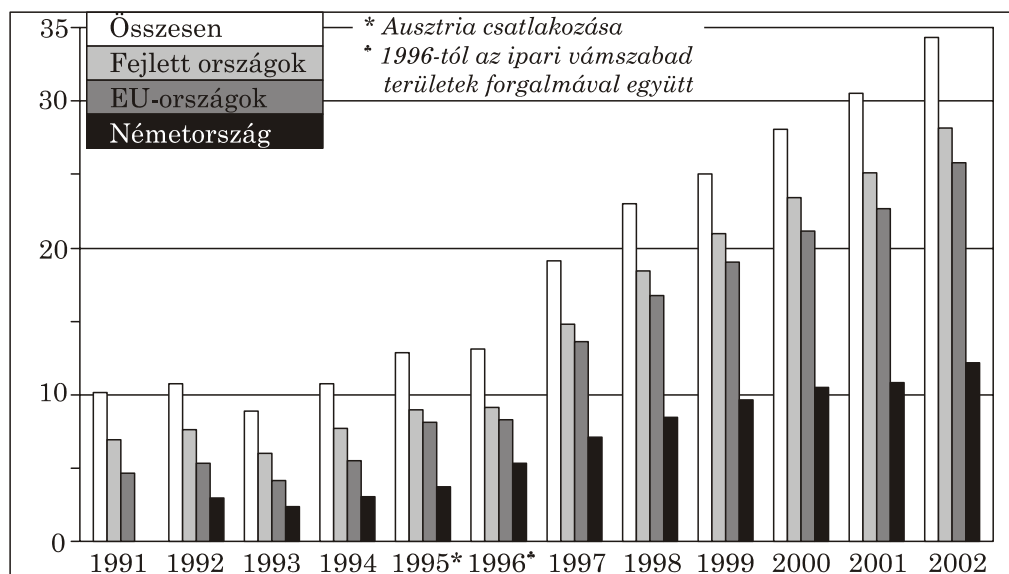
¹ Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés, 1999.

ta, hogy a kereskedelmet addig akadályozó korlátokat aszimmetrikusan, azaz gyorsabb ütemben bontja le, mint a társult országok. A mezőgazdasági termékek esetében a felek csupán bizonyos kölcsönös kedvezmények nyújtását vállalták. A szerződés emellett kitért a versenyszabályokra, származási szabályokra és a vámjogok közelítésére is.

E szerződésekhez kapcsolódóan később még több olyan megállapodás született az EK-val, melyek tovább bővítették és fejlesztették a piacra jutási kedvezményeket. Napjainkban az ipari termékeket vám- és korlátozásmentesen szállíthatjuk az uniós országokba. (Igaz, az acélszektorban 2002-ben pár hónapra ideiglenes korlátozást vezettek be, ami 2002 novemberében került feloldásra.) Az agrártermékek csaknem 90%-a is akadálymentesen juthat már be az EU piacaira 2002 nyarától.

1994. április 1-én hazánk benyújtotta csatlakozási kérelmét az EK-hoz, majd 1998 tavaszától 2002 végéig sikeresen lezajlottak a csatlakozási tárgyalások. Ezek keretében megtörtént a magyar jogrendszer EU-konformmá alakítása, csak néhány kérdésben kaptunk átmeneti kedvezményt. A hivatalos forgatókönyv szerint 2004. május 1-jével Magyarország az Európai Unió teljes jogú tagjává válik, s a magyar kormány fontolgatja a Monetáris Unióhoz való gyors csatlakozást is.

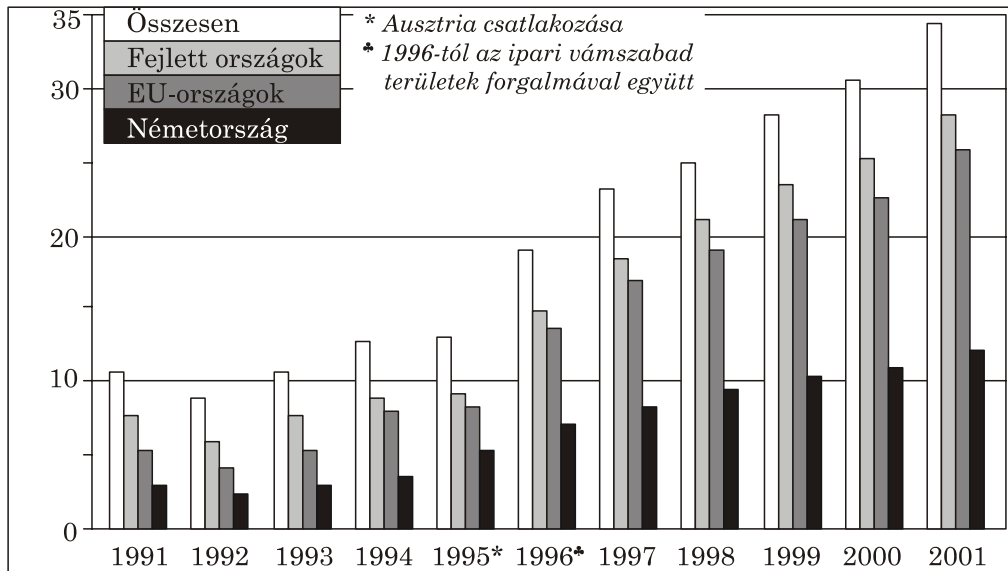
Jórészt a társulási szerződéseknek köszönhetően a társult kelet-közép-európai országok kereskedelmi forgalma az Unióval ugrásszerűen megnőtt, elsősorú és meghatározó kereskedelmi partnerük az EU lett. Magyarország esetében 1991-ben már a Közösség a legfontosabb kereskedelmi partner.

10. ábra

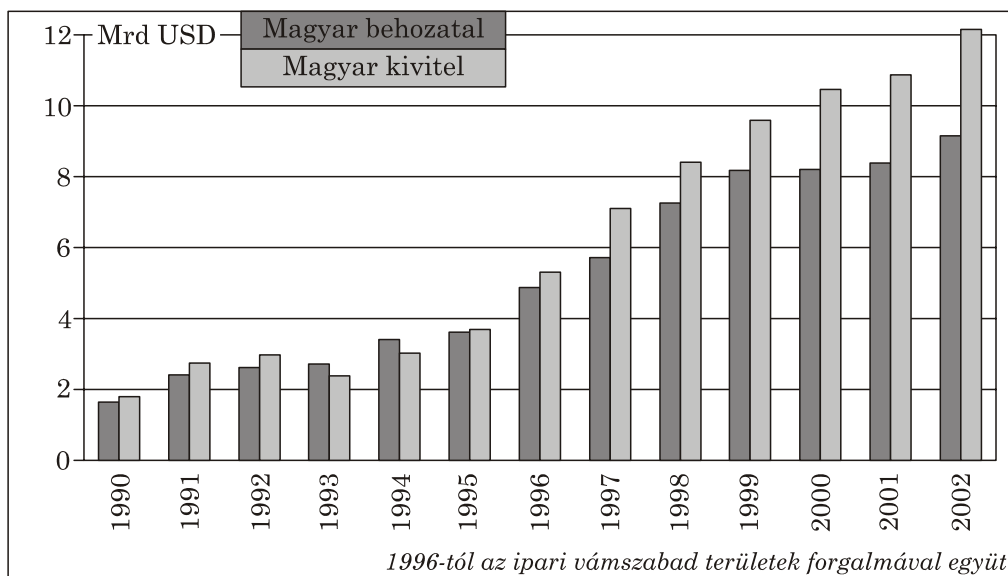
A magyar export alakulása országcsoportok szerint 1992-2002 (folyó áron, M USD)¹

¹ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1993, 1997, 2001 és www.kum.hu.

11. ábra

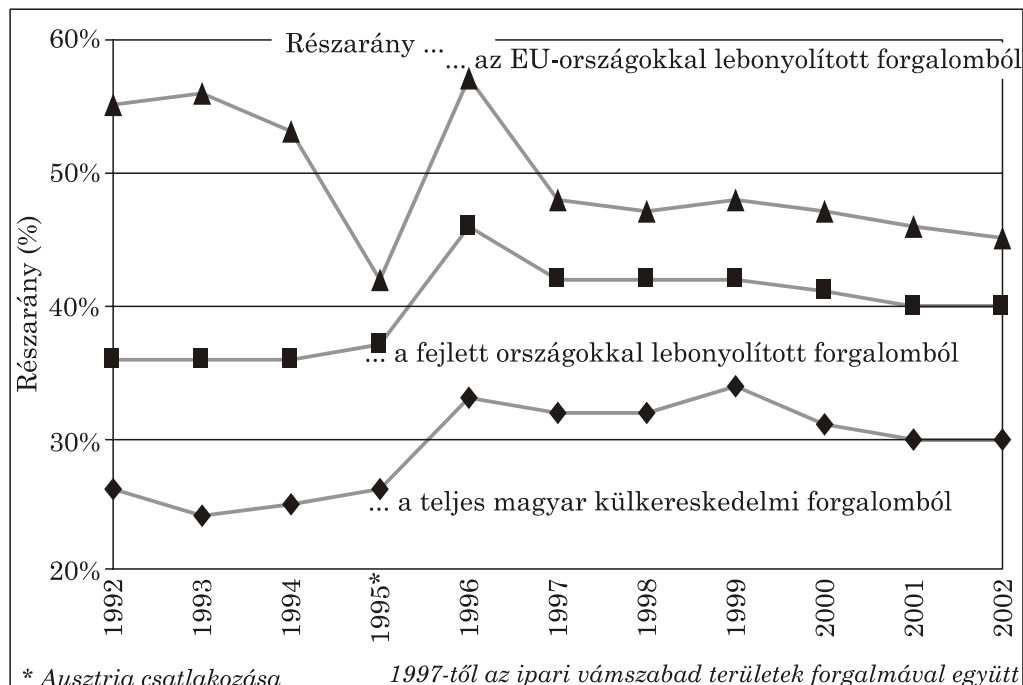
A magyar import alakulása országcsoportok szerint 1992-2002 (folyó áron, M USD)¹

12. ábra

A magyar-német kereskedelem alakulása 1992-2002 (folyó áron, Mrd USD)¹

¹ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1993, 1997, 2001 és www.kum.hu.

13. ábra

A magyar–német kereskedelmi forgalom részesedése¹

A magyar kereskedelmet a kilencvenes évek első felében nagymértékben liberalizálták, azonban található olyan ágazatok is, ahol a hazai piac erős védelme maradt jellemző. Főként az olyan fogyasztási javakat kötötték importengedélyekhez, mint a ruházati termék, cipő, élelmiszer, ékszer, nemesfém gyártmány és személygépkocsi, amellyel a hazai termelés védelmét és a luxusfogyasztás korlátozását kívánták elérni.

1992-ben a teljes német-magyar forgalom értéke 5,58 Mrd USD volt. A magyar export 8%-kal 2,97 Mrd USD-ra nőtt, az import pedig 11%-kal bővült és elérte a 2,6 Mrd USD-t, így az év 362 M USD magyar aktívummal zárult (l. 12. ábra). A magyar export 27%-a, az import 24%-a bonyolódott Németországgal. Az erős területi koncentrációt mutatja, hogy teljes exportunk 45%-a Bajorországba és Baden-Württembergbe áramlott. A magyar export jelentős tételei a fogyasztási cikkek, agráripari termékek, élelmiszerek és textilipari termékek voltak, kivételünkben csupán 0,5%-ban részesültek a gépek, berendezések (1980-ban 20,2% volt ez az arány). A Németországból származó import jelentős részét az anyagok, félkész termékek (41,2%) és a gépek, berendezések (25,3%) tették ki 1992-ben, ami arra utal, hogy ezekben az években a német import mögött elsősorban a termelési kapacitásaikat hazánkban beindítani készülő német beruházók álltak (l. 12. ábra).

¹ Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1993, 1997, 2001 és www.kum.hu.

A volt NDK-val kereskedelmi kapcsolataink tovább sorvadtak és már csupán az egykori forgalom csekély részét tették ki.

A német részesedés a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból 1993-ban ugyan kissé csökkent (az előző évi 26%-ról 24%-ra), de Magyarország EU-országokkal folytatott kereskedelmében az előző évihez képest 1%-kal növekedve 56%-ot tett ki a német–magyar forgalom aránya (l. 13. ábra). Az 1993 októberétől életbe lépő törvénymódosítások, amelyek kötelezővé tették meghatározott termékek előzetes minőségi vizsgálatát, bizonyos mértékben visszafogtak néhány német exportszállítást. Németországba irányuló kivitelünk értéke 595 millió USD-ral 2,4 Mrd USD-ra csökkent. Behozatalunk ezzel szemben enyhe növekedést mutatott és elérte a 2,7 Mrd USD-t. Ezzel a 93-as év 337 millió USD magyar passzívummal zárult. A magánforgalomban 1993 októberétől betiltották a 6 évnél idősebb személygépkocsik valamint a 8 évnél idősebb tehergépkocsik importját. Ez csökkentette a használtautó behozatalt, ami pedig korábban Németországból jött. A cipőkereskedelem is visszaszorult az előző évekhez képest.

Magyarország 1994-ben a teljes kereskedelmi forgalom 25%-át Németországgal bonyolította. Az 1994-ben életbe lépő társulási szerződésben meghatározott vámkönnyítések élénkítő hatással voltak a kétoldalú kereskedelemre. Mindkét országban növekedett a gazdaság, a beruházások is nőttek, a politikai háttér stabilnak bizonyult és a kereskedelem lebonyolítása egyszerűbbé vált. Az export 27%-kal, az import 25%-kal növekedett, de a kétoldalú kereskedelem egyenlege még ebben az évben is magyar passzívummal zárult (–385 millió USD). Németországba irányuló kivitelünk növekedésének dinamikája húzóerőt jelentett, hiszen meghaladta a teljes magyar kivitel növekedésének dinamikáját. A magyar import Németországból továbbra is elsősorban beruházási javakból, míg a magyar export alapanyagokból, alkatrészekből és fogyasztási cikkekből tevődött össze. Ugyanakkor jelentős mértékben növekedett az előző évihez képest (meghaladta a 10%-ot) a gépek, gépi berendezések részesedése az exportstruktúrából (l. 14. ábra).

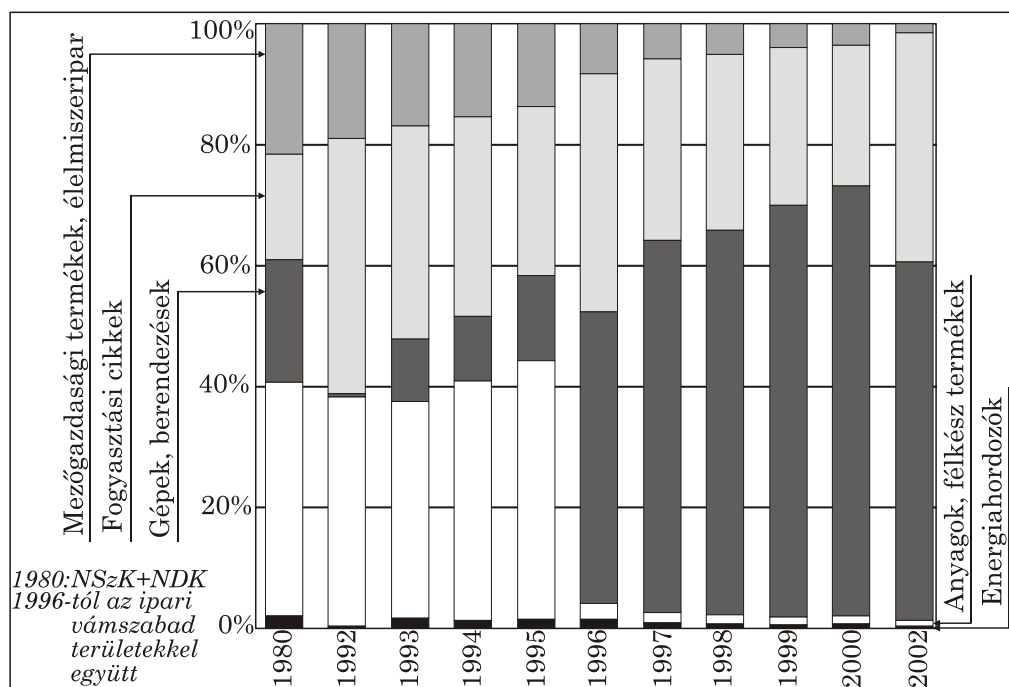
1994-ben Németország kelet-európai kereskedelmében Magyarország a 4. helyen állt Oroszország, Lengyelország és Csehország után.

A „BOKROS-csomag” intézkedései, többek között a 8%-os vámpótlék bevezetése már 1995-ben érezhető hatással voltak a német–magyar gazdasági kapcsolatok alakulására. A magyar behozatal 6, a kivitel 20%-kal bővült, s így a kereskedelmi mérleg egyenlege 1995-ben már a magyar oldalon pozitív (+59 millió USD) és 2002 végéig a német relációban minden további év magyar aktívummal zárult. A magyar exportban különösen magas volt az anyagok és félkész termékek (elektronikus felszerelések 20%, járműtartozékok 10%) részaránya (l. 14. ábra). A Bajorország, Észak-Rajna–Vesztfália és Baden-Württemberg tartományokkal bonyolódó kereskedelem a két ország közötti összforgalom kétharmadát tette ki. Az új tartományok részesedése az elmúlt években nem változott, és 1995-ben is 5-6% volt csupán.

A német gazdaság 1996-os évi rossz teljesítménye (l. 13. táblázat) nem befolyásolta kedvezőtlenül Magyarországgal való kereskedelmi és gazdasági kapcsolatait, sőt, a kétoldalú kereskedelemben rekord méretű (39%-os) bővülés ment végbe. 34%-kal nőtt az import, s még ennél is nagyobb mértékben, 44%-kal növekedett a Németországba irányuló magyar export. Teljes külkereskedelmi forgalmunk mintegy egyharmada (33%), az Európai Unió országaival bonyolított forgalmunk több

mint fele (57%) mögött a Német Szövetségi Köztársaság állt, s a kétoldali kereskedelem mérlege már 426 millió USD magyar aktívumot mutatott.

A német-magyar kereskedelem áruszerkezete 1996 végére jelentős változáson ment keresztül. Mind a kivitelben, mind a behozatalban az anyagok, félkész termékek aránya erősen lecsökkent a gépek és gépi berendezések javára (l. 14. ábra). Míg 1995-ben Németországba irányuló exportunk 43%-át az anyagok, félkész termékek és csupán 14%-át a gépek tették ki, rá egy évre az exportált áruknak csupán 3%-át képviselte az előbbi, 48%-át az utóbbi árucsoport. Ez a változás arra utal, hogy erre az időre indultak be a német és egyéb külföldi beruházók magyarországi termelési egységei, s mindez modernebb technikát, új, piacképe-sebb termékpalettát hozott a magyar iparnak.

14. ábra

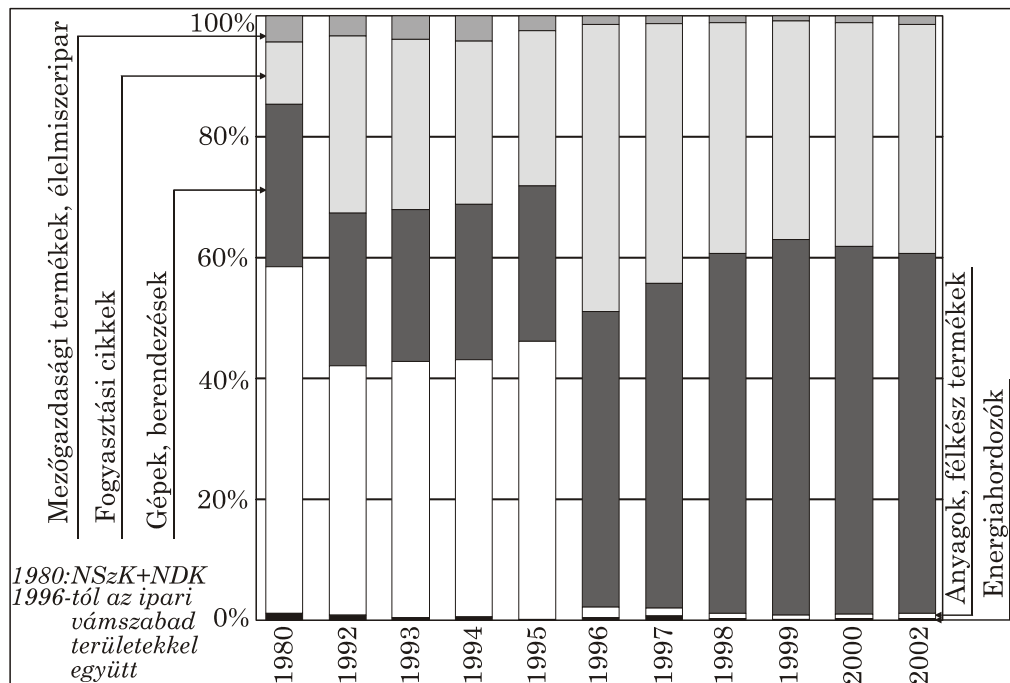
A német-magyar kereskedelmi forgalom szerkezeti megoszlása 1980-2002
A Németországba irányuló magyar export¹

1996 végére újra fellendülőben volt a német gazdaság, s ez a gazdasági fellendülés természetesen jó hatással volt a két ország kereskedelmi kapcsolataira, és még inkább megerősítette a folyamatosan növekvő magyar export tendenciáját. Magyarország teljes gazdasága számára jelentős a német gazdaság helyzete, mivel országunk a kelet-közép-európai országok között a legerőteljesebben reagál a német üzleti ciklusok hullámzásaira. Az export növekedésére szükség is volt, mi-

¹ Statisztikai Évkönyv 2001, KSH.

vel a vámpótlék lebontása (1997 közepe) és a csökkenő vámtételek az import növekedését vonták maguk után.

1997-ben is Németország maradt Magyarország legfontosabb kereskedelmi partnere. 1997-ben 26%-kal nőtt a két ország közti kereskedelem volumene, így értéke elérte a 12,8 milliárd USD-t. A teljes magyar külkereskedelmi forgalomból Németország továbbra is magas arányban (32%) részesedett, ha azonban csak az Európai Unió országaival folytatott kereskedelmet tekintjük, akkor az NSZK részesedése 1997-ben kicsivel az 50% alá süllyedt (48% volt). A Németországba irányuló 7,1 milliárd USD értékű magyar export meghaladta a görög, portugál és finn exportot is, melyek tudvalevő EU-n belüliek. Kivitelünk áruszerkezetében a járműipari szállítások aránya 20%-ot tett ki, és hasonló arányt értek el a villamos- és elektronikai ipar termékei.

15. ábra

A német-magyar kereskedelmi forgalom szerkezeti megoszlása 1980-2002
A Németországból származó magyar import¹

A 34%-os exportnövekedés mellett a Németországból származó import 1997-ben 17%-kal bővült az előző évhez képest, tehát az import fele olyan erősen növekedett, mint az export, értéke 5,7 milliárd USD volt. A német import főként végtermékekből, tehát elsősorban beruházási javakból és nagy értékű fogyasztási cikkekből állt, az import ötödét jelentő gépipari termékeknél pedig különösen

¹ Statisztikai Évkönyv 2001, KSH.

nagy volt a növekedés. Jelentős alcsoportot képeznek az elektrotechnika és a gépjárművek (l. 15. ábra).

A kereskedelem ilyen mértékű növekedését támogatták a magyar vámrendelkezésekben bekövetkező könnyítések és egy sor importakadály megszüntetése. Megszűnt a vámkezelési illeték és WTO-országokból származó importra kivetett statisztikai illeték. Az EU-országok és azon államok ipari termékeinek vámtétele, amelyek Magyarországgal szabadkereskedelmi egyezményt kötöttek, 1997-re 50%-kal csökkent, kivéve az érzékeny termékekét (pl. textilipari cikkek). Az 1995-ben bevezetett import-vámpótlék 1997 közepére megszűnt. A vámkedvezmények rendelkezéseit hozzáigazították az EU-normákhoz. 1997-től a Magyar-EU Adaptációs Jegyzőkönyv hatására a magyar mezőgazdasági kivitel vámkedvezményének mértéke 60-ról 80%-ra nőtt.

1998-ban Magyarország teljes külkereskedelmi forgalmának 32%-át bonyolította Németországgal. A kereskedelmi forgalom volumene ebben az évben elérte a 15,6 milliárd USD-t, és ezzel rekordot döntött, a német–magyar kereskedelem nagyságrendje elérte a német–dán kereskedelmét. A magyar export ez évi 18%-os bővülését segítette, hogy 1998-tól minden magyar ipari termék vámentes az Európai Unió országaiban. Az exportnál nagyobb mértékben, 27%-kal nőtt a Németországból származó magyar import. Ennek oka többek között, hogy megnőtt a beruházási javak kereslete Magyarországon, ezenkívül a különböző német beruházási projekteket általában német berendezésekkel látták el. A magyar export növekedése visszavezethető a német konjunkturális helyzet javulására (1998-ban 2,0% volt Németországban a GDP bővülése), tehát a német kereslet növekedésére, valamint a magyar termékek minőségi színvonalának javulására is.

A keleti tartományokban beinduló gazdasági fejlődés következtében megnyílt a lehetőség a magyar–német kereskedelem bővítésére és Magyarországnak megvan az esélye, hogy régi piacokat hódítson vissza. Kelet-Németországban még mindig van igény a magyar termékekre (pl. borból évi 600 ezer litert exportáltunk a volt NDK-ba az újraegyesítés előtt, de jelentős exportcikk volt még a gyümölcs, zöldség és a mezőgazdasági gépek). 1998-ban ezen tartományok részesedése a teljes külkereskedelmi forgalomból 8-9%-ot tett ki.

1998-ban a Németországba irányuló magyar export 92%-a feldolgozott termékek, gépek és berendezések, tehát munkaerő-igényes termékek. Az innen származó magyar importban ezen javak részaránya eléri a 97,6%-ot. Az egyes iparágakon belüli kereskedelem, tehát a megegyező gazdasági ágazatok hasonló termékeinek cseréje elmélyült a két ország között. Ez arra utal, hogy a kereskedelemben a beszállítói kapcsolatok dominálnak.

Németország szemszögéből Magyarország 1998-ban az exportot tekintve a 16. legfontosabb ország volt és 18. legfontosabb az importoldalon. Németország Közép-Európába irányuló exportját vizsgálva, Magyarország Oroszországot is megelőzve már az első helyen állt, az 1994. évi negyedik hellyel szemben.

A magyar–német kereskedelem szempontjából a legfontosabb tartományok továbbra is Bajorország, Baden-Württemberg és Észak-Rajna-Vesztfália. A magyar export 63%-a ezen szövetségi tartományokba áramlott, és a behozatal 57%-a származott innen. A földrajzi elhelyezkedésen kívül ez a hagyományosan jó kereskedelmi kapcsolatoknak és ezen tartományok fejlettségének és piacai méretének is köszönhető.

1999-ben a két ország közötti kereskedelem volumene elérte a 17,8 milliárd USD-t, amely 14%-os növekedést jelent az előző évhez képest. Hazánk teljes külkereskedelmi forgalmából ebben az évben részesedett a legnagyobb mértékben, 34%-ban Németország. A magyar import Németországból 13%-kal 8,2 milliárd USD-ra emelkedett, míg a magyar export még dinamikusabban, 14%-kal 9,6 milliárd USD-ra nőtt.¹ A német-magyar kereskedelem legfőbb tétele változatlanul a végtermékek volt (84%-os részarányal az importban és 88%-os részarányal az exportban). A magyar import fontosabb tételei a járművek (31%), a gépek (19%) és az elektrotechnikai termékek (14%). A magyar export főként gépekből és berendezésekből (57%), feldolgozott árukból (31,1%), illetve élelmiszerekből és élvezeti cikkekből (7,8%) állt. A magyar exportból 38%-kal, az importból pedig 30%-kal részesedett Németország. A legfontosabb árucsoportok egyben a növekedés hordozóit is jelentik, ezért a kereskedelem struktúrája stabilnak bizonyul. Magyarország a 14. legfontosabb kereskedelmi partnere Németországnak.

2000-ben a kétoldalú áruforgalom 9%-kal, 18,7 Mrd USD-ra nőtt az előző évhez képest. A Németországba áramló magyar export növekedésének dinamikája ebben az évben elmarad a teljes exportunk növekedésének dinamikájától: míg a teljes magyar kivitel 12%-kal növekedett, a német relációban a növekedés csupán 9%-os, értéke 10,5 Mrd USD. A Németországból származó behozatalunk még ennél is csekélyebb mértékben (1%) emelkedett 8,2 Mrd USD-ra. Az Európai Unió országai 47%-kal, azon belül Németország pedig 31%-kal részesedett a magyar exportban. A magyar viszonylatú német exportban a végtermék továbbra is a legjelentősebb árucsoport maradt 85%-os részesedéssel. A magyar exportstruktúrában a legfontosabb árucsoportot a gépek és az alkatrészek jelentették 60%-os részesedéssel. Kiemelendő a német exportból a tehergépjárművek, melyek 32%-kal részesedtek az összes kivitelből. A legnagyobb növekedés is a gépjárművek terén következett be (a kivitel ebben az árucsoportban 25%-kal nőtt).²

2001-től az összes ipari termék az EU-ból vámmentesen jöhet hazánkba, az importengedélyek és -kvóták megszűntek, tehát teljes egészében megvalósult a felek közötti szabadkereskedelem. Az engedélyezési rendszer csupán a közrendre, a közbiztonságra, az emberek, állatok és növények életének, egészségének védelmére, a művészeti, történelmi és régészeti jellegű nemzeti értékek védelmére, a szellemi, az ipari és kereskedelmi tulajdon védelmére, valamint az aranyra és ezüstre, a veszélyes anyagokra, a haditechnikai termékekre és a kettős felhasználású technológiákra terjed ki. A magyar ipari termékek kivitelére már korábban is teljesült a vámmentesség és a mennyiségi korlátozások megszüntetése. 2000-ben a magyar agrárium EU-ba irányuló kivitelének még csak 25%-a, 2002-ben már 84%-a részesül vámmentességben, az EU kivitelének pedig 54%-a áramolhat hasonló feltételekkel hazánkba 2002-ben.³

A 2001-es évben bár enyhe mértékben, de tovább bővült a két ország közti kereskedelem a kedvezőtlen világgazdasági tendenciák ellenére. 3,7%-kal nőtt a Németországba irányuló magyar export, 2%-kal pedig az innen származó import.

¹ DUIHK Éves Jelentés 1999/2000, p. 144.

² DUIHK Éves jelentés 2000/2001 p. 162.

³ Magyarország külgazdasága 2001 p. 68-71.

A német-magyar kereskedelem továbbra is többlettel zárult Magyarország számára és már elérte az 19,2 Mrd USD-t.

A 2,5 milliárd USD magyar többlet legfőképpen a magyarországi német leányvállalatok termelésnövekedéséből fakadt. A magyar kivitel 2001-ben a német import 2,2%-át tette ki, Magyarország az import terén 16., az export terén 15. legfontosabb partnere volt Németországnak.

Teljes külkereskedelmünkben a német részarány az 1999-es 34%-ról 2001-re 30%-ra csökkent (l. 13. ábra). A német relációjú külkereskedelem volumene bővült, csupán részaránya lett kevesebb, mivel többek között más nyugat-európai országokkal való külkereskedelmi forgalmunk dinamikusabban növekedett ezekben az években. Míg a Németországba irányuló exportunk 2001-ben az előző évhez képest csupán 3,7%-kal nőtt, a teljes magyar kivitel 8,6%-kal bővült.

A magyar exportban kevés vállalat vállalt szerepet és a kivitel 35%-át tíz vállalat realizálta, tehát erősen koncentrált a kivitelünk az exportőrök tekintetében. A tíz között volt az Audi Hungária Kft.-n kívül például az IBM Storage Products Kft., a Philips Hungária Kft., az Opel Hungária Vehicle Manufacturing Kft. és a Flextronics Kft.

A német viszonylatú magyar export legfontosabb termékcsoportjai a járművek, gépek és elektronikai termékek, a magyar importé pedig a járművek, elektrotechnikai termékek, gépek és felszerelések csoportjába tartozó kész beruházási javak. Az átlagot jelentős mértékben meghaladóan nőtt a magyarországi kereslet a külföldi gépek iránt, azonban a számítástechnikai importkereslet enyhén csökkent 2001-ben, a számítógépipar általános hanyatlása következtében.¹ Mind a behozatal mind a kivitel terén a járművek képezik a legfontosabb tételt, több mint egyharmadát teszik ki a teljes forgalomnak.

A magyar export értéke járművek terén elérte a 4,21 milliárd eurót, amely 18,7%-os bővülést jelent 2000-hez képest, az importé pedig a 3,34 milliárdot, amely 3,2%-os növekedést jelent. Rá kell azonban világítani arra, hogy a járműkereskedelem inkább német-németnek tekinthető mint magyar-németnek: a forgalom nagy része az Audi AG, Ingolstadt és magyarországi leányvállalata, az Audi Hungária Motor Kft. között bonyolódik. Csak az Audi Hungária Kft. 3,1 milliárd euró értékben exportált Németországba 2001-ben, amely a teljes magyar kivitel egynegyedét, a járműkivitel háromnegyedét jelenti, és a vállalat magyar beszállítói aránya nagyon alacsony, helyette a német beszállítók vannak többségben.²

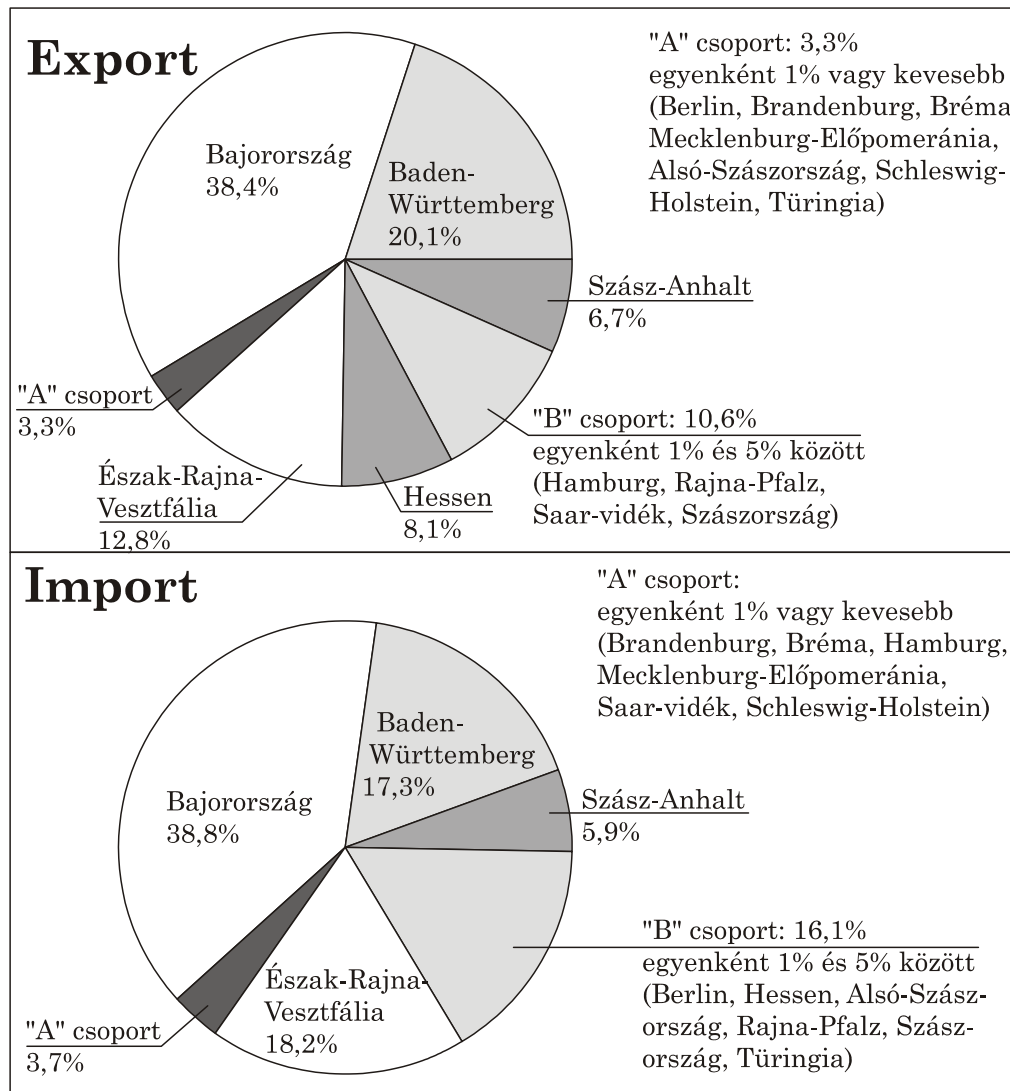
A német-magyar kereskedelem második legnagyobb tételét az elektronikai termékek képezik. A legnagyobb növekedést a magyar exportban ez a tétel érte el 20,8%-kal; 2,69 milliárd euró volt a kivitel értéke 2001-ben az előző évi 2,2 milliárdhoz képest. Az irodai gépek terén azonban csökkent a forgalom. Németország 0,31 milliárd értékben, tehát 9,4%-kal kevesebbet exportált Magyarországra az előző évhez képest ezekből a termékekből, az importja Magyarországról pedig 0,95 milliárd euróval csupán a felét tette ki a 2000. évinek.

A magyar kivitel negyedik helyezette az élelmiszeripari termékek csoportja, 2001-ben a Németországba irányuló export 8,9%-kal nőtt, ehhez hozzájárult a német húspiac nehéz helyzete. Az élelmiszeripari kivitel 45%-át képezték a hús-

¹ DUIHK Éves jelentés 2001/2002 p. 141.

² Wirtschaft in Ungarn 2002 május p. 48-49.

szállítmányok, és 2001-ben 14%-kal nőttek az előző évhez képest. Ellentétes tendencia mutatkozott azonban a borkivitelünkben, ez 25%-kal csökkent 2000-hez képest, és értéke 181 millió euró volt.

16. ábra

A német tartományok részesedése a magyar relációjú kereskedelemről 2001-ben¹

¹ DUIHK éves jelentés 2001/2002.

Az egyes tartományokkal való kereskedelmet tekintve említésre méltó, hogy a két déli szövetségi tartomány, Bajorország és Baden-Württemberg részesedése a teljes exportból 56%, és a teljes importból 58%. A német viszonylatú magyar exportból 5, az importból 7%-kal képviseltetik magukat az új szövetségi tartományok Berlinnel egyetemben. Ezen tartományok közül Szászország tűnik ki: import és export terén is meghaladja a 2%-os részesedést (l. 16. ábra).

Németország külkereskedelme szempontjából a kelet-közép-európai országok közül Csehország, Lengyelország és Magyarország emelkedik ki. A térségből származó importban legdinamikusabban a technológiailag igényesebb termékek (gépipari, elektrotechnikai, járműipari termékek) részaránya nőtt, 2000-re körülbelül 43%-ot tett ki. 1998 óta az egész térség exportjának is ez a legjelentősebb tétele. Az ipari végtermékek részesedése Németországban a kelet-közép-európai országok exportjából 1989-ről 2000-re 4%-ról 11,8%-ra nőtt, és a rendszerváltó országok közül Magyarország exportja bővült a legdinamikusabban.

A német relációjú magyar járműexport mutatja a viszonylag legnagyobb részesedést 4,7%-kal, ezt követi a cipőexport (4%), majd az elektrotechnikai export (3,3%), és a fémtömegcikk exportja (3,2%).¹ 1995 és 2000 között a Magyarországról származó német import háromszorosára nőtt, az ipari végtermékek importja 3,7-szeresére, a járműimport majdnem nyolcszorosára, a gépiport pedig 5,4-szeresére bővült.

14. táblázat
Németország külkereskedelme 1999-2002 (M EUR)²

EXPORT	1999	2000	2001	2002
Lengyelország	12 339	14 513	15 228	16 064
Csehország	10 038	12 797	14 938	15 985
Magyarország	8 482	10 300	10 520	11 158
IMPORT				
Lengyelország	9 219	11 940	13 503	14 183
Csehország	10 158	12 877	14 511	16 242
Magyarország	8 962	10 634	11 973	12 116

Németország végtermékimportjában Kelet-Közép-Európából Csehország foglalta el az első helyet 2000-ben, amelyet Magyarország követett, 10%-kal meghaladva a harmadik helyezettet, Lengyelországot, azonban öt csoportban hazánk vezetett (járművek, cipők, gépek, elektrotechnikai termékek, gyógyszerek). A magyar exportszerkezet változását vizsgálva megállapítható, hogy a kereskedelmi volumen növekedésével együtt szerkezetileg kedvezően alakult a kivitel hazánk számára. 2000-ben magyar export 72%-át adták az elektrotechnikai termékek,

¹ Inotai András i.m. 2001. p. 2.

² Német Szövetségi Statisztikai Hivatal, Wiesbaden, Világgazdaság 2002. 10. 17., www.destatis.de (2003. 11. 20.).

gépek, műszerek, gyógyszerek. A magyarországi kivitel átlagárait vizsgálva megállapítható, hogy az összexport átlagára 1989-ben már magasabb volt, mint a német összimport átlagára (1563, illetve 1428 márka/tonna), és 2000-ben már háromszorosa volt az össznémet mutatónak. Az ipari végtermékeket tekintve a magyar kivitel átlagára 99%-kal nőtt 1993 és 2000 között. Egyre magasabb hozzáadott értékű termékeket szállít tehát hazánk a német piacra, ami azt jelzi, hogy a modernizáció eredményesen folyik és egyre versenyképesebb a magyar export.

A 2001-ben induló, amúgy már enyhülni látszó németországi recesszió ellenére sem csökkent német kivitelünk 2002-ben, sőt növekedése (12%) kis híján elérte a nemzetgazdasági export 12,6%-os átlagát. 2002-ben a Németországba irányuló magyar export értéke 12,2 Mrd USD, a behozatalé pedig 9,1 Mrd USD volt. Kereskedelmi aktívumunk Németországgal szemben 3,02 Mrd USD, amely megközelíti a teljes magyar külkereskedelmi forgalom 3,27 Mrd USD-os hiányát. A világgazdasági lassulás szakértők szerint továbbra is visszafogja majd gépipari kivitelünket Németországba.¹ Ez a tendencia már az ezredforduló óta tart, a gépek és mechanikus berendezések kivitele ugyanis, amely még 2002-ben is több mint a felét teszi ki a németországi exportnak, 2000 óta az átlagnál kisebb mértékben növekszik (l. 15. táblázat).

15. táblázat

A Magyarország és Németország közötti külkereskedelmi termékforgalom áruszerkezete 2002-ben²

	Magyar export		Magyar import		Egyenleg	
	2002 M USD	„A”	2002 M USD	„A”	2002 M USD	„B” M USD
I. Élelmiszer ital, dohány	452,9	115,1	130,7	125,0	322,2	33,3
II. Nyersanyagok	128,3	118,1	84,1	123,4	44,1	3,7
III. Energiafor- dók	71,9	87,5	25,9	97,7	46	-9,7
IV. Feldolgozott termékek	3 375,5	124,6	3 466,9	112,5	-91,4	280,7
V. Gépek, gépi berendezések	8 134,1	107,5	5 437,4	106,4	2 696,7	243
Németország összesen	12 162,6	112,0	9 145,1	109,0	3 017,5	551,2
Magyarország termékforgalma összesen	34 336,6	112,6	37 611,8	111,7	-3 275,2	-91,1

A = 2002/2001 (%)

¹ Csabai Károly: Ágazati megoszlások, in: Világgazdaság 2002. 04. 12.

² www.gm.hu.

B = 2002–2001 (M USD)

A csökkenő német kereslet következtében – főként az építőipar területén – a magyar gépgyártók sokkal nagyobb árversennyel találják magukat szemben a német piacon, ami bevételük csökkenéséhez vezet. A járműiparban továbbra is folytatódott az export növekedése, a bővülés elérte a 10%-ot, a textilipari export azonban 10%-kal csökkent és a bér munka-megrendelések is visszaestek. A textiliparban nehézséget okoz az is, hogy hazánk a munkaerőt illetően már nem tartozik a legolcsóbb országok közé.

ÖSSZEFOGLALÁS

A rendszerváltás utáni Magyarország az euroatlanti integrációt tűzte ki célul és ennek jegyében újra felelevenítettük kereskedelmi és gazdasági kapcsolatainkat hagyományos nyugat-európai partnereinkkel. A piacváltás gyorsan lezajlott, a kilencvenes évek elejére legfontosabb kereskedelmi partnereink már a fejlett országok lettek.

Megállapítható, hogy 2002-re a magyar gazdaság tulajdonképpen beépült az Európai Unióba. Az EU-ba irányul a magyar kivitel háromnegyed része (25,8 milliárd USD) és a behozatal 56%-a (21,2 milliárd USD) érkezik az uniós tagországokból. Ebben nagy szerepet játszott az EK-val 1991-ben kötött Társulási Megállapodás, minek következtében 2001-re fokozatosan megvalósult a felek között az ipari termékek szabadkereskedelme (a magyar ipari export hatszorosára emelkedett 1991-2001 között). A magyar pozíció az EU-csatlakozási tárgyalásokon a német-magyar gazdasági kapcsolatok további elmélyülését is segítette. A magyar törvények egyre inkább megfelelnek az EU-s törvényeknek, és ezzel gazdaságunk nagyobb vonzerővel rendelkezik a külföldi befektetések számára.

Németország térségünk kis országainak legfőbb kereskedelmi partnere, „az átalakuló országok legjelentősebb külső modernizációs horgonya”.¹ A Szovjetunió összeomlása után alig néhány év alatt Németország vette át a legfontosabb kereskedelmi partner szerepét a kelet-közép-európai országok tekintetében.

A rendszerváltó országok erős kötődése a német gazdasághoz azonban nem tekinthető egyoldalúnak: térségünk számít Németország második legfontosabb importforrásának. Magyarország a rendszerváltás után tőkét, a recessziótól sújtott német gazdaság pedig piacot keresett. A két ország közötti gazdasági kötődés a rendszerváltás után hasonló méreteket öltött mint a második világháború előtt, amikor is Németország a háttország szerepét szánta Magyarországnak. A kapcsolat értékelésekor azonban jelentős különbség mutatkozik a motivációt tekintve: míg a harmincas években elsősorban a politikai kényszerűség (revíziós politika) jelölte ki Németországot legfontosabb gazdasági partnerünké, addig a rendszerváltást követően a modernizációhoz szükséges tőke hiánya és az Európai Unióhoz való tartozás igénye, azaz elsősorban a gazdasági kényszerűség vált a legfőbb tényezővé.

Németország 1991-től hazánk legfontosabb külgazdasági partnere, mind a magyar kivitel (részesevé 2002-ben több mint egyharmad), mind a behozatalt (részesevé közel egynegyed) tekintve. A két ország kereskedelmi forgalma az 1968-as gazdaságpolitikai reformok óta folyamatosan bővül, s ez a bővülés a

¹ Inotai András i.m. 2001. 1. p.

rendszerátváltást követően még dinamikusabbá vált. 1994-től a magyar export ebben a relációban nagyobb mértékben növekszik, mint az import, minek következtében a magyar–német kereskedelem mérlege 1995 óta folyamatosan növekvő magyar aktívummal zárul. Különösen 1994 és 1997 között volt nagymértékű (évi 20% feletti) ez a növekedés, ebben az időszakban német exportunk a nemzetgazdasági átlagnál is nagyobb mértékben emelkedett. Az ezredforduló után azonban megtört a korábbi évekre jellemző növekedés dinamikája. Ehhez hozzájárultak bizonyos magyar gazdaságpolitikai intézkedések (pl. a forint felértékelődése, a bérszintek GDP növekedését meghaladó emelése), de érződik ebben a németországi dekonjunktúra is, melynek következtében csökkentek az innen érkező megrendelések. A 2002-es évben a német recesszió enyhülésével ismét enyhe fellendülés mutatkozik a magyar–német kereskedelemben, különösen a járműipar területén. Magyarország teljes gazdasága számára igen jelentős a német gazdaság helyzete, mivel országunk a kelet-közép-európai országok között a legérzékenyebben reagál a német üzleti ciklusok hullámzásaira.

Németország részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból 1999 óta kis mértékben (4%-kal) csökkent, ami azonban nem a forgalom csökkenését jelenti, hanem azt, hogy más nyugat-európai, illetve a CEFTA-országokkal való külkereskedelmi forgalmunk növekedett nagyobb mértékben ezekben az években. Felvetődik a kérdés, hogy vajon telítetté vált-e hazánk számára a német piac és a kereskedelem ezen a magas szinten stabilizálódik majd, miközben más országok válnak dinamikus relációkká külkereskedelmünkben (l. 16. táblázat).

16. táblázat
Magyarország jelentősebb külkereskedelmi partnerei
a 2002. évi forgalom értékének csökkenő sorrendjében¹

	Magyar kivitel			Magyar behozatal		
	M USD	„A”	„B”	M USD	„A”	„B”
1. Németország	12 162,6	112,0	35,4	9 145,1	109,0	24,3
2. Ausztria	2 434,1	100,7	7,1	2 594,9	104,3	6,9
3. Olaszország	1 983,7	104,1	5,8	2 838,3	107,2	7,5
4. Franciaország	1 944,4	107,0	5,7	1 807,7	114,5	4,8
5. Oroszország	454,8	96,3	1,3	2 284,0	96,4	6,1
6. Nagy-Britannia	1 615,1	122,9	4,7	1 069,0	107,7	2,8
7. USA	1 199,4	78,6	3,5	1 379,1	96,8	3,7
8. Hollandia	1 457,4	103,9	4,2	783,3	112,0	2,1
9. Kína	154,7	137,3	0,5	2 084,9	156,3	5,5
10. Svédország	1 483,8	492,7	4,3	440,1	126,3	1,2

¹ www.kum.hu.

11. Japán	193,5	112,0	0,6	1 571,0	101,0	4,2
12. Lengyelország	727,1	119,3	2,1	950,5	122,3	2,5
13. Belgium	922,4	92,5	2,7	720,2	93,9	1,9
14. Csehország	649,3	117,3	1,9	871,5	121,9	2,3
15. Spanyolország	819,2	130,2	2,4	686,5	111,3	1,8
16. Románia	784,3	102,6	2,3	432,1	119,3	1,1
17. Szlovákia	496,8	120,8	1,4	679,7	112,8	1,8
18. Svájc	374,5	100,6	1,1	486,4	105,2	1,3
19. Ukrajna	275,1	131,5	0,8	458,4	155,3	1,2
20. Malaysia	68,5	131,4	0,2	612,9	128,3	1,6
21. Tajvan	67,3	141,3	0,2	587,2	121,1	1,6
22. Finnország	238,8	123,3	0,7	402,9	113,9	1,1
23. Koreai Köztárs.	53,0	144,4	0,2	588,5	142,4	1,6
24. Szingapúr	119,4	80,4	0,3	438,7	84,6	1,2
25. Szlovénia	301,6	97,8	0,9	206,7	122,4	0,5
26. Törökország	260,9	177,6	0,8	244,5	135,1	0,6
27. Fülöp-szigetek	33,4	53,4	0,1	431,9	228,9	1,1
28. Dánia	207,6	132,7	0,6	254,7	130,3	0,7
29. Horvátország	309,9	136,3	0,9	77,9	130,0	0,2
30. Írország	144,3	43,8	0,4	201,3	107,6	0,5
Kiemelt országok összesen	31 936,7	111,8	93,0	35 329,8	111,6	93,9
Mindösszesen	34 336,6	112,6	100,0	37 611,8	111,7	100,0

A = index (%)

B = részarány (%)

A magyar külkereskedelem dinamikáját legfőképpen azon külföldi érdekelt-ségű iparvállalatok határozzák meg, amelyek hatékonyan és kedvező költségszinten működnek. 1993-tól Németországból származik a hazai működőtőke-állomány legnagyobb része, s a német érdekelt-ségű vállalatok részesedése a magyarországi külföldi befektetésekből 2002-re 29%-ra emelkedett. Különösen a privatizáció folyamatában vált ismét egyértelművé Németország szerepe, mint legfontosabb kereskedelmi és gazdasági partner.

2002-re összes exportunk közel felét a nálunk működő részben vagy teljes egészében német tulajdonban levő gyártókapacitások, illetve a hozzájuk kapcsolódó beszállító cégek termelik. Mind az export, mind az import növekedésében megha-

tározó szerepet játszanak a vámszabad területi szállítások, a német relációjú vámszabad területi kereskedelem Magyarország által elért aktívuma igen jelentős (már 1997-ben 800 M USD volt). Rá kell azonban világítani arra, hogy a kétoldalú kereskedelem bizonyos iparágakban (pl. járműipar) inkább német-németnek tekinthető, mert a magyar beszállítók aránya nagyon alacsony.

A német termelő beruházások nemcsak a kereskedelmi forgalom növekedésében játszották – és játsszák ma is – a motor szerepét, hanem termelési struktúrára átalakulására, modernizációjára gyakorolt szerepük is meghatározó. Közreműködésükkel az elmúlt tíz évben szinte teljesen átalakult mind a magyar kivitelt, mind a behozatal termékösszetétele.

Míg a kilencvenes évek első felében az anyagok, félkész termékek és fogyasztási cikkek alkották a külkereskedelmi forgalom legnagyobb hányadát, az ezredfordulóra mind az export, mind az import oldalon több mint 90%-ot tesznek ki a feldolgozóipari termékek, gépek és berendezések, azaz a technológiailag igényesebb termékek. Ez a kereskedelem erős koncentrációját mutatja. A magyar importstruktúrát elsősorban a beruházási javak és az autóiipari beszállítással foglalkozó, exportorientált ipar kiindulási termékei határozzák meg. Ennek következtében az exportkereslet csökkenése hatással van a behozatalban mutatkozó keresletre is. Az is elmondható továbbá, hogy kivitelünk több mint felét csak 14 termék alkotja, főleg járműipari és elektrotechnikai termékek, tehát meglehetősen szűk a terméklista. Folyamatosan csökkenő tendenciát mutat ugyan, de továbbra is jelentős maradt a fogyasztási cikkek aránya, melyeket főleg a bérmunkában termeltetett textil-, ruházati-, cipő- és bútorigipari termékek alkotják. A kivitelünkben korábban meghatározó szerepet játszó, természeti adottságaink folytán kedvező feltételű agrárexportunk szerepe viszont 2002-re csupán 1,7%-ra csökkent. Ennek oka BECSKY RÓBERT szerint többek között az agrárium ésszerűtlen privatizációjában keresendő, melynek következtében nemcsak hogy zuhanásszerűen visszaesett a mezőgazdasági termelés, de szűkült az exportálható árualap is.¹ Talán kedvező változást hoz majd az EU 2002 júliusában az agrártermékekre bevezetett újabb könnyítése, mely kibővítette a vámmentes listát és több termékre megemelte a kvótákat.

A magyar-német kereskedelem szempontjából kiemelendő Bajorország, Baden-Württemberg és Észak-Rajna-Vesztfália szerepe, a forgalom több mint fele ezekben a gazdaságilag fejlett és nagy piaccal rendelkező tartományokban koncentrálódik. A volt NDK tartományok részesedése a rendszerváltás utáni években az egykori forgalom 4-5%-ra csökkent, az ezredforduló után azonban enyhe növekedést mutat. A jövőben érdemes ezeket a kapcsolatokat tudatosan tovább erősíteni, különösen az utóbbi években itt beinduló gazdasági fejlődés következtében nyílt meg a lehetőség a magyar-német kereskedelem ez úton történő bővítésére. Magyarországnak megvan az esélye, hogy régi piacokat hódítson vissza.

A kelet-közép-európai országok rendszerváltásával Németország tehát új növekedési forrásra tett szert: fellendült a külkerkedelem, nőtt a német export, sőt az import is, ami korábbi drága exporttörököt szorított ki a német piacról. Legnagyobb volt a bővülés az ipari végtermékek területén, és a rendszerváltó országok közül

¹ Becszy Róbert: Átállítva. Figyelő, 1998. július 9. p. 30.

Magyarország exportja növekedett a legdinamikusabban. A térségben a három legfontosabb országot Csehország, Lengyelország és Magyarország képviseli.

Hazánk egyre komolyabb termékeket szállít a német piacra, ami azt jelzi, hogy egyre versenyképesebb a magyar export és a modernizáció eredményesen folyik. Magyarország német relációjú export- és importstruktúrája a jövőben várhatóan nem fog jelentősen változni.

Megállapítható tehát, hogy a német-magyar kapcsolatok Magyarország gazdasági fejlődését szolgálják, ezért hazánk érdekében áll ezen kapcsolatok fenntartása és ápolása.

5. NÉMET TŐKEBEFEKTETÉSEK MAGYARORSZÁGON A KILENCVENES ÉVEKTŐL NAPJAINKIG

Magyarország tőkeszegény országgént mindig is rá volt és van utalva a külföldi tőkére, a gazdaság fejlődése és a modernizáció is elképzelhetetlen az országhatárunkon túli vállalatok szerepvállalása nélkül. A német-magyar gazdasági kapcsolatok meghatározó faktorát képezik a német vállalatok magyarországi befektetései, mivel azok jelentős mértékben járulnak hozzá a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok fejlődéséhez, s volumenükből következően az egész magyar külkereskedelem áruszerkezetének modernizációjához, a versenyképesség javulásához. Ezek nélkül a kereskedelmi kapcsolatok ilyen dinamikus bővülése elképzelhetetlen lett volna Magyarország számára.

Ezért a továbbiakban a magyarországi német befektetések részletesebb vizsgálata következik, kitérve a befektetések volumenének alakulására, a német befektetők motivációira és a német beruházások jövőben várható tendenciáira, különös tekintettel európai uniós csatlakozásunkra.

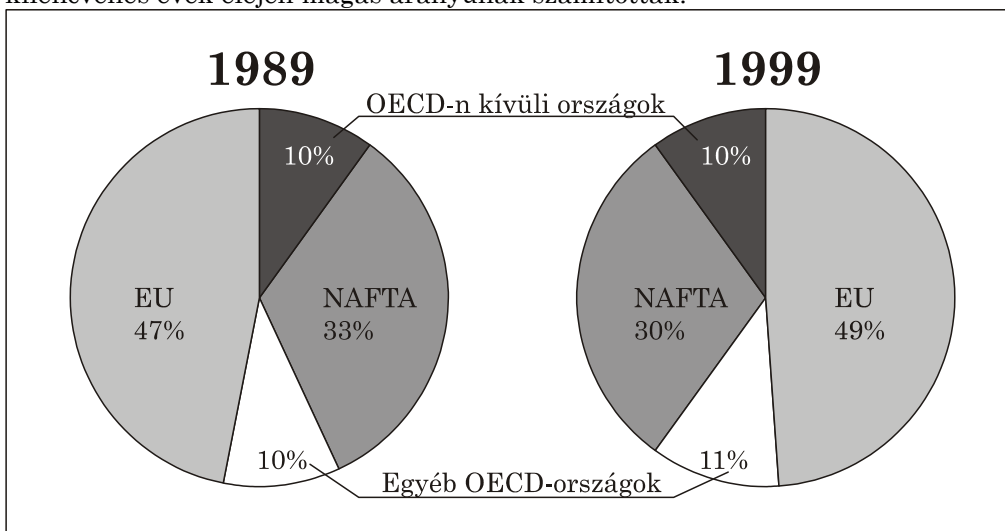
Németország a világ fő tőkeexportáló országai közé tartozik. A német tőke kivitel mintegy 90%-a a kilencvenes években az OECD-országokba irányult, kb. fele ezen belül is az EU tagállamaiba (l. 17. ábra). A kilencvenes évek elején Németország is nagy érdeklődést mutatott a közép- és kelet-európai reformországok befektetési lehetőségei iránt. Ugyan az ebbe a térségbe irányuló tőkeexport a világ más területeivel összehasonlítva nem túl jelentős, a magyar gazdaság szemszögéből nézve Németország 1993-tól első számú befektetőnek számít. Európa tíz legnagyobb vállalata között öt németet találunk, és valamennyi jelen van Magyarországon is.¹

A német befektetések ágazati irányultságát tekintve a 18. ábra alapján megállapítható, hogy a kilencvenes években a német tőke csakúgy mint a belföldi gazdaságban, külföldön is nagyobb mértékben áramlott a szolgáltatói szektorba (1999-ben 73%) a termelő ágazatok rovására, melyek részesedése 34%-ról 26%-ra csökkent.

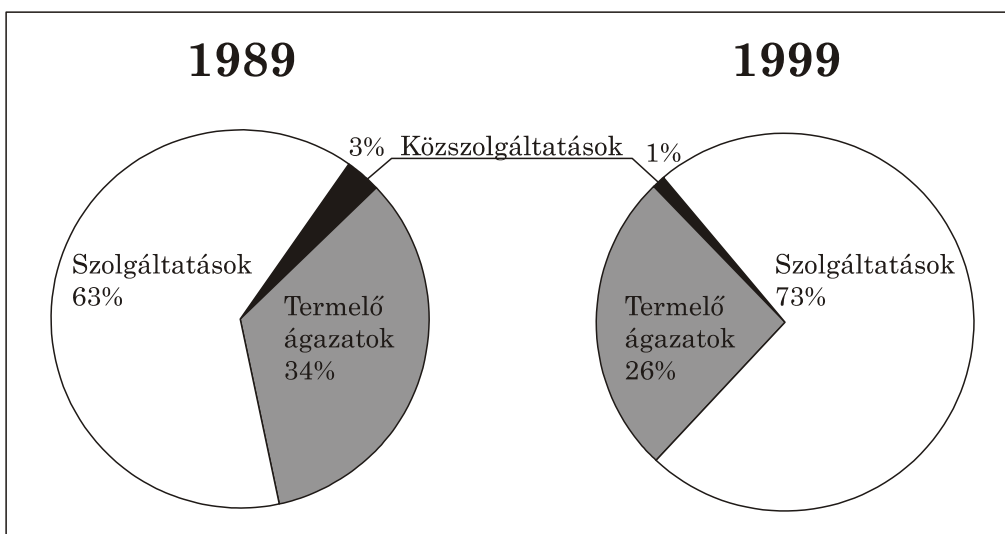
Az elmúlt másfél évtizedben a gazdaság liberalizálása, a tőkeáramlás szabaddá tétele következtében a kelet-közép-európai régió fontos beruházási célterületté vált. Az ide irányuló tőke kivitel elsődleges motívuma az ezekben az országokban bőségesen rendelkezésre álló, viszonylag képzett, de mégis olcsó munkaerő volt. Az itt megvalósított befektetések a világ összes működő tőke kiviteléhez képest

¹ Nagy Lajos: Külpiaci rejtelmek. Cégvezetés, 2002. október.

bár nem jelentősek, de az országok nemzeti jövedelmével összehasonlítva már a kilencvenes évek elején magas arányúnak számítottak.

17. ábra
Németország tőkeexportjának földrajzi irányultsága¹

18. ábra
Németország tőkeexportjának ágazati irányultsága¹

¹ Statistisches Bundesamt.

¹ Statistisches Bundesamt.

5.1. A magyar–német tőkekapcsolatok történeti áttekintése

A magyar–német tőkekapcsolatok korántsem új keletűek. Kelet-Közép-Európa már a XIX. század közepén is a nyugat-európai tőke kivitel fontos piacát képezte. Elsősorban Franciaország és Németország növekvő külföldi befektetéseinek nagyobb része talált Európa ezen elmaradottabb országaiban piacra. Az ipari forradalom ugyanis ezekbe az országokba is begyűrűzött, de kibontakozni a belső források szűkössége miatt (elmaradt eredeti tőkefelhalmozás) csak nyugati finanszírozással tudott. A német tőke már a század eleji iparosításban, az infrastrukturális fejlesztésekben is óriási szerepet játszott, s már akkor is hozzájárult ahhoz, hogy Németország fő külkereskedelmi partnerünk legyen.¹ 1912-ben az összes vámkülföldi (tehát az Osztrák–Magyar Monarchián kívüli) beruházás 53,5%-a származott Németországból. Más kelet-európai államokhoz hasonlóan főként az állami- és vasúti papírok formájában történt a tőkeimport, a német részvénytulajdon a gépgyártásban, a villamosiparban és a vegyiparban volt a legnagyobb.²

A II. világháborút követő szocialista tervgazdálkodás bevezetése e kapcsolatokról is szakadékokat jelentett ugyan, de a magyar gazdaságban már a 68-as reformok által megjelentek bizonyos piacgazdasági elemek, s a piacgazdaság fokozatos kiépülésével párhuzamosan jelentek meg újra a külföldi – köztük német – befektetők. 1972-ben Magyarország volt az első szocialista állam, amely lehetővé tette a külföldi tőke importját egyes vállalatok formájában, azonban kizárólag magyar többségi részesedéssel. A német Siemens cég már ekkor nagyobb méretű beruházást hajtott végre Magyarországon.

A nyolcvanas években további liberális rendeletek születtek a külföldi működő tőke beáramlásával kapcsolatban, de az állami beavatkozás magas szintje, a szigorú devizahatósági engedélyeztetés és az eltérő társasági törvény következtében 1972 és 1988 között csupán 250-280 M USD külföldi tőke investálódott a vegyesvállalatokba.³

1988 volt a fordulat éve a tőkeimportot illetően. Elfogadták az európai normákhoz illeszkedő társasági törvényt (1988. évi VI. tv.), az egységes vállalkozási nyereségadóról szóló törvényt (1988. évi VIII. tv.), valamint a külföldi befektetésekről szóló törvényt (1988. évi XXIV. tv.). Ezek által szabaddá vált az út a zöldmezős beruházások és a tőkeemeléssel való privatizáció számára is, továbbá megszűnt az állami devizahatósági engedélyeztetés kötelezettsége. A törvények értelmében már lehetségessé vált a 100%-os tulajdonszerzés és a társasági forma szabad megválasztása, a szabad tőketranszfer és a profit repatriálhatósága, valamint vezető tisztségviselői pozíció betöltése külföldi állampolgárok számára is. Igaz, az 50%-ot meghaladó külföldi részesedés esetén előzetes engedélyre volt szükség, az 1988-as törvényekről azért elmondható, hogy azok tulajdonképpen minden gátat lebontottak a külföldi működő tőke beáramlása elől és nemcsak hogy biztosították a befektetőknek a jogi garanciákat az államosítással szemben és a nemzeti

¹ Berend T. Iván – Ránki György (1976).

² Berend T. Iván – Ránki György (1969).

³ Dr. Majoros Pál (1999).

elbánás elvét, de különböző (elsősorban adó jellegű) kedvezményekkel próbálták Magyarországot még vonzóbbá tenni a külföldi beruházók számára.¹

Igazi ösztönzést a működő tőke nagyfokú beáramlásához az 1989. évi XIII. számú, a gazdálkodó szervezetek és a gazdasági társaságok átalakulásáról szóló törvény adott, mely már a privatizációba való bekapcsolódást is lehetővé tette a külföldi tőke számára.

Ezen rendelkezések következtében a beruházások jogi keretfeltétele a kelet-közép-európai térségben Magyarországon lett a legliberálisabb, ami nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a régióban a kilencvenes évek elején Magyarország kimagaslóan az élen járt a külföldi működő tőke beáramlását illetően.

A vidéki ipari városokban a veszteségesen működő magyar vállalatok szanálásával gyorsan nőtt a munkanélküliség, és mivel a fővárostól nem várhattak segítséget, a polgármesterek maguk kezdtek el nyugati befektetőket keresni. Néhány nyugat-magyarországi megye az ipari termelésben három számjegyű növekedést is elért a beáramló külföldi tőke hatására. A német gépkocsigyártó, az Audi 1992-ben érkezett Magyarországra, és Győrt választotta új gyára telephelyéül. A magyar állam 10 éves adókedvezményt biztosított számára. Az Audi az elkövetkező esztendőben is évente 150-300 millió euró működő tőkét hozott hazánkba. Munkaerőben nem volt hiány, mivel a mezőgazdasági gépeket előállító győri Rába 30 000-ról 8 000-re csökkentette alkalmazottainak létszámát, a Videoton székesfehérvári telephelyén 18 000-ről 3000-re csökkentette a személyzetét, hogy csak két példát említsünk a sok közül.

A munkanélküliség drasztikus emelkedése láttán a magyar kormány minden eszközzel igyekezett a külföldi tőkét becsalogatni az országba, elsősorban a többéves adómentesség vonzotta a befektetőket. Az Opel például Szentgotthárdon telepedett le a Rába egykori üzemében, a Philips pedig, amelynek több gyára is van Magyarországon, Székesfehérvárt választotta a videó lejátszókat gyártó legnagyobb üzemének telephelyéül. Az Opel a Rábával együtt alapította meg vegyes vállalatát 1990-ben az Opel Astra típusú gépkocsik összeszerelésére. 1992-ben az Opel megvette a Rába részesedését, azóta egyedüli tulajdonosa a magyar leányvállalatnak és 1999-ig több mint 380 millió dollárt fektetett be. A magyar állam 10 évre felmentette az Opelt a társasági adó fizetési kötelezettsége alól.²

5.2. A német tőke jelentősége hazánk gazdaságában

A rendszerváltás óta 2002 végéig összesen mintegy 25,3 Mrd USD működő tőke érkezett az országba. Ebből közel 8,7 Mrd USD (34%) mögött a német befektetők állnak.³ Ez az összeg azonban nem tartalmazza az újra befektetett profitot és az anyavállalatok által nyújtott beruházási hiteleket.

1993-tól – az USA-t megelőzve – Németországból származik a hazai működő tőke állományának legnagyobb része. Míg az amerikai tőke elsősorban a zöldmezős beruházások révén jött az országba, a német befektetések nagy része privatisációs vásárlások révén született.

¹ Dr. Majoros Pál (1999).

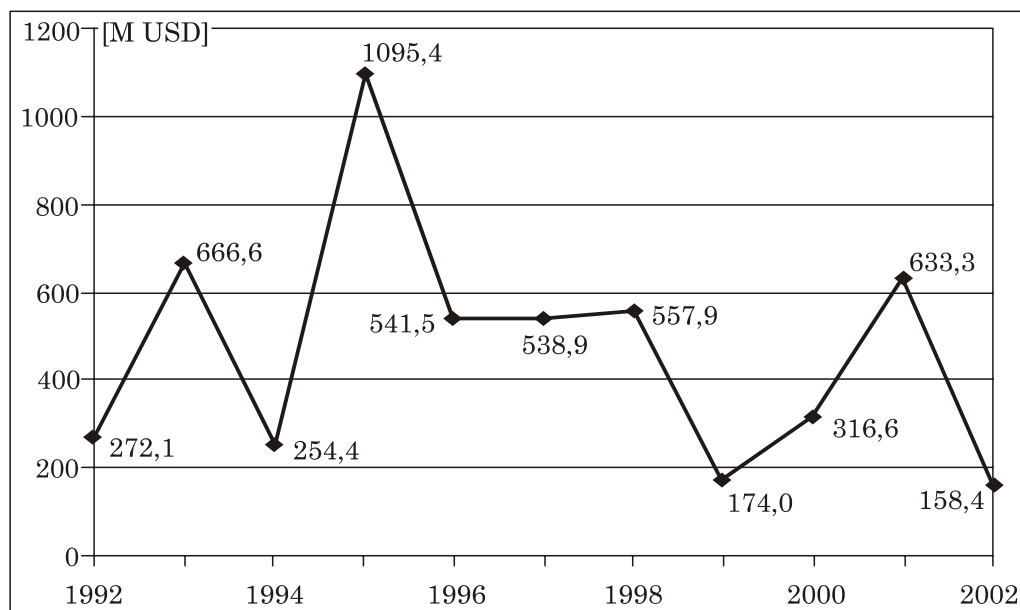
² Reinhard Engel i.m. 1999. p. 219.

³ Investitionen aus dem deutschsprachigen Raum. www.itd.hu és www.ungarischebotschaft.de.

A külföldi privatizációs befektetések összesítésében a reformok kezdetétől fogva szintén Németország áll az élen. Különösen a stratégiai szektorok (energia-, olaj- és gázipar, telekommunikáció) privatizációjában (1995) tettek szert a német konszernnek jelentős tulajdonhányadra (az RWE Energie AG és az Energieversorgung Schwaben például közel 47%-ban lett tulajdonosa az ELMŰ Rt-nek). Ezek többsége a megnyert tenderek keretében kötelezettséget vállalt további befektetések által történő vállalatfejlesztésekre is.

A működő tőke éves beáramlásának vonatkozásában ugyan Németország 2000-ben Hollandia után a második helyre szorult, de ez annak is betudható, hogy a német Deutsche Telekom 2 Mrd eurós MATÁV részvényvásárlása az Ameritech-től a külföldi fizetéselszámolás miatt nem került be a statisztikákba. Hosszú távú szempontból tehát marad Németország a legfontosabb beruházónk.

A 10 M USD fölötti nagyságrendű külföldi beruházások mintegy 26%-a érkezik Németországból, ha a kis- és középvállalatokat is nézzük, akkor 33-34%-os ez az arány. A kis- és középvállalatokba áramló német befektetések tehát átlagon felüliek. Ebben is tükröződik a német gazdaság azon – a 4.2. fejezetben már említett – sajátossága, hogy abban nagyon erős a kis- és középvállalati szféra szerepe – a gazdasági teljesítmény felét ezek adják.¹

19. ábra
Német működő tőke beáramlása Magyarországra²

¹ Die traditionellen Beziehungen bestimmen die Investitionen. www.itd.hu.

² Magyarország külgazdasága 1993, 1995, 1997, 1999, 2001. Éves jelentés 1998/1999, 2000/2001. NMIKK.

Az éves tőkebeáramlást vizsgálva (19. ábra) szembevetendő az 1993-as és 1995-ös magas teljesítmény, mely mögött elsősorban a privatizációs vásárlások állnak. Míg a német tőkeimport 1996 és 1998 között 540 M USD körül stabilizálódott, 1999-ben a befektetések értéke csupán 174 M EUR volt. Ez az alacsony összeg talán azt is jelzi, hogy a hazánkban megtelepedett vállalkozások már nyereséget termeltek és megindult ennek a nyerségnek a repatriálása. 2000-ben ismét lendületet vettek a német beruházások, melyek értéke 2001-ben már 633,3 M USD-ra tornázta fel magát, de 2002-ben ennek negyedére esett vissza.

A szép eredményekhez hozzájárult az adószabályozás, a jogrendszer és a társadalmi rendszer harmonizálása, illetve a viszonylag alacsony magyar bérszínvonal. Fontos az a tény, hogy a német befektetések esetén nem egyszerűen pénzügyi befektetésekről van szó, hanem termelő beruházásokról, amelyek hozzásegítenek a munkahelyteremtésen keresztül is a magyar exportképesség és foglalkoztatottság javulásához.

Az elmúlt néhány év rohamos fejlődésének üteme azonban nem valószínű, hogy tartható, mert a legnagyobb német befektetők lassan kimerítették a kapacitásukat. Erre enged következtetni az a tény is, hogy a kilencvenes évek vége felé a trend a már meglévő német befektetések körében a bővítések irányába fordult, az új vállalkozások alapítása pedig csökkent.

Magyarországon német részvétellel 2002. július 31-ig 18 470 cégalapítás történt, amiből 7793 működik rendszeresen, a többi vagy már megszűnt, vagy felszámolási eljárás alatt van. Becslések alapján ezen vállalatok több mint 200 000 főt foglalkoztatnak és egy részük zöldmezős beruházásként működik vámszabad területen. A magyar nemzeti termék egynegyedével jelentősen hozzájárulnak Magyarország gazdasági teljesítményéhez és fejlődéséhez.

17. táblázat
A tíz legnagyobb német befektető Magyarországon 2001-ben¹

Cégnév	Gazdasági ág	Befektetés összege (M USD)
Deutsche Telekom	telekommunikáció	1727
RWE Energie, EnBw AG	energiaipar	720
Volkswagen Audi	autógyártás	600
Opel	autógyártás	450
Bayernwerk	energiaipar	430
Siemens	telekommunikáció	300
Allianz AG	biztosítás	220
Bayrische Landesbank Girozentrale	bank	>200
VEW-Immobilien AG	ingatlan	160
Hoechst-Messer Griesheim GmbH	ipari gázok	150

¹ ITDH.

Az 50 legnagyobb magyar cég közül 11 német tőkebefektetéssel jött létre (pl. Audi, Bosch, Knorr Bremse, Siemens, Bayerische Landesbank stb.), nem számítva a nem németországi székhelyű, de német tőkebefektetéssel létrejött nagy cégeket, mint pl. az Opel Hungária Kft., Unilever, Philips.

A közelmúlt tapasztalatai azt mutatják, hogy az új beruházók száma enyhén csökken ugyan, de azok, akik már megtelepedtek hazánkban, további bővítő beruházásokat terveznek. Több német nagyvállalat a termelés mellett kutatás-fejlesztési bázisát is Magyarországra helyezte (pl. Siemens, Knorr-Bremse, Audi).

A német tőke ágazati irányultságáról elmondható, hogy az időben először a termelési ágazatokba, majd az idetelepült vállalatokat „kiszolgáló” banki szektorba, később a kereskedelembe és a szolgáltatói szférába érkezett. 2000-ben a befektetések 46%-át a termelő szektorban, 51%-át pedig az üzleti szolgáltató szférában hajtották végre. A termelő ágazatok tekintetében a német tőke – a privatizáció révén – elsősorban a feldolgozó és az energiaipari ágazatokba áramlott.

18. táblázat

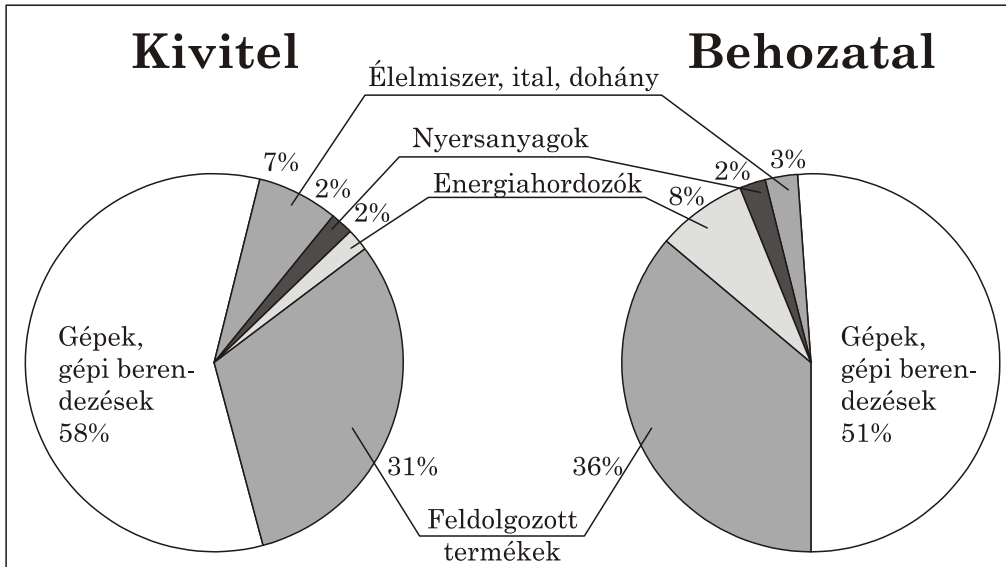
A magyarországi német tőkebefektetések ágazati eloszlása (2000)¹

Nemzetgazdasági ág	Mrd HUF	Százalék
Feldolgozóipar	209,2	28
Energiaipar	137,2	18
Építőipar	2,4	–
Kereskedelem	76,2	10
Logisztikai tevékenység, posta és távközlés	88,3	12
Pénzügyi tevékenység	62,1	8
Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások	160,4	21
Egyéb	21,9	3
Összesen	757,7	100

A német beruházásokra is jellemző továbbá a kilencvenes évek második felétől az a trend, hogy azoknak egyre kisebb részét teszik ki a munkaigényes ágazatok. A legnagyobb befektetések a tőkeintenzív és a csúcstechnológiai ágazatokban valósulnak meg. A feldolgozóiparon belül a német érdekeltségű vállalatok elsősorban a gép- és berendezésgyártó iparban, a járműiparban, a járműipari beszállító ágazatokban, a kohászati iparban, a szerszámgépiparban, valamint az elektromos és elektronikai iparban alapítottak cégeket.

Amennyiben ezt a képet összevetjük a magyar export és import termékszerkezetével (20. ábra), arra következtethetünk, hogy hazánk külkereskedelmét egyértelműen a külföldi – azon belül pedig a nagy arányban képviselt német beruházások mozgatják. Az export és import hasonló termékszerkezete pedig a magyar termelés bedolgozó jellegét bizonyítja.

¹ NMIKK.

20. ábra
Magyarország külkereskedelmének termékszerkezete 2002¹

A német működő tőke beruházások tehát nagymértékben hozzájárultak a magyar gazdaság modernizálásához, az exportképes, a fejlett országok képét mutató termékszerkezet kialakításához, melyben a gépipar dominál. A gazdaságot dinamizálta a húzóágazatnak számító közúti járműgyártásba, illetve elektromos és elektronikai iparba áramlott német tőke. Így lehetőség nyílt a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódásra.

A német befektetések területi megoszlását vizsgálva a 19. táblázat alapján az állapítható meg, hogy bár Közép-Magyarország részesedése mind a cégek számát (45%), mind a befektetések nagyságát (64%) nézve kiugróan magas, a vállalatok számának vonatkozásában a régiók közötti megoszlás valamennyivel kiegyenlítettebb: a dél-alföldi és a dunántúli régiókban 2000-ben közel azonos számú német érdekeltségű cég működött, ezektől elmaradást csak a két északi régióknak mutatott. Érdekes ugyanakkor, hogy pont e két régióban és Nyugat-Dunántúlon történtek ugyanakkor a legnagyobb értékű beruházások. Ez arra enged következtetni, hogy itt elsősorban a tőkeerősebb nagyvállalatok telepedtek meg.

Megyei szinten a legtöbb német érdekeltségű cég a közép-magyarországi régió kivül Bács-Kiskun, Veszprém, Baranya és Győr-Moson-Sopron megyében működött, a legkevesebb pedig Nógrád és Békés megyében – itt valósult meg a legkisebb volumenű tőkebefektetés is.

¹ www.ksh.hu, 2003. március 2.

19. táblázat
A német beruházások területi megoszlása Magyarországon 2000-ben¹

Régiók	Megyék	Cégek száma	Megoszlás régióként %	Befektetés (Mrd HUF)	Megoszlás régióként %
Közép-Magyarország	Budapest	3473	44,8	389,1	63,5
	Pest	1092		65,1	
Dél-Alföld	Csongrád	284	11,5	8,2	2,1
	Bács-Kiskun	775		7,5	
	Békés	107		0,2	
Közép-Dunántúl	Veszprém	557	11,0	3,0	3,2
	Komárom-Esztergom	214		11,6	
	Fejér	345		8,9	
Észak-Magyarország	Nógrád	58	4,7	1,5	10,1
	Borsod-Abaúj-Zemplén	269		36,4	
	Heves	155		34,4	
Dél-Dunántúl	Baranya	640	11,6	8,5	3,0
	Tolna	174		3,2	
	Somogy	372		9,9	
Észak-Alföld	Hajdú-Bihar	253	5,0	47,6	7,9
	Szabolcs-Szatmár-Bereg	115		6,1	
	Jász-Nagykun-Szolnok	137		2,5	
Nyugat-Dunántúl	Vas	199	11,4	36,7	10,0
	Győr-Moson-Sopron	534		31,7	
	Zala	425		3,4	

A hazai német befektetések 35-40%-a bajor eredetű. A bajor–magyar gazdasági kapcsolatok kiemelt intenzitása tehát a beruházások körében is megmutatkozik.

A kedvezőtlen adottságú Észak- és Kelet-Magyarország befektetési arányainak javulása nagymértékben köszönhető gazdaságdiplomáciánk azon törekvésének, melyek a regionális kapcsolatok fejlesztésére, bővítésére irányulnak, kihasználva a magyar gazdaság EU-csatlakozására való felkészítésének lehetőségeit. Észak-Rajna–Vesztfália gazdasági minisztériuma például kölni kereskedelmi kirendelt-

¹ Statisztikai Évkönyv 2001, KSH.

ségünk sugallatára már 1995-ben kinyilvánította Miskolccal és környékével való együttműködési szándékát, beleértve a fejlesztési-beruházási lehetőségek közös kihasználását is. De említhetnénk a német szövetségi elnök 1997-es magyarországi látogatását is, melynek során közbenjárt abban, hogy Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye mint beruházási telephely mutakozhasson be a délnémet térség több városában.¹

Különösen 1999-től növekedett a kelet-magyarországi befektetések száma és a megfelelő infrastruktúra kiépítésével még növelhető volna ez a szám. Ennek vonzereje abban rejlik, hogy gazdaságilag és infrastruktúráját tekintve fejlettebb a keletebbre fekvő országoknál (Szlovákia, Ukrajna, Románia).

A külföldi tőke beáramlását ugyanakkor kevésbé pozitív jelenségek is kísérték. Míg a beruházások számára eredendően vonzó északnyugati és középső országrész dinamikus fejlődésnek indult, a kevésbé vonzó területek viszonylag magas munkanélküliséggel és alacsony termelékenységgel küzdenek – a tőkebeáramlás tehát kiegyensúlyozatlan regionális fejlődéshez vezetett. A vámszabad területi beruházások gyarapodása pedig a magyar gazdaságban duális szerkezet kialakulásához vezetett, melyben a GDP és az export döntő többségét létrehozó külföldi cégek döntő többsége vámszabad területen működik, magyar beszállítói kapcsolatok hiányában kevésbé integrálódva a magyar gazdaságba.

A magyar kormány ezért, felismerve az ezen jelenségekben rejlő veszélyeket, kereskedelemfejlesztési és beruházás-ösztönzési politikájában külön figyelmet fordít a magyar kis- és közepes vállalatok megerősítésével a hazai beszállítói hálózat kiépítésére, és támogatásait regionálisan is differenciálja, hogy a kevésbé fejlett országrészeket is vonzóbbá tegye a külföldi tőke számára. Ennek hatására már az elmúlt években megfigyelhető a regionális különbségek valamelyes csökkenése, s – mivel a legkedveltebb befektetési területek munkaerő-piaci szempontból már szinte telítettek – a jövőben is várható ennek a tendenciának a folytatódása.

A külföldi tőke jelenléte a magyarországi tőzsdei cégek esetében is meghatározóvá vált. A magyar tőzsdei cégek közül tizenöt cégnek van külföldi szakmai tulajdonosa. Azon cégek árfolyamai, amelyek esetében a külföldi tulajdonos is jelen van a külföldi tőzsdéken, nagyban függ a külföldi teljesítménytől, és amennyiben az anyacég árfolyama elmozdul, a magyar leányvállalat általában követi ezt az elmozdulást. A legnagyobb német szakmai befektetők a Deutsche Telekom AG, az RWE Plus AG, az E.ON AG és a Bäumler GmbH. A Magyar Távközlési Rt.-nek 60%-ban a német Deutsche Telekom AG a tulajdonosa. A Deutsche Telekom 2002. évi veszteségeinek következményeként a Matáv is gyengélkedett a tőzsdén, és mivel romlott a német cég hitelminősítése, a Matáv is kedvezőtlenebb feltétellel juthat csak hitelekhez. Az RWE AG az Észak-magyarországi Áramszolgáltató Rt. és a Budapesti Elektromos Művek Rt. tulajdonosa, az E.ON AG pedig a Tiszántúli Áramszolgáltató Rt. és további észak- és dél-dunántúli áramszolgáltatók fő részvényese. A tőzsdén kívüli Bäumler GmbH a Styl Ruhagyár Rt. legnagyobb tulajdonosa.²

5.2.1. A német befektetéseket motiváló tényezők

¹ Juhász Imre: Töretlen a német befektetési kedv. Figyelő, 1997. február 20.

² HVG 2002.06.15. p. 111-113.

A külföldi működő tőke befektetések motivációi a legkülönbözőbb érdekekre, törekvésekre vezethetők vissza. Gondos, komplex elemzés előzi meg a megfelelő célország, telephely, tulajdonosi és működési forma kiválasztását. Alapvetően azonban valamennyi külföldi direkt befektetésről elmondható, hogy abban a biztonság (társadalmi-politikai-gazdasági stabilitás) és a profitszerzés lehetőségeinek javítása a fő mozgatórugó. A profit javítása, a költségek csökkentése és a termelés gazdaságosabbá tétele azonban már különböző tényezőkön alapulhat. A következőkben azokat a szempontokat ismertetjük, amelyek a német vállalatok magyarországi telephelyválasztásában játszhattak szerepet – kitérve ezen szempontok fontosságának időbeli átalakulására. Többször fogunk támaszkodni a Német–Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara által készített felmérésekre, melyek a befektetési döntések lehetséges szempontjait állítatják a magyarországi német befektetőkkel fontossági sorrendbe.

Magyarország, mint a térség élenjáró reformországa Németországban pozitív megítélésnek örvendett már a rendszerváltás előtti években is. Kedvező diplomáciai kapcsolataink, a német újraegyesítésben játszott szerep mind tovább erősítették ezt a véleményt.

A megfontolt német befektetők egyik legfontosabb szempontja a telephely megválasztásánál a politikai és gazdasági stabilitás. Hazánk ebből a szempontból sokáig kiemelkedett az átalakulóban levő kelet-közép-európai országok közül. Magyarország a délszláv háború és az orosz válság ellenére meg tudta őrizni politikai stabilitását, kedvező megítélését, amit OECD-tagsága, valamint sikeresen lezárt EU csatlakozási tárgyalásai még tovább növeltek. Hazánk a befektetett tőkének az átfogó jogi biztonságon kívül NATO-tagságával is biztonságot garantál. A magyar gazdaság hosszú távú, biztosnak tűnő növekedési pályája pedig, melyet a közelmúltban jelentkező világgazdasági krízisek (pl. orosz válság) sem igazán törtek meg szintúgy fokozta hazánk tőkevonzó képességét.

A délszláv háború befejeződése után a jugoszláv utódállamok stabilizálódásával a politikai és gazdasági stabilitás még most is elsődleges, de kifejezetten a magyarországi befektetésekben már veszített a jelentőségéből.

Mint ahogy a multinacionális vállalatokról általában, így a nagy német cégek magyarországi megjelenéséről is elmondható, hogy azok eleinte (gyakran minimális befektetéssel, pl. képviseleti irodán keresztül) stratégiai megfontolásokból jelentek meg, azaz hogy „megvessék a lábukat” Magyarországon. Épp ezért – főként a vegyiparban és a textiliparban – az első befektetők között jelentek meg hazánkban (pl. BASF-Kemipur 1989, Henkel 1992, KBC Kelmenyomó Rt. 1988). Megjelenésüket követően az első időkben az értékesítési hálózatuk kiépítésére, helyi szolgáltatások elterjesztésére törekedtek. Amennyiben megérte nekik beindítani a termeltetést is, abban eleinte a már jól bevált régi beszállítóikra támaszkodtak. Ezáltal újabb és újabb vállalatokat ösztönöztek a betelepülésre.¹

Abban, hogy a hazai befektetések legnagyobb része Németországból érkezett, valószínűleg nagy szerepet játszott a földrajzi közelség és a több száz évre visszanyúló gazdasági kapcsolatok hálózata. A XIX. századi nyugati technikai vívmányok vagy közvetlenül, vagy Ausztria közvetítésével Németországból érkeztek

¹ Hamar Judit: A külföldi és a hazai tőkével működő vállalatok szerepe a magyar iparban. In: Külgazdaság, 2001/4.

hozzánk. Ezáltal erős összefonódás alakult ki a német technikával. Ebből a szempontból ugyanakkor nagy konkurensünknek számít Csehország, ahol a történelmi gyökerek még mélyebbre nyúlnak, s a földrajzi távolság is kisebb. Nem véletlen, hogy a térségünkbe áramló német tőke legnagyobb része Csehországba irányul.

A tőkevonzó képesség szempontjából a beruházási légkör, azaz a kereskedelem liberalizáltsága, a piac korrekt szabályozása, átláthatósága, a gazdaságpolitika állandósága, a piac árstabilitása, a jogi keretek átláthatósága és stabilitása (adórendszer, engedélyezési rendszer, számviteli rendszer, elérhető tulajdonhányad, repatriálási lehetőség, foglalkoztatási szabályok stb.), a kis bürokrácia és a befogadó ország beruházás ösztönzési rendszere is meghatározó fontossággal bír. Az adóelőnyök visszavonhatósága miatt a külföldi működő tőke – mely nagyon fontosnak tartja a kiszámíthatóságot – inkább preferálja a termelést megelőző szakaszban nyújtott támogatásokat (kedvezményes telephely- vagy infrastruktúrabiztosítás, munkahely-teremtési hozzájárulás stb.).

A magyar gazdaság stabil gazdasági és pénzügyi háttérrel rendelkezik, a kereskedelem és a tőkebefektetések szabályozása liberális. A hazai 18%-os társasági adó alacsonynak számít mind az EU-ban, mind Csehországgal és Lengyelországgal összehasonlítva. Foglalkoztatási szabályaink, a szakszervezetek gyengesége miatt a magyar munkaerőre akár hétvégén is lehet számítani. A jogszabályok átláthatóságát, a gyakori változtatásokat és a bürokratikus ügyintézését azonban még napjainkban is éri kritika a külföldi befektetők részéről.

A regionális gazdasági integrációkban való részvételünk – az EFTA tagállamival és más országokkal kötött szabadkereskedelmi megállapodásaink, CEFTA-megállapodásunk és közelgő uniós csatlakozásunk – is jelentős mértékben növelte az ország tőkevonzó képességét.

Magyarország földrajzi fekvése stratégiai szempontból ideális: a befektetők mintegy ugródeszkeként használva az országot, könnyen eléri innen a keleti, délkelet-európai és a balkáni piacokat is. A német befektetők középtávon főleg Oroszország, de más dél-európai államok politikai és gazdasági stabilizációjával számoltak, s ehhez Magyarországot tekintették hídfőállásnak. Az sem elhanyagolható szempont továbbá, hogy több országgal is határosak vagyunk, tehát több ország piacaihoz is nyújtunk könnyű elérhetőséget. Budapest közép-európai központi fekvése pedig magában rejti annak a lehetőségét, hogy jó közlekedési összeköttetései révén a régió logisztikai központjává, hagyományosan erős gazdasága révén pedig a régió pénzügyi és kereskedelmi centrumává váljék.

A Magyarországon szép számban fellelhető kisebb méretű, korábbi hagyományos kapcsolatokat ápoló német tulajdonú vállalatok inkább a belső keresletre, a hazai piacra építettek, amely a kilencvenes évek elején még korántsem volt telített. A NMIKK által 1994-ben megkérdezett német érdekeltségű vállalatok 66%-a a helyi piac meghódítását nevezte meg bejövetele fő motívumaként.

1993-ban a kedvezőtlen németországi gazdasági helyzet miatt, a termelés racionalizálása érdekében (költségcsökkentés) a vállalati kör egyre nagyobb mértékben foglalkozott termelésének külföldre – elsősorban Kelet-Közép-Európába, illetve Délkelet-Ázsiába – telepítésével. A termelés Magyarországra való kihelyezésében fő szempont a németországinál jóval alacsonyabb termelési költségek (többek közt az olcsó, de viszonylag szakképzett munkaerő) voltak, a helyi piac

mérete és potenciálja itt nem játszott szerepet, hiszen a Magyarországon előállított termékek túlnyomó többségét exportra termelték. Ez a hatékonyságkereső magatartás főként a járműiparban figyelhető meg: a „multik” nemzetközi munkamegosztásában Magyarországon alkatrész előállítás és összeszerelés folyik.

A bérköltség-szempont jelentősége az utóbbi években azonban valamennyire csökkent. A magyarországi átlagos bérszínvonal ugyanis a termelékenység javulását meghaladó mértékben emelkedett. Bár a nyugat-európai színvonalat még messze nem érte el, ebből a szempontból a még elmaradottabb kelet-közép-európai országokkal és Ázsiával viszont már nem vehetjük fel a versenyt. A textilipari bér munka-feldolgozás területén például egyre több német befektető keresett az elmúlt években Ukrajnában vagy Romániában partnert.¹

Megállapítható, hogy Magyarország az elmúlt időszakban határozottan veszített versenyképességéből a térség meghatározó gazdaságaival szemben. A minimálbér jelentős emelése és a forint felértékelődése nyomán nem következett be a foglalkoztatottság drasztikus csökkenése, de az árfolyam erősödésével együtt erős versenyképesség rontó hatása volt.

20. táblázat
A hozzáadott érték alapján számított fajlagos munkaköltség
(előző év azonos időszaka = 100)²

	1998	1999	2000	2001	2002 I.-VI.
Csehország	114,5	101,7	100,3	108,3	110,1
Lengyelország	98,0	97,9	105,7	114,0	99,5
Magyarország	97,8	98,7	103,2	110,8	116,0

A számítás euróban, a társadalombiztosítási terhek figyelembe vételével készült.
A 2002. évi adatok számításakor ipari termelési indexekből indultunk ki.

A régió versenytárs országaival összehasonlítva (itt elsősorban a Cseh Köztársaságra és Lengyelországra gondolunk) az utóbbi két évben szintén komoly fajlagos bérköltség-emelkedés történt, köszönhetően a termelékenységet meghaladó bérnövekedésnek és a nemzeti fizetőeszköz felértékelődésének. Az egységnyi termékre jutó munkaerő-költség a 2001–2002 években azonban egyaránt hazánkban emelkedett a legnagyobb ütemben. A zloty gyengüléséből eredően az euró alapon számított lengyelországi fajlagos munkaerő-költség ráadásul csekély csökkenést mutatott (l. 20. táblázat).

Az emberi erőforrás területén azonban a liberálisabb magyar munkajogi szabályozások és a nyelvtudás is vonzó tényezőnek számít. A PEX autóipari beszállító cég vezérigazgatója például azzal indokolja a magyarországi telephelyválasztást, hogy az itteni dolgozók éjjel és vasárnap is készek dolgozni és gyakran jól beszélnek németül.

Örömteli fejlemény, hogy a munkaerő képzettsége egyre nagyobb vonzerőt gyakorol a német tőkebefektetésekre, az ezredforduló után a megkérdezettek kö-

¹ Juhász Imre: Töretlen a német befektetési kedv. Figyelő, 1997. február 20.

² GKM számítás a nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján.

rében már a második legfontosabb szempont ez. Ennek megfelelően a befektetők magyar leányvállalataikat egyre inkább olyan feladatokat adnak, melyek elvégzéséhez magasabb szaktudás szükséges és legtöbbször pont ez a faktor indukálja a további régióbeli terjeszkedést. Az is megfigyelhető tendencia továbbá, hogy egyre több külföldi nagyvállalat veszi fontolóra a telephely közelében található műszaki, természettudományi egyetemek kapacitásait is, melyek laborjaiban a diákok bevonásával végezhetik kutatásaikat. A magyar felsőoktatás ugyanis jó hírnévnek örvend, amire építeni lehet a K+F tevékenységek hazánkba telepítésekor. Az egyetemek bevonása pedig hozzájárul ahhoz is, hogy a hallgatók kellő gyakorlatra tegyenek szert, s mire végeznek, probléma nélkül beállhassanak ezen vállalatok kutatóinak sorába.

Tovább növelték a befektetési kedvet, de nem tartoznak a legfontosabb szempontok közé a magyar kormány részéről beígért adókedvezmények. Vannak ugyan, akik újabban (2002) panaszkodnak az adókedvezmények feltételeinek megszigorolására és a megkérdezettek 37%-a kifejezetten elégedetlen a támogatások nagyságával, a többség ugyanakkor azt a nézetet képviseli, hogy a célirányos állami támogatások továbbra is nagy lehetőségeket rejtenek magukban különösen az egészségügy, infrastruktúra, regionális fejlesztések és lakásépítés területén.

21. táblázat

A német befektetők befektetési motívumainak alakulása¹

Motivációk	1994	1998	2000	2001	2002
Új piacok megszerzése	2	3	1	1	1
Politikai stabilitás	1	1	2	4	3
Alacsony bérköltség	3	2	3	3	4
Földrajzi elhelyezkedés	4	4	5	6	5
Munkaerő képzettsége	5	5	4	2	2
Kevés adminisztratív korlátozás	7	6	6	7	7
Alacsony adóterhek	6	7	7	8	8
Importkorlátozások áthidalása	8	8	9	10	10
Alacsonyabb szintű környezetvédelmi előírások	9	9	8	9	9
Közelgő EU-csatlakozás (a 2000 utáni felmérésekben szerepel szempontként)				5	6

Magyarország infrastruktúrája és az itteni körülmények is vonzó hatással lehetnek. Az autópályák közelében kialakított ipari parkok egész Nyugat-Európából könnyen elérhetőek. A német üzletemberek hazánkban is megtalálják az otthon megszokott bankokat, biztosítótársaságokat. A telekommunikációs infrastruktúra –

¹ NMIKK.

az ide irányuló külföldi befektetéseknek is köszönhetően – magas színvonalú, a mobiltelefon szolgáltatók az egész országot sűrűn behálózzák. Az sem utolsó szempont továbbá, hogy a Magyarországra települő üzletemberek az itt fellelhető nivós lakások, életkörülmények miatt nem kényszerülnek a megszokott komfort feladására.

A 21. táblázat mutatói is megerősítik, hogy 1994 és 2002 között a német befektetők szinte mindvégig a politikai stabilitást, a piacszerzést, a termelési költség-előnyöket, Magyarország kedvező földrajzi elhelyezkedését és a munkaerő képzettségét jelölték meg, mint azt az öt legfontosabb tényezőt, amely miatt a telep-helyválasztásnál hazánk mellett döntött.

A legfontosabb befektetési motívumként 1998-2002 között a magyarországi új értékesítési piacok meghódítása áll. A vállalatok kb. 70%-a nevezi meg ezt az első helyen. Ugyancsak a nagy jelentőségű motívumok közé került az utóbbi években Magyarország közelgő uniós csatlakozása is.

5.2.2. Kritikus telephelyi adottságaink – német szemmel

A magyarországi német érdekeltségű vállalatokat bizonyos telephelyi adottságok negatívan befolyásolják üzleti tevékenységükben. A magyar gazdaság további fejlődése szempontjából nem elhanyagolható ezen kritikák ismerete, hiszen beruházásbarát klíma kialakítása csak ezek figyelembevételével lehet igazán sikeres.

A befektetések szempontjából negatív tendenciaként értékelhető, hogy Magyarország az ezredforduló után egyre kevésbé számít alacsony bérű országnak. További problémát jelentenek a munkaadók nemzetközi összehasonlításban is nagyon magas társadalombiztosítási költségei. Magyarország azonban továbbra is vonzó célpontja maradt a német tőkének a magas termelékenység miatt.

2002-ben a német befektetők 45%-a panaszolja, hogy hiány van szakképzett munkaerőben. Ez különösen a közép-magyarországi és nyugat-dunántúli régióra igaz, míg más, a külföldi tőke számára eddig kevésbé vonzó régiókban a munkanélküliek száma továbbra is magas.

Évek óta következetesen figyelmeztetnek arra is, hogy Magyarországon a képzettségi szint nem kielégítő. A cégek egyre szélesebb körben kénytelenek felvállalni a szakmai képzést, ám ez nagy költségekkel jár. JÜRGEN ILLING, a NMIKK volt elnöke szerint „Magyarország nem élhet a múlt legendáiból, amelyek szerint itt bőséges a szakképzett munkaerő”.¹ Amennyiben ebben továbbra sem történik javulás, ha a magyar kormány illetékesei a közeljövőben nem hozzák összhangba a szakmai képzést a gazdaság követelményeivel, Magyarország elveszítheti egyik, a német vállalatok letelepedése szempontjából nagyon fontos telephelyi előnyét, hiszen a szakképzés színvonala idáig a magyarországi megjelenés egyik fő szempontja volt (l. a 21. táblázatban, ahol a munkaerő képzettségét 2001/2002-ben a 2. legfontosabb szempontként jelölték meg). Ezen a területen tehát sürgős lépéseket kell tenni, és ezt felismerte a magyar kormányzat.

A megkérdezett vállalatok jelentős hányada panaszkodik továbbá a hivatalokkal, a jogbizonytalansággal és a korrupcióval kapcsolatos problémákról, igaz, ez utóbbi az elmúlt három év folyamán csökkenő tendenciát mutat.

¹ Éves jelentés 2001/2002. NMIKK

22. táblázat
A magyarországi német befektetők a következőket kritizálják (%)¹

Panaszok	1999	2000	2001	2002
A szakképzett munkaerő hiánya	43	46	43	45
Nem kielégítő képzettségi szint	38	34	35	36
Rossz infrastruktúra	22	22	26	29
A helyi beszállítói hiányosságok	36	35	26	31
Hivatalok nehézkes működése	42	40	44	42
Jogbiztonság hiánya	n.a.	31	30	36
Korrupció	n.a.	32	26	22
A dolgozók alacsony teljesítőkészsége	n.a.	37	35	30
Alacsony termelékenység	33	35	38	38

Továbbra is kifogásolják a rossz infrastruktúrát és a beszállítói hiányosságokat. Azon magyar szállítók iránti érdeklődés, amelyek a szükséges minőséget biztosítani tudják, rendkívül nagy. Az, hogy a megkérdezetteknek csupán 31%-a említi ezt a problémát, egyrészt azzal magyarázható, hogy a cégek felkészültek erre az esetre, másrészt pedig értékelik, hogy a kormány vállalatfejlesztési programja és a Széchenyi-program keretében már jelentős lépések történtek ez ügyben.

Az előző évekhez hasonlóan utalnak a német érdekeltségű vállalatok az esetenkénti túlságosan alacsony termelékenységi szintre. A munkatársak teljesítőkészségét azonban pozitívabban ítélik meg.

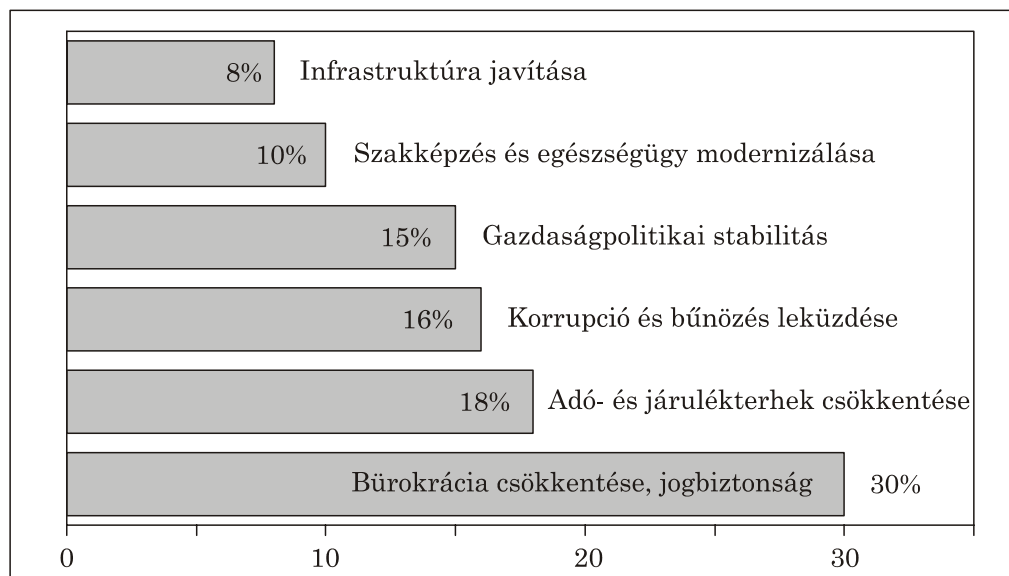
5.2.3. A német befektetők javaslatai a magyar kormánynak

A Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara által megkérdezett német befektetők javasolják a kormánynak az állami intézkedések kiszámíthatóságának fokozását, ezen belül a bürokrácia mérséklését, a jogbiztonság megerősítését, a gazdaságpolitikai stabilitást, valamint a korrupció és kriminalitás megfékezését. Fontosnak tartják a jövőre nézve az adók és egyéb járulékok csökkentését. Javasolják továbbá az oktatásügy átalakítását, mivel hiányolják a munkaerőpiacon a szükségleteiknek megfelelő szakképzett munkaerőt – főleg a szakmunkások körében. A képzés modernizálása egyre sürgetőbb igényként jelentkezik. Nagyon sok vállalat maga is felvállalja a belső szakmai képzést, de ez tovább növeli az egyébként is növekvő költségeiket. A NMIKK is igyekszik segíteni szakmai tapasztalataival, valamint képzési programokat kínáló és képzési feladatokat ellátó Német-Magyar Képző Központjával.

A NMIKK a probléma gyökerét egyrészt abban látja, hogy a felsőoktatásban a fejkvóta miatt az egyes szakok beindítása sokszor a piaci igényektől függetlenül történik, másrészt abban, hogy Magyarországon általában véve nagyon rossz a

¹ NMIKK.

szakképzés imázsa. Mindenki diplomát akar szerezni, pedig még a fejlesztő intézetek sem lehetnek középfokú végzettségű szakemberek nélkül. A NMIKK szakemberei a megoldást a németországihoz hasonló kétszintű oktatási rendszer bevezetésében látják amelyben jelentős hangsúlyt kap az üzemi gyakorlat.

21. ábra
Javaslatok a magyar kormány számára (%)¹

HETÉNYI PÉTER, a Siemens elnök-vezérigazgatója és a NMIKK elnöke fontosnak tartja továbbá a kis- és középvállalatok segítségét is, melyek az itt megtelepedett cégek beszállítói bázisát jelentik. Ezek támogatása már csak azért is érdemes, mert az értékteremtésben nagy szerepet játszó K+F vállalkozások is általában kis létszámmal indulnak.

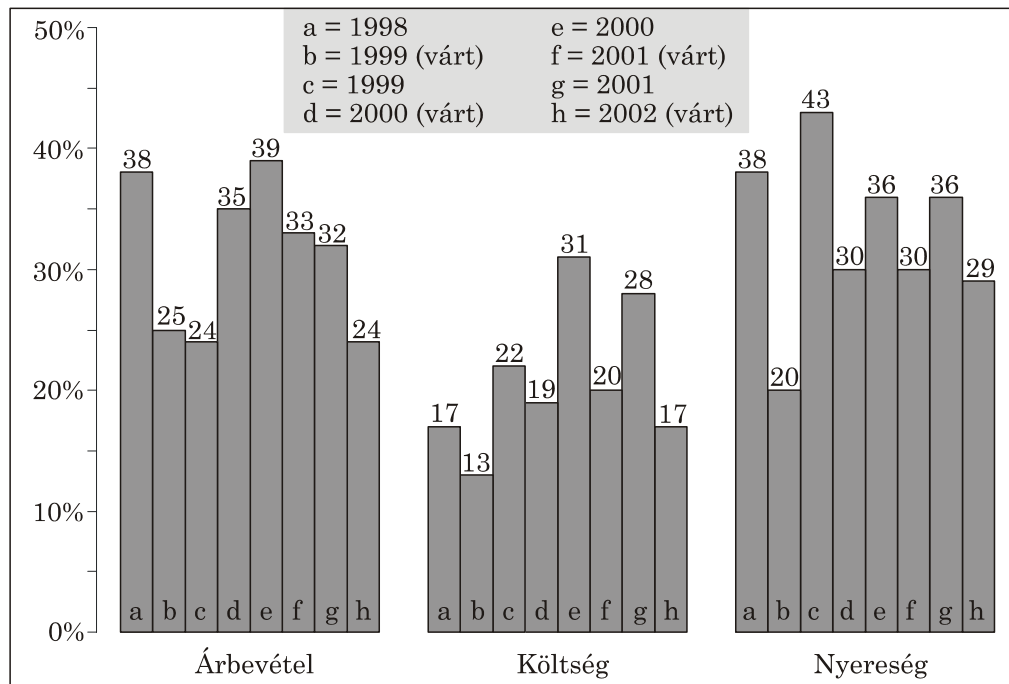
5.2.4. A hazánkban működő német érdekeltségű vállalatok elégedettsége

Ahhoz, hogy a német befektetők a jövőben se gondoljanak a továbbállásra, sőt, még pótlólagos beruházásokat hajtsanak végre Magyarországon és jó hírnév kelésével további vállalatokat ösztönözzenek a megtelepedésre az szükséges, hogy magyarországi működésük elégedettségre, jó közérzetre adjon okot. A Német–Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara minden év tavaszán felmérést készít a magyarországi német érdekeltségű tagvállalatok között, hogy tájékozódjon azok elégedettségéről és kilátásairól (konjunktúra-jelentés).

A következőkben ezen konjunktúra-jelentések összevetésével vizsgáljuk, hogyan változott 1998 és 2002 között a német befektetők helyzete és milyen várakozásokkal tekintenek a következő évekre.

¹ NMIKK.

A német érdekeltségű vállalatok eredményességi mutatóit vizsgálva elmondható, hogy azok az utóbbi években összességében jónak számítanak. 1998 és 2000 között mind árbevételük, mind nyereségük átlagosan 30-35%-kal emelkedett, ami kedvezőnek mondható.

22. ábra

A német befektetők nyereségének alakulása 1998-2001 (bruttó adatok alapján)¹

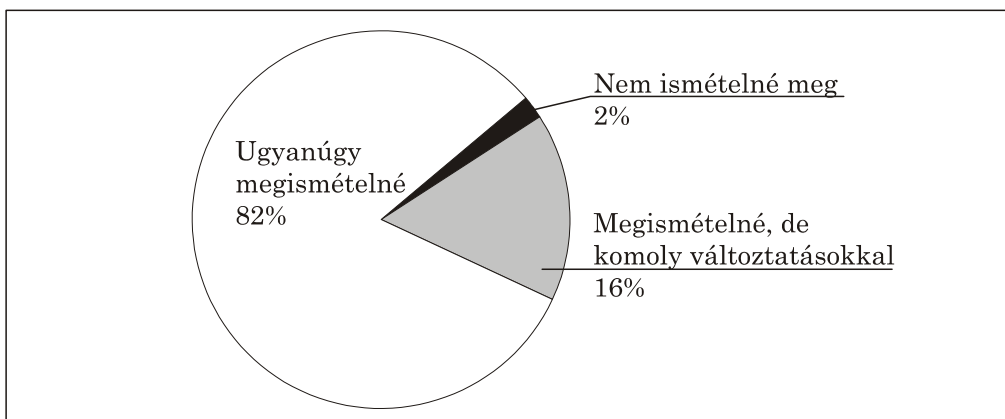
Ugyanakkor a vártnál nagyobb, gyorsuló ütemben nőttek a vállalatok költségei, ami a nyereség mérsékeltebb emelkedéséhez vezetett. Ezzel kapcsolatban a befektetők azonban még 2001-ben is optimistának mutatkoztak, hiszen az akkori 28%-os költségnövekedés ellenére 2002-re csak 17%-os növekedést jósoltak. A költségek emelkedése mögött részben az adók változása, részben az árfolyamváltozások állnak, de számottevően megugrottak a személyi költségek is – s ezeket a német vállalkozók már nem építhették be üzleti terveikbe.

Érdekes, hogy nyereségük növekedésével kapcsolatban minden vizsgált évben rosszabb eredményt prognosztizáltak a német befektetők, mint ahogy az ténylegesen alakult. Ezt a hagyományt követték a 2002-es évben is, amikor is mind az árbevétel-, mind a nyereség-növekedés terén kisebb növekedésre számítottak, mint amilyen az előző évben bekövetkezett.

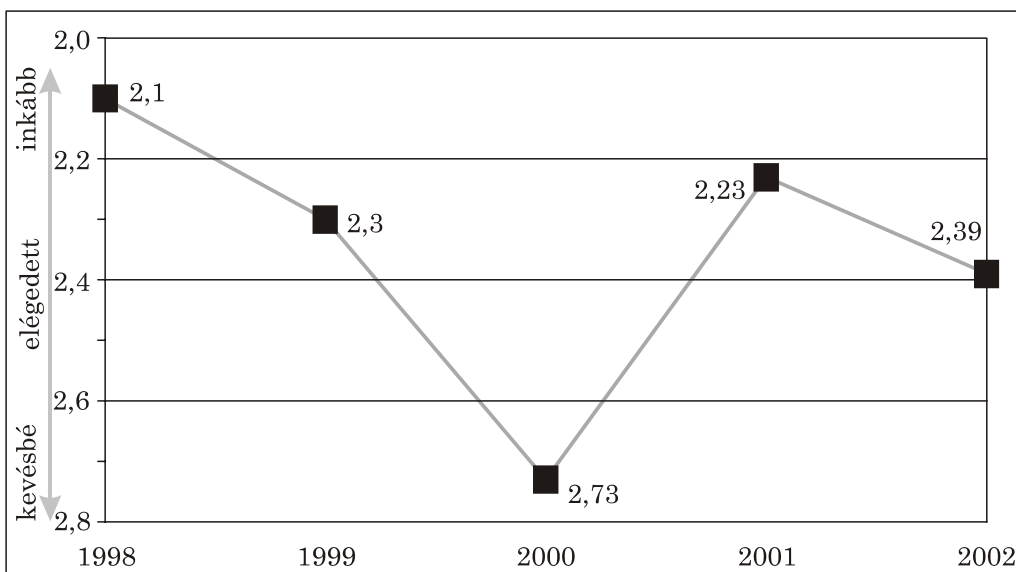
A NMIKK felmérései szerint a Magyarországon tevékenykedő német befektetők – az utóbbi évekhez hasonlóan – összességében 2002-ben is elégedettek Ma-

¹ NMIKK.

gyarországra jövetelükkel. 98%-uk nyilatkozott úgy, hogy ha újra ilyen döntés előtt állna, szintén hazánkat választaná befektetése színteréül. Ebből 16% ha újra kezdené, akkor korábban, koncentráltabban vagy tőkeintenzívebb módon kezdene üzleti tevékenységbe Magyarországon.

23. ábra
Megismételné-e üzleti tevékenységét Magyarországon?¹

24. ábra
A német érdekeltségű vállalatok elégedettsége az 1-5 skálán¹

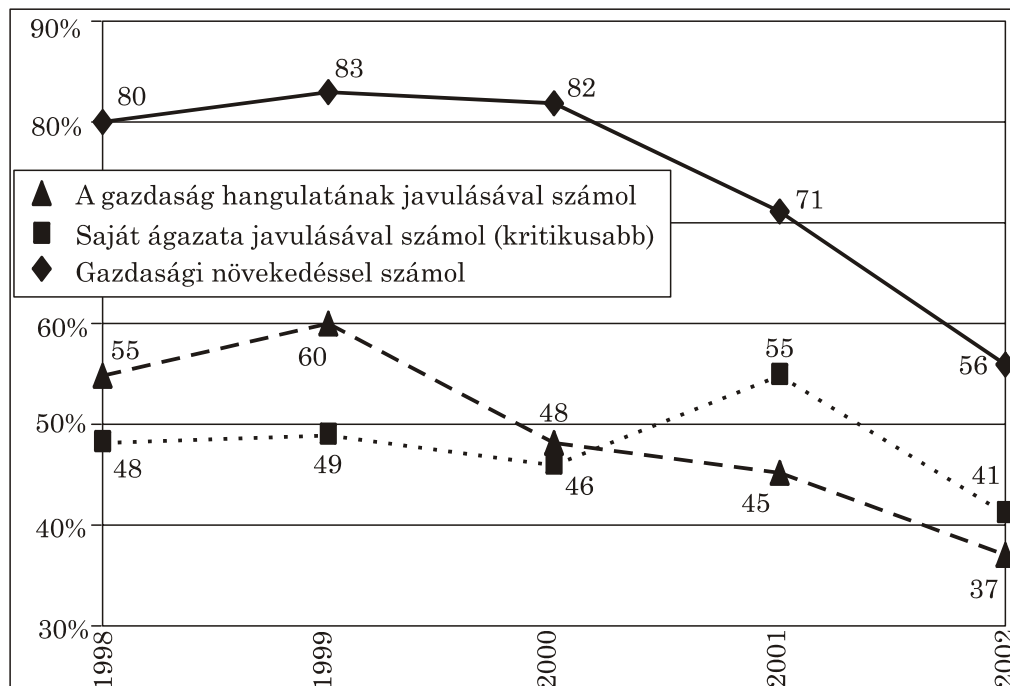
¹ NMIKK.

A vállalatok elégedettsége az 1-től (nagyon elégedett) 5-ig (nagyon elégedetlen) terjedő skálán 1998 óta csak minimális változást – hol csökkenést, hol növekedést – mutat, s értéke még 2002-ben is a 2-es értékhez (elégedett) áll közelebb (l. 24. ábra). A német vállalatok tehát – kritikus, de konstruktív javaslataik mellett is – alapvetően elégedettek magyarországi üzleti tevékenységükkel. Erre talán jó okot ad az is, hogy az MTA Világgazdasági Kutató Intézet számításai szerint a jobb német cégek nálunk megvalósított termelésből származó nyeresége eléri a 7-8%-ot, miközben ez a mutató a németországi feldolgozóiparban átlagosan csak 2%.¹

5.2.5. A német befektetők várakozásai és tervei Magyarországon

Elvárások a további fejlődéssel kapcsolatban

A német befektetők az elmúlt években tartózkodóan, optimistán tekintettek a jövőbe. A 2002-es konjunktúra-jelentésnek megfelelően jóval visszafogottabbak lettek.

25. ábra

Német érdekeltségű vállalatok kilátásai az elkövetkező évekre (%)²

Míg a kilencvenes évek végén a vállalatok több mint 80%-a számolt Magyarországon pozitív gazdasági fejlődéssel, ez az arány 2002-ben 56%-ra csökkent. Még

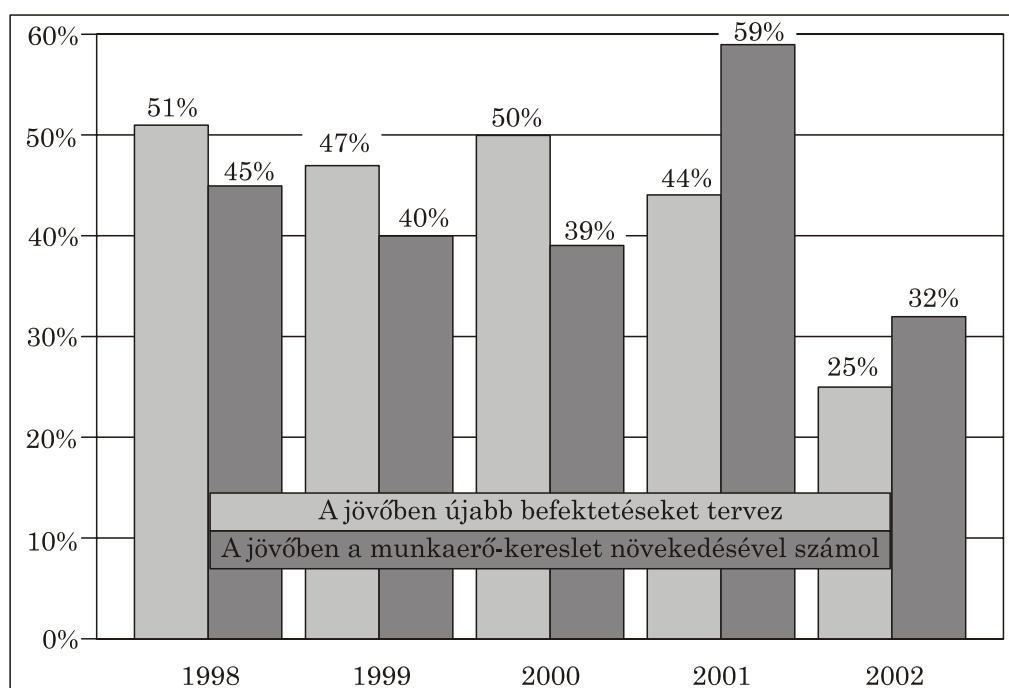
¹ Éves jelentés 2001/2002, NMIKK

² NMIKK.

kevesebb az optimista befektető, ha a megkérdezetteket saját szektoruk jövőjéről kérdezték (amit természetesen mindig kritikusabb szemmel néznek), bár ezen a téren arányuk az elmúlt években sem nagyon volt 50%-nál magasabb. A gazdaság hangulatának javulásával még ennél is kevesebben (37%) számolnak a 2002-ben.

A vállalatok befektetési tervei

Az optimizmus megtörése a vállalatok befektetési terveinél is érződik. A 2002-ben megkérdezettek csupán 25%-a tervez a jövőben további befektetést, s szintén kevesebben, csak 32%-uk számol munkaerő iránti növekvő keresletével. Ilyen visszafogottság már évek óta nem volt jellemző.

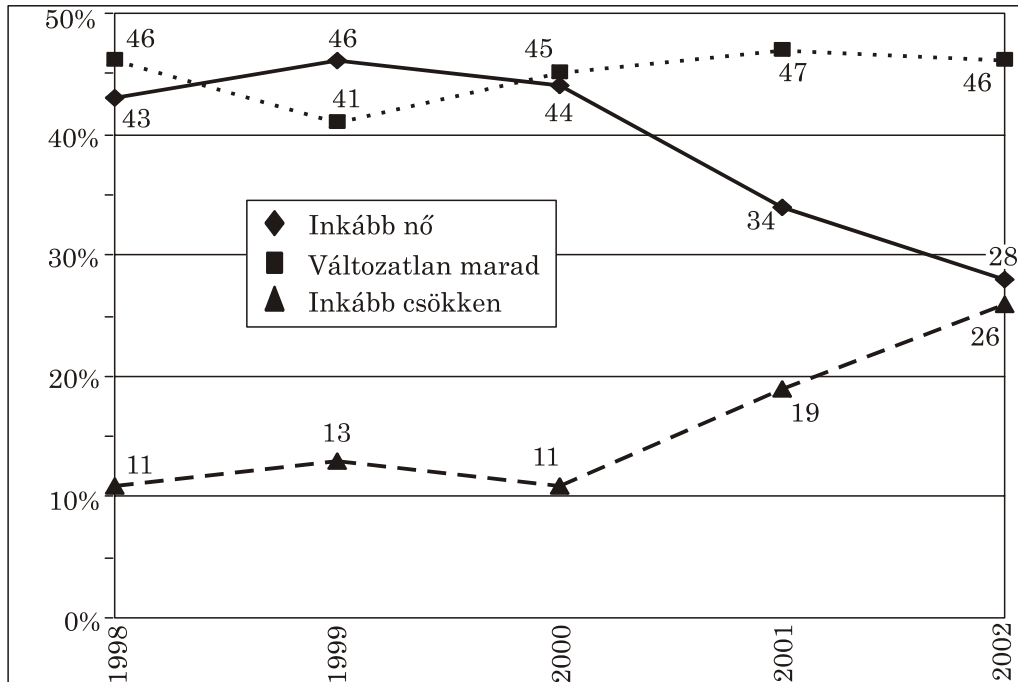
26. ábra

A német befektetők várakozásai és tervei Magyarországon¹

Ugyanez a hangulatromlás érzékelhető, mikor Magyarországot, mint befektetési helyszínt értékelik a német érdekeltségű vállalatok. Az elmúlt évek folyamán egyre kisebb azoknak az aránya, akik úgy gondolják, hogy hazánk attraktivitása a jövőben növekedni fog, s ezzel párhuzamosan egyre többen gondolják ennek az ellenkezőjét. Így 2002-ben e két ellentétes véleményt osztó tábor aránya szinte azonos: 28–26% lett. A többséget 2002-ben azon befektetők képviselik, akik sze-

¹ NMIKK.

rint Magyarország vonzereje ugyanolyan marad. Ezek aránya 1998-2002 között változatlanul 45% körül mozog.

27. ábra

A magyar befektetési szintér vonzereje a következő években (%)¹

5.2.6. Az EU csatlakozás várható hatásai a működő tőke befektetésekre

Európai uniós csatlakozásunk közeledtével egyre fontosabbá válik a kérdés, hogy a belépés után mire számíthatunk a magyar gazdaság életében az elmúlt másfél évtizedben kiemelkedő jelentőségű külföldi működő tőke befektetések területén. Vannak, akik a beruházások robbanásszerű növekedésére számítanak, mások szerint a beáramló működő tőke az utóbbi évek tendenciájához hasonlóan továbbra is stagnálni fog az évi 2 Mrd EUR körül.

Az első nézet képviselői azzal érvelnek, hogy a magyarországi német cégek gyakorlatilag már részei az uniós belső piacnak, s eredményeikkel bátoríthatják a további vállalkozásokat (elsősorban a kis-és közepes cégeket) a betelepülésre. Emellett a magyarországi működő tőke befektetések alakulását az EU-hoz később csatlakozó dél-európai országok (1986: Portugália és Spanyolország csatla-

¹ NMIKK.

kozása) vagy az ír gazdaság esetével állítják párhuzamba, ahol a tagság elnyerése után megduplázódott a tőkeáramlás.¹

A külföldi tőkével működő cégek mára elért meghatározó gazdasági súlya alapján egyértelmű, hogy azok az eddigi fejlődés fontos hordozói voltak. Azok, akik nem számítanak a befektetések csatlakozás utáni látványos fellendülésére, éppen ezzel, azaz a működő tőke magyar gazdaságban való mai domináns részarányával érvelnek.²

Erre enged következtetni az is, hogy a fent említett országok akkori helyzete sok mindenben eltért Magyarországtól. Portugáliában például a külföldi működőtőke-befektetések szabályozásának liberalizálása 10 évvel az EK-hoz való csatlakozás előtt kezdődött (1976/77) és közvetlenül a belépés előtt teljesedett ki. Magyarországon ez a fajta liberalizáció már 16 évvel a taggá válás előtt elindult és a külföldi beruházások viszonylag rövid idő alatt nagy jelentőségre tettek szert. Míg Portugáliában a csatlakozás előtt három évvel a működő tőke befektetések részesedése a GDP-ből nem érte el az 5%-ot, addig Magyarországon ez a részesedés kb. ugyanennyi idővel a csatlakozás előtt a GDP 45%-át is meghaladta, tehát közel tízszerese volt a portugál aránynak.

De nem csak az alacsony tőkeállomány volt az oka a csatlakozás utáni gyors tőkebeáramlás növekedésnek. Ezek az országok a csatlakozás utáni befektetések támogatásához jelentős közösségi forrásokat is igénybe vettek (strukturális alapok).

Magyarország helyzete abban is más, hogy míg Portugália a csatlakozás után még évekig (Írország napjainkig) folytathatta a beruházóknak jelentős kedvezményeket adó, az EU szabályok alól kivételt képező befektetés-ösztönzési politikáját, addig a most csatlakozó kelet-közép-európai államoknak erre nem lesz lehetőségük. Magyarországnak a nagybefektetői adómentesség rendszerét már 2003. január 1-jétől át kellett alakítania. Ugyancsak megszűnik a befektetés-ösztönzés másik vonzó eleme, a vám szabadterületi vállalat alapítás lehetősége. Igaz, az EU-ban nem kizárt a vám szabad területek alapítása, de ezek szigorú engedélyezési eljáráshoz kötődnek, s az engedély kiadásához minden tagállam beleegyezésére szükség van.³

Vajon elriasztja-e mindez a külföldi beruházókat? Az adókedvezmények formai átalakulása és feltehető mérséklődése minden közlés szerint viszonylag csekély mértékben befolyásolja a multinacionális cégeket, mint ahogyan a beáramlásban, a hosszú távú meglepedésben sem ezek, hanem inkább az ennél fontosabb stratégiai megfontolások játszották a meghatározó szerepet. Az mindenesetre megnyugtató, hogy a magyar kormánynak az EU-tárgyalásokon a várakozásoknál jobb eredményeket sikerült elérnie a kedvezmények ügyében.

A Deloitte and Touche tanácsadó cég szerint a csatlakozás után a kelet-európai országokba irányuló működő tőke mennyiségét leginkább az korlátozza majd, ha a „felzárkózási szorongás” a termelékenység növekedést meghaladó bérnövelésbe hajszolja ezeket a gazdaságokat. A 2002-es év nagyarányú béremelése tőkevonzó képességünket rontó tényezőnek számít. Lehetséges azonban, hogy azok a német

¹ Nagy Lajos: Külpiaci rejtelmek. Cégvezetés, 2002. október.

² Antalóczy Katalin In: Körkérdés az EU-csatlakozás várható közvetlen hatásairól. Külgazdaság, XLVII. évf., 2003. március

³ Losoncz Miklós: Az EU-csatlakozás várható hatása a külföldi működőtőke importra Magyarországon. Európai Tükör, 2001. 1.sz.

cégek, akik az unión belül maradván szeretnének olcsóbban termelni, a csatlakozás után Magyarországra fogják áttelepíteni a termelést, mert Nyugat-Európához képest még a megemelt bérekkel is költségelőnyünk van.¹

Ugyanakkor az EU-ba való belépés sok új lehetőséget és kihívást is rejt magában. Maga az a tény, hogy „tagok” vagyunk, az infrastruktúra-fejlesztési és regionális felzárkóztatási támogatások, s az adókedvezmények helyett inkább a finansziális támogatásokra épül az ösztönzés, továbbra is segítheti a külföldi működő tőke befektetések vonzását. A nemzeti törvények EU-konformmá alakítása pedig a magyarországi gazdasági szintér vonzerejének növekedését eredményezheti.

Az EU-csatlakozás közeledtével a bérszínvonal feltartóztathatatlan növekedése már most azt eredményezte, hogy az alacsony szakképzettséget igénylő, gyenge hozzáadott értéket termelő, bér munka jellegű ipari tevékenységek visszaszorulóban vannak (l. textilipar), s Magyarországra a jövőben már döntően a szakképzett munkaerőt kívánó, nagy hozzáadott értéket előállító tevékenységeket érdemes telepíteni. Ez a szerkezetátalakulási folyamat egyben kihívás is, amely átgondolt, az EU-val, a hazánkban jelen levő multinacionális vállalatokkal és a hazai cégekkel összehangolt fejlesztést igényel mind a szakoktatásban, mind a felső szintű képzésben és a tudománypolitikában egyaránt.

A magyarországi német érdekeltségű cégek túlnyomó többsége már felkészült hazánk uniós csatlakozására, attól nagy változást nem vár. Ennek többek között az is oka, hogy a magyar gazdaság gyakorlatilag már integrálódott az EU belső piacába. A NMIKK által megkérdezett vállalatoknak csak kis hányada tervezi tevékenysége bővítését a belépés után. Egyes német beruházók a csatlakozással megnyíló uniós források kihasználásában látnak fantáziát, elsősorban infrastrukturális, valamint környezetvédelmi és energiagazdálkodási fejlesztéseket szolgáló beruházásokra.

Mindezen szempontok tükrében véleményünk szerint a csatlakozás jó hatással lesz a beruházások alakulására, de a működő tőke importjának robbanásszerű emelkedésére a belépés után sem számíthat a magyar gazdaság.

6. BAJORORSZÁG ÉS BADEN-WÜRTTEMBERG JELENTŐSÉGE

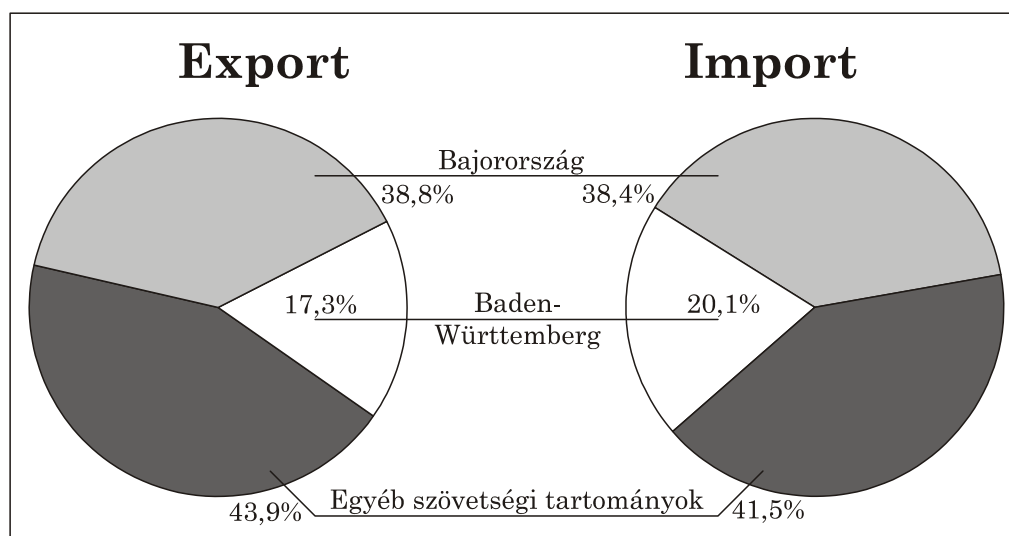
A MAGYAR GAZDASÁGBAN

Külön elemzést érdemel a német szövetségi tartományok között legfontosabb kereskedelmi partnereinkhez, Bajorországhoz és Baden-Württemberghez fűződő kapcsolatunk. A külkereskedelmi kapcsolatokon kívül nagyon fontos szerepet töltenek be a bajorországi és baden-württembergi vállalkozók hazánk gazdasági életében, modernizációjában.

Bajorországról valószínűleg mindenkinek a BMW vagy az Audi jut eszébe, ami érthető, hiszen például az Audi valósította meg hazánkban (Győrött) az egyik legnagyobb befektetést a külföldi vállalkozók közül. Nem szabad elfeledkezni azonban a többi vállalatról sem, amelyek ugyanolyan sikeresek csupán méretüket tekintve kisebbek. Még mindig nagynak számítanak azonban az Audin kívül a Siemens, a HVB Group, az Allianz és az MCC International Holding GmbH, ame-

¹ Kocsis Györgyi: Előny szabály. Az uniós versenyfejezet lezárása. HVG, 2002. december 14.

lyek mind megtalálhatók a 30 legnagyobb magyarországi befektetők rangsorában. Az Audi egyébként a második legnagyobb befektető Magyarországon (az első helyet az ugyancsak német Deutsche Telekom foglalja el). A Magyarországon befektetett teljes német tőke 28,9%-a származik Bajorországból. A kereskedelem területén is hasonló adatok találhatóak. A német–magyar kereskedelmi forgalom több mint harmada bonyolódik Bajorországgal és ebben ismét lényeges szerepet játszik az Audi (l. 28. ábra).

28. ábra

A magyar export és import megoszlása 2001-ben szövetségi tartományok szerint¹

A HVB Group München és a Bank Austria között létrejövő fúzióval Magyarország legnagyobb pénzügyi intézménye született meg. A biztosítási piac területén is jelen van a bajor tőke. Németország legnagyobb biztosítótársasága az Allianz már 1989-ben megvásárolta az akkor még állami kezekben lévő Hungária Biztosítót. Ma az Allianz Közép- és Kelet-Európa legnagyobb biztosítótársasága. Jelen van a magyar piacon továbbá a Bayerische Landesbank, amely a szövetségi tartományi bankok közül elsőként hozott létre Magyarországon képviseletet.

Ilyen szép eredmények a támogató politikai háttér nélkül elképzelhetetlenek lennének. Már a „vasfüggöny” idejében is kiválóak voltak a bajor vállalatok kapcsolatai hazánkkal. Már 1993 óta létezik a bajor tartomány kormányának képviselete Magyarországon, továbbá „Bayern International” néven vállalkozást indított 1996-ban, amely a külgazdasági kapcsolatok fejlődését szolgálja, főként a közepes méretű vállalkozások munkáját támogatja információnyújtás révén. A nürnbergi székhellyel rendelkező Aussenwirtschaftszentrum (Külgazdasági Központ) ugyancsak kis és közepes méretű vállalkozásoknak nyújt segítséget ingyenes tanácsadással a külföldi piacokon történő megjelenésben. 1990-ben alapított

¹ Wirtschaft in Ungarn, 2002. július.

ták a Bajor–Magyar Bizottságot (Bayrisch-Ungarische Kommission), amely kis- és nagy vállalatokat is támogat. Ma a legfontosabb témát a bizottságban Magyarország küszöbön álló EU-csatlakozása jelenti.

A különböző egyesületek munkája is fontos szerepet képvisel. Egyik közülük az Ost-West-Wirtschaft-Club München (Kelet-Nyugat Gazdasági Egyesület), amely a legrégebbi kelet-nyugati kapcsolatokat támogató egyesület egész Németországban. A két állam közötti kapcsolatok egyébként már tradicionálisnak nevezhetők. Elég csupán visszatekinteni első királyunk, SZENT ISTVÁN házasságára a bajor GIZELLÁVAL. Tehát a közös történelem és a földrajzi közelség is olyan tényezők, amelyek kedvezően befolyásolták a gazdasági kapcsolatokat. A XIX. századot tekintve a Siemens&Halske építette az első villamos vonalakat Budapesten 1887-ben, az első Siemens irodát 1890-ben, az első gyárat pedig 1893-ban nyitották.

Sok magyar képviselő is Bajorországot választja székhelyül Németországban. Az ITD Hungary külkereskedelmi iroda Münchenben is jelen van.

Baden-Württemberg Bajorország után a második legfontosabb kereskedelmi partnere Magyarországnak, hazánk pedig 2001 óta az első helyet foglalja el a szövetségi tartomány fontossági sorrendjében a közép- és kelet-európai államok körében (l. 28. ábra). 2000-ben 3,88 milliárd márka értékű exporttal és 2,69 milliárd márka értékű importtal még csak harmadikak voltunk a ranglistán Csehország és Lengyelország után, azonban az elmúlt években a kereskedelem volumenében folyamatosan nőtt, így sikerült felkerülni az első helyre.

2001-ben 15%-kal nőtt és elérte a 4,53 milliárd márkát a tartományba irányuló kivitelünk, a behozatalunk 7%-kal bővült és 2,89 milliárd márka értékű volt. A magyar export 2001-ben főként járművekből és azok alkatrészeiből állt, amelyeket az elektromos műszerek, gépek és ruházati áruk követtek. Az importban fontos szerepet játszottak a gépek, járművek, alkatrészek és az elektromos műszerek. Már két éve sikerül Magyarországnak kereskedelmi többletet elérnie Baden-Württemberggel szemben, amely nem utolsó sorban a tartománybeli vállalatok magyarországi leányvállalatainak köszönhető, hiszen termelésükkel növelik az ország exportképességét.

A tartományból származó befektetések folyamatosan nőttek, 1999-ben már érték a 643 millió eurót, a magyar befektetések is bővültek és 1999-ben értékük 27 millió euró volt. Több mint 140 vállalkozás alapított leányvállalatot Magyarországon, méretüket rendkívül változatosak. Nagyvállalatra jó példát szolgáltat a stuttgarti Bosch-csoport, amely 1998-ban hatvani székhellyel létrehozta a Robert Bosch Elektronikai Gyártó Kft.-t, és összesen 12 milliárd forint tőkét fektetett be. A cég elektronikus irányítóberendezéseket gyárt gépkocsik számára és fontos beszállítója többek között a BMW-nek, a Knorr Bremsének, a General Motorsnak, a Mercedesnek és a Volkswagennek. Jelenleg a Bosch Miskolcon építi új üzemét, amely elektromos kéziszerszámokat fog gyártani. A tervekben szerepel egy másik gyár is egri székhellyel, amely 1,6 milliárd forint tőkét igényelne és 600 új munkahelyet teremtene. A Bosch-csoport a közép- és kelet-európai államokkal lebonyolított forgalmát 2001-ben 40%-kal növelte az előző évhez képest.

A HeidelbergCement egy másik nagyvállalat, amely a Schwenk Zementwerkevel 1997-ben megalapította Magyarországon a Duna-Dráva Cement nevű vegyes vállalatot. A 850 alkalmazottat foglalkoztató cég váci és beremendi gyárában cementet állít elő. A HeidelbergCement kapcsolatai azonban messzebbre nyúlnak

vissza. Már a rendszerváltás előtt is jelen volt a magyar gazdaságban. Együtt a Schenk Zementwerkével alapították a TBG Hungáriát és a Donau Kies leányvállalatokat. A HeidelbergCement egyike a legsikeresebb cégeknek a térség államaiban, az összforgalma elérte az 514 millió eurót 2001-ben.

A Daimler-Chrysler ugyancsak létrehozta leányvállalatát, az MB-Auto Magyarország Kft.-t budapesti székhellyel. A közepes méretű vállalatok között is számos példa van olyanokra, amelyek már a rendszerváltás előtt is érdekeltséggel rendelkeztek Magyarországon. A neuhauseni szenzor-érzékelőket gyártó Balluff 1989-ben alapította veszprémi leányvállalatát, és zöldmezős beruházását az önkormányzat is sokrétűen támogatta. 2002-ig 13 millió eurót fektetett be a Balluff a magyar leányvállalatba. A 440 embert foglalkoztató cég forgalma évente 25-30 millió euró.

Több szervezet is létezik, amely a Baden-Württemberg és Magyarország közötti kapcsolatok elmélyítését szorgalmazza. Az ITD Hungary külkereskedelmi iroda Münchenen kívül Stuttgartban is rendelkezik képvisellett. A kereskedelmi kapcsolatok létrejöttét segíti az 1994-ben létrejött Baden-Württemberg-Magyarország Vegyesbizottság. A gazdasági együttműködés további elmélyülésére lehet számítani a jövőben is, főként az IT és a környezetvédelem területén.

7. BEFEJEZÉS

Magyarország hosszú és küzdelmes utat járt be, míg demokratikus keretfeltételek között sikerült a piacgazdaságra való áttérés. A történelem során gyakran fenyegette hazánkat a perifériára sodródás veszélye, és ezt a veszélyt az ország kis mérete még inkább fokozta. Nyitott gazdaságú országgént Magyarországnak mindig is szüksége volt és lesz egy nagy és erős „testvérre”, amellyel együttműködve stabilizálhatja és modernizálhatja gazdaságát és nem utolsó sorban mindezek által javíthatja lakosságának életszínvonalát, életfeltételeit. Magyarország külgazdasági stratégiája is egybecseng az előzőekkel, és ennek érdekében legfontosabb céljai közé tartozik a magyar export növelése és diverzifikálása, a működő tőke befektetések elősegítése, de adott esetben a hazai piac megfelelő mértékű védelme is.

Az első és a második világháború között Németország volt, a rendszerváltás után pedig újra ő lett hazánk legfontosabb külgazdasági partnere. A két időszak között azonban alapvető különbség mutatkozik az együttműködés motivációit illetően. A harmincas években Németország nagyhatalmi törekvései határozták meg politikáját és gazdaságát egyaránt, az ország a délkelet-európai országokkal kereste a gazdasági kapcsolatokat. Az „Ergänzungswirtschaft” elmélete alapján Magyarország és a térség más kis államai váltak a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek fő szállítóivá Németországban, valamint legfontosabb nyersanyag-ellátókká. Nemcsak Németországban, de Magyarországon is a politika irányította a gazdasági kapcsolatokat: a revíziós politikai törekvések kényszerítették hazánkat a Németországgal való kapcsolatok szorosabbra fűzésére, és ennek eredményeképpen olyan agrár-ipari munkamegosztás jött létre a két állam között, amely külkereskedelmünk szerkezetére is rányomta bélyegét és elsősorban Németországnak kedvezett. A komplementáris gazdaság elméletének

valóságba való átültetése az egyre halmozódó német tartozásokkal együtt hazánk kizsákmányolásához, kifosztásához vezetett.

Sajnálatos módon a második világháború után sem sikerült rátalálni a megfelelő gazdasági partnerre. A Szovjetunió által meghatározott KGST-munkamegosztás és az erősen központosított tervgazdálkodás eltorzította Magyarország gazdasági szerkezetét, külkereskedelmében pedig drasztikus területi átrendezésre került sor. Erőteljesen csökkentek hazánknak a nyugati államokkal fenn tartott kereskedelmi kapcsolatai. Németország jelentősége Magyarország számára azonban ebben az időben is vitathatatlan maradt, hiszen az NSZK volt az egyetlen jelentősebb nyugati külgazdasági partnerünk. Az NSZK-val folytatott kereskedelem hozzájárult a magyar exportszerkezet javulásához. A szocializmus első évtizedeiben a nyersanyagok, félkész termékek és élelmiszeripari termékek domináltak a Németországba irányuló magyar exportban, a nyolcvanas évek végére azonban egyre fontosabbá vált a gépek, elektrotechnikai cikkek és járművek kivitele. A szocializmus négy évtizede alatt szinte folyamatosan bővült a két ország közötti külkereskedelmi forgalom, és nyilvánvalóvá vált, hogy nem állíthatók politikai akadályok a gazdasági kapcsolatok útjába.

A szocialista rendszer összeomlása és a piacgazdaságra való áttérés után rövid időn belül ismét Németország vált hazánk legfontosabb külgazdasági partnerévé és a mai napig is az maradt. Az első és a második világháború közötti időszakokkal ellentétben azonban most nem politikai motívumok dominálnak, hanem az Európai Unióhoz való tartozás igénye, tehát elsősorban gazdasági megfontolások határozzák meg Magyarország külgazdasági döntéseit. Hazánk legfontosabb külpolitikai törekvése, az európai uniós csatlakozás, és az ennek jegyében történő külkereskedelmi liberalizáció az EU-tagországok irányába mind hozzájárultak a magyar-német kapcsolatok további elmélyítéséhez. Hazánk Európai Unióval folytatott külkereskedelmének közel fele Németországgal valósul meg, ebben a relációban tehát még inkább egyértelművé válik a német dominancia.

Jelentős volt Németország szerepe a magyar átalakulási folyamatban. Németország támogatta Magyarország piacgazdasági átalakulását, hozzájárult a termelés korszerűsítéséhez és a minőségi színvonal folyamatos javulásához. A kapcsolatok azonban nem korlátozódnak csupán a gazdasági szférára, hanem kiterjednek a politikai együttműködésre is. Német részről támogatják a közigazgatási dolgozók képesítésére, a külföldi támogatásokat koordináló titkárság megerősítésére és az agrárpolitikai támogatási rendszerre való felkészülésként a földmegújításra és vidékfejlesztésre irányuló intézkedéseket. A Németországgal való kapcsolat fontosságát a magyar gazdaság számára mutatja nem utolsósorban az is, hogy vele szemben realizálja Magyarország a legnagyobb külkereskedelmi aktívumot. Németországba irányuló kivitelünk szerkezetében a legfontosabb tételekké mára már a komoly technológiai háttérrel igénylő, „high-tech” termékek, a gépek, gépi berendezések, elektrotechnikai termékek és járművek váltak.

Németország nem csupán kereskedelmi kapcsolatainkat tekintve legfontosabb partnerünk, hanem a hazánkba áramló közvetlen külföldi befektetések terén is az első helyet foglalja el közel 30%-os részesedésével a befektetés-állomány tekintve. Németország befektetései hozzájárultak a magyar exportképesség növeléséhez, tehát befolyásolják kereskedelmi kapcsolataink alakulását. Különösen a járműipari termékek kereskedelmét tekintve már inkább német-német, mint

magyar–német forgalomról beszélhetünk, hiszen tulajdonképpen a német anyavállalat és magyar leányvállalata közötti kapcsolatokról származik. A német befektetők összességében továbbra is elégedettek magyarországi működésükkel, s már az utóbbi néhány évben megmutatkozott, hogy a magyar beruházás-ösztönzési koncepcióval összhangban próbálják kiaknázni az új befektetési lehetőségeket. Kedvező lehet számukra az is, hogy a magyar beruházás-ösztönzés prioritásai között szerepel a kis- és közepes vállalatok támogatása, mert a német érdekeltségű vállalatok jelentős része ilyen. Közelgő uniós csatlakozásunkkal pedig a strukturális alapok megnyíló forrásai nyújtanak további kedvező befektetési lehetőségeket.

A német gazdasághoz kapcsolódással a térség gazdaságai és Magyarország olyan modernizációs csatornához jutottak, amelynek jelentőségét nem szabad alulértékelni. A hatalmas német piac, a maga kifinomult (és tegyük hozzá: fizetőképes) keresletével olyan modernizációs húzóerőt jelentett és jelent még ma is, amely képes a gyors ütemű felzárkózás (műszaki paraméterek, know-how, gazdasági ismeretek stb.) kikényszerítésére. A gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok mentén nem csupán anyagok, termékek, szolgáltatások, hanem ismeretek, elvárások, üzleti kultúra is áramlik, ami hosszabb távon sokkal mélyebbre ható változásokat indukál, mint az egyszerű, technológiai, műszaki fejlesztés. Magyarország részéről tehát az átgondolt gazdaságpolitika elengedhetetlen az Európai Unióba való csatlakozás során, valamint szükséges a német-magyar kapcsolatok további ápolása és fejlesztése.

IRODALOM

- A fogadó ország gazdasági helyzete, várható alakulása. ITDH kiadvány, 2003.
- ANTALÓCZY KATALIN In: Körkérdés az EU-csatlakozás várható közvetlen hatásairól. Külgazdaság, XLVII. évf., 2003. március.
- ANTALÓCZY KATALIN: Külgazdasági trendek Magyarországon 1995 és 1998 között. In: Külgazdaság, XLIII. évf., 1999. június.
- BECSKY RÓBERT: Átállítva. In: Figyelő, 1998. július 9.
- BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY: A magyar gazdaság száz éve. Kossuth Könyvkiadó és Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1972.
- BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY: Európa gazdasága a XIX. században. 1780-1914. Gondolat, Budapest 1987.
- BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a XIX - XX. században. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1976.
- BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY: Magyarország a fasiszta Németország „életterében”. 1933-1939. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1960.
- BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY: Magyarország gazdasága az első világháború után. 1919-1929. Akadémiai Kiadó, Budapest 1966.
- Deutsche Direktinvestitionen in Ungarn. DÜIHK, Budapest 2000.
- ENGEL, REINHARD: Ungarn: Hightech für den Weltmarkt IN: Der harte Weg nach Europa. Deuticke, Wien – München 1999.
- FÁYRNÉ DR. PÉTER EMESE – DR. MAJOROS PÁL: Külkereskedelempolitika. Szókratész Oktatási és Tanácsadó Kft. és a Vas Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Egyesület kiadvány, Budapest 1992.

- HALMOSY DÉNES: Nemzetközi szerződések 1918-1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966.
- HALMOSY DÉNES: Nemzetközi szerződések 1945-1982. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1985.
- HAMAR JUDIT: A külföldi és a hazai tőkével működő vállalatok szerepe a magyar iparban. In: Külgazdaság, 2001/4.
- HORVÁTH ZOLTÁN: Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés, 1999.
- Hungary Quarterly Forecast Report – Q4 2002. Business Monitor International Ltd, London 2002.
- INOTAI ANDRÁS: A közép- és kelet-európai országok és Magyarország szerkezeti átalakulása a Németországba irányuló export tükrében (1989-2000). KIHÍVÁSOK – MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest 2001.
- INOTAI ANDRÁS: Az NSZK a változó világgazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1986.
- INOTAI ANDRÁS: Magyarország és a többi közép-kelet-európai ország szerkezeti átalakulása a Németországba irányuló export tükrében. 1989-1998. MTA Világgazdasági Kutató Intézete – Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, Budapest 1999.
- JUHÁSZ IMRE: Ez már recesszió? In: Figyelő, 1996. június 27.
- JUHÁSZ IMRE: Mennyit ér a fél százalék? In: Figyelő, 1995. augusztus 3.
- JUHÁSZ IMRE: Töretlen a német befektetési kedv. In: Figyelő, 1997. február 20.
- KAPOSI ZOLTÁN: A XX. század gazdaságtörténete II. 1945-1990. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs 2001.
- Konjunktúra-jelentés – A magyarországi német érdekeltségű cégek helyzete és kilátásai 2000, 2001. DUIHK, Budapest 2000, 2001.
- KOZMA FERENC: A „két Európa” gazdasági kapcsolatai és a szocialista nemzetközi együttműködés. Kossuth Könyvkiadó és Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1970.
- KOZMA FERENC: A félperiféria. Aula Kiadó, Budapest 1998.
- KOZMA FERENC: Külgazdasági stratégia. Aula Kiadó, Budapest 2001.
- KSH Külkereskedelmi Évkönyv 1938, 1949-1958. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest 1960.
- KSH Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyvek: 1968-2001. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest.
- Länderanalyse Ungarn Juli 2000, Januar 2001 DUIHK – F.A.Z.- Institut.
- LENDVAI L. FERENC: Közép-Európa koncepciók. Áron Kiadó, Budapest 1997.
- LOSONCZ MIKLÓS: Az EU-csatlakozás várható hatása a külföldi működőtőke importra Magyarországon. In: Európai Tükör, 2001. 1. sz.
- KOCSIS GYÖRGYI: Előnyszabály. Az uniós versenyfejezet lezárása. In: HVG, 2002. december 14.
- Magyarország külgazdasága 1993, 1995, 1997, 1998, 1999, 2001. A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium és a Külügyminisztérium kiadványa, Budapest.
- MAJOROS PÁL: Magyarország a világkereskedelemben. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1999.
- NAGY LAJOS: Külpiaci rejtelmek. In: Cégvezetés, 2002. október.

Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara – éves jelentés 1994/1995, 1995/1996, 1996/1997, 1997/1998, 1998/1999, 1999/2000, 2000/2001, 2001/2002
DUIHK, Budapest 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002.

RÁNKI GYÖRGY: A Harmadik Birodalom árnyékában. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1988.

Statistisches Jahrbuch 2002, Statistisches Bundesamt.

Tätigkeitsbericht der Deutsch-Ungarischen Industrie- und Handelskammer.
DUIHK, Budapest 1994.

TOKODY GYULA: Németország és a Magyar Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1980.

JÖRG WIESEMANN: 80 Jahre Deutsch-Ungarische (Industrie- und) Handelskammer. 1920-2000. DUIHK, Budapest 2000.

Wirtschaft in Ungarn, DUIHK, Budapest 2002. május, július.

Internetes címek:

www.gkm.hu

www.kum.hu

www.mnb.hu

www.bz.hu

www.ksh.hu

www.fn.hu

www.napi.hu

www.itd.hu

www.europa.eu.int